

X 5,3a

IGU INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE
EDVARDA KARDELJA V LJUBLJANI

REGIONALNI PROBLEMI GORENJSKE
PRIMER GOSPODARSKO RAZVITE MEDNARODNO TRANZITNE OBMEJNE
ALPSKE REGIJE

RADO KOČEVAR, V.Klemenčič, M.Križelj, M.Klemenčič,
M.Pak, V.Trilar, A.Gosar, I.Piry, A.Černe, D.Plut

Ljubljana, december 1980

šmb. št 121

Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani

REGIONALNI PROBLEMI GORENJSKE

PRIMER GOSPODARSKO RAZVITE MEDNARODNO TRANZITNE OBMEJNE ALPSKE
REGIJE

RADO KOČEVAR, V.Klemenčič, M.Križelj, M.Klemenčič, M.Pak, V.Trilar,
A.Gosar, I.Piry, A.Černe, D.Plut

Ljubljana, december 1980

UVOD

Poročilo predstavlja uvod k temeljitemu proučevanju regionalnih problemov na Gorenjskem, ki bo sledilo v naslednjih letih. V poročilu so v skladu s programom opredeljeni najpomembnejši regionalni procesi in pojavi, kot na primer : poselitev in razvoj prebivalstva, rekreacijsko-turistični potencial, kmetijska infrastruktura centralnost krajev.

Na osnovi tako dobljenih spoznanj in opredeljenih problemov bo mogoče racionalno in poglobljeno proučiti najpomembnejše probleme regionalnega razvoja na Gorenjskem. Poleg tega bo na tej osnovi možna celovitejša razprava o problemih regionalnega razvoja z ustreznimi službami pri družbenopolitičnih skupnostih, kar bo dalo nove smernice za nadaljnje raziskave.

Poročila o posameznih sklopih regionalnih pojavov so torej v tej prvi fazi proučena splošno, na osnovi večinoma običajnih delovnih metod; posredujejo sliko najnovejšega razvoja, ali pa koncept metodologije nadaljnjih raziskav. Poročila v prvi fazi opredeljevanja posameznih regionalnih pojavov in procesov obravnavajo le-te bolj ali manj izolirano. Tej fazi bo namreč sledila faza podrobnejšega proučevanja dejavnikov regionalnega razvoja, tej pa poskus sintetičnega prikaza regionalnega razvoja Gorenjske.

Zaradi objektivnih okoliščin (bolezni) ni bilo mogoče izpeljati zastavljenega programa v celoti. Manjka namreč predstavitev prostorske analize rekreacijsko -turističnega potenciala; to pomanjkljivost v dobri meri nadomeščata poglobljeni raziskavi o konkretnih problemih zimskega in kmečkega turizma.

RAZVOJ PREBIVALSTVA IN SPREMLJAJOČI SOCIALNOGEOGRAFSKI PROCESI
NA GORENJSKEM

dr. Vladimir Klemenčič

Prebivalstveni razvoj na Gorenjskem bomo osvetlili s pregledom podatkov, ki nam jih nudijo trije uradni popisi prebivalstva preteklih trideset let, iz leta 1953, 1961 in 1971. Deloma pa se bomo naslonili na podatke iz leta 1979, ki smo jih pridobili z delom na terenu. Upoštevali bomo tiste demografske podatke, ki opredeljujejo mehanično rast prebivalstva, migracijske karakteristike, zaposlitveno strukturo aktivnega prebivalstva in še posebej strukturo gospodinjstev glede na njihovo dohodkovno usmerjenost. Demografski razvoj bomo poskušali razložiti prvima dvema skupinama podatkov, socialno mobilnost pa v okviru preostalih naštetih dejavnikov. Zadržali se bomo tudi pri razčlenitvi dnevne migracije in začasnega zaposlovanja v tujino.

Vsi omenjeni podatki nam omogočajo, da opredelimo razvoj prebivalstva glede na dinamiko in stopnjo deagrariziranosti, oziroma stopnjo industrializacije in urbaniziranosti na Gorenjskem. Dajo nam tudi osnovo za ugotavljanje demografskih procesov in za družbeni razvoj relevantnih problemov, poleg tega pa omogočajo, da regionaliziramo in tipiziramo razvoj v tej regiji.

Območje Gorenjske, v kateri je klasična agrarna struktura v glavnem zamrla že pred desetletji, se prepleta kmečka in urbana struktura prebivalstva le v nekaterih omejenih območjih. Usmeritev v eno dejavnost je zajela že večji del območja. Na tak razvoj vplivajo v nemajhni meri novi obrati na podeželju, a predvsem močni industrijski in turistični centri v ravninskem in robnem alpskem območju, v katere dnevno migrira prebivalstvo na delo. Na razvoj prebivalstva in na njihovo socialnogeografsko usmeritev odločilno vpliva torej prostorska razvrstitev krajev zaposlitve, rast ter struktura delovnih mest in prometna povezanost podeželja s kraji zaposlitve.

V primerjavi z ostalo Slovenijo zajemajo občine Gorenjske večji

del neposeljenega alpskega sveta zaradi česar se prebivalstvo in gospodarske dejavnosti koncentrirajo v ozkem dolinskem pasu ob rekah, oziroma jezerih ter v ravninskem in valovitem svetu dobrih in akumulacijskih ravnin. Število delovnih mest narašča zato v krajih, ki so več ali manj v stičišču ali na križišču prometnih poti, ki vodijo po obljudenih dolinah navzgor v gorski alpski svet in po katerih se steka tok delovne sile. Poleg zaposlitvenega središča Kranja, so se že pred stoletjem razvili Jesenice, Tržič, Kropa, Škofja Loka in Kamnik, a tudi Lesce-Radovljica, Železniki, Žiri in drugi tradicionalni zaposlitveni centri Gorenjske. V novejšem času prihaja do izraza zaposlitev v turizmu, na Bledu, Bohinju in v Kranjski gori in lesni industriji (Begunje, Gorje, Bohinjska Bistrica). Ustrezno takemu prostorskemu razvoju (in ustrezni tradiciji zaposlovanja v neagrarnih dejavnostih) lahko sledimo v zadnjih treh desetletjih (1953-1980) tudi specifičnemu razvoju prebivalstva.

Prebivalstveni razvoj karakterizira: prestavljanje prebivalstva na obrobna alpska pobočja, oziroma na dolinsko obrobje; diferenciacija med urbanimi in polurbanimi območji; dinamika preseljevanja in dnevne migracije; rast števila prebivalstva in delovnih mest v neagrarnih dejavnostih; in oblikovanje urbanega četvero-kotnika med Kamnikom, Škofjo Loko, Jesenicami in Tržičem, katerega osnovno gibalno predstavlja Kranj s središčno lego največje prebivalstvene aglomeracije na Gorenjskem. Zaradi podobnih razvojnih in populacijskih tendenc smo k proučevanju pritegnili naslednje občine: Kranj, Kamnik, Škofjo Loko, Jesenice, Tržič in Radovljico.

1. Gibanje prebivalstva. V omenjenih šestih občinah je leta 1979 živel 179.809 prebivalcev, ali okroglo ena desetina slovenskega življa v republiki. Vse od leta 1953 se število prebivalstva povečuje. Indeks absolutne rasti prebivalstva Gorenjske v skoraj tridesetletnem obdobju je znašal 124,9, pri čemer smo najvišji porast prebivalstva beležili v predzadnjem desetletju, ko se je število prebivalstva v desetih letih, med obema popisoma, povečalo za skoraj 12 odstotkov. Zadnjih osem let je glede absolutne

rasti dokaj umirjeno, saj smo beležili komaj enoodstotno rast. Absolutno se je število prebivalstva Gorenjske v skoraj tridesetih letih povečalo za 35 847 oseb.

Število prebivalstva ni povsod rastlo enakomerno, temveč je narasčalo zelo diferencirano po posameznih regijah, oziroma občinah. V petdesetih letih je bila rast prebivalstva podpovprečna v občini Škofja Loka, nadpovprečna pa v vseh ostalih regijah Gorenjske, pri čemer je najbolj prednjačilo kranjsko in tržiško območje. V šestdesetih letih doživljamo neke vrste preporod in porast števila prebivalcev v vseh občinah, ki leže v ljubljanski kotlini, medtem, ko se število prebivalcev alpskih občin Tržiča, Jesenic in Radovljice le počasi povečuje. V tem obdobju beleži občina Kranj osemnajst procentno rast prebivalstva, Jesenice pa se morajo zadovoljiti le s šest odstotnim povečanjem. Zadnje obdobje je v rasti bolj enakomerno, saj se povsod suče okrog desetih odstotkov, a je še vedno najnižje v alpskem svetu, v obeh obmejnih občinah Jesenice in Tržič, a tudi v Radovljici, saj se tudi tu število prebivalstva ni povečalo za več kot deset odstotkov. V celoti je največji porast števila prebivalstva zabeležen v občini Kranj, kjer je število prebivalcev v šestindvajsetletnem obdobju naraslo za več kot polovico. Blizu polovičnemu porastu prebivalstva je tudi občina Kamnik (44 %), medtem, ko so druge občine Gorenjske bistveno zaostale. Še najbolj občini Jesenice in Škofja Loka.

Izhajajoč iz teze, da se število prebivalstva povečuje med drugim tudi zaradi odpiranja novih delovnih mest v neagrarnih dejavnostih, naj v ilustracijo navedemo le podatek o številu krajev z industrijo na Gorenjskem v istem časovnem obdobju (V. Klemenčič, 1980). Leta 1951 je bilo namreč v omenjenih občinah le 25 krajev z industrijo, deset let kasneje že enaintrideset, v letu 1971 pa je lahko našlo prebivalstvo Gorenjske zaposlitev že v dvainštiridesetih krajih z industrijo. Predvidevamo, da so prav migracije k delovnim mestom precej okrepile trend tega, za Slovenijo tako nadpovprečnega porasta števila prebivalcev.

2. Migracije prebivalstva. V celoti se je na območje šestih gorenjskih občin priselila skoraj polovica prebivalstva. Avtohtonega prebivalstva je popis iz leta 1971 beležil le še okrog 58 odstotkov. Če odštejemo predvojne selitve je še vedno več kot ena tretjina tu živečega prebivalstva doseljenega. Migracije so bile posebno številne med obema zadnjima popisoma prebivalstva v šestdesetih letih, saj se je od vseh priselitev na Gorenjsko v tem času priselilo sem okrog štirideset odstotkov vseh migrantov, oziroma je bila polovica povojnih migracij izvršena v tem obdobju. Posebno številne so bile priselitve po obsegu v Kranju in Radovljici, v občinah, ki sta ju izbrali dve tretjini migrantov za svoj dom. V zadnjem obdobju pa je za priselitev, poleg teh dveh občin, atraktivna še Škofja Loka, ki pa je vendar po deležu doseljencev med vsemi občinami na zadnjem mestu. Popis leta 1971 je nakazal, da je od skupnega števila prebivalcev v občinah Radovljica in Kranj kar 48 % priseljencev, medtem ko je delež le-teh drugod povsod le okrog štiridesetih odstotkov. Ugotovimo lahko, da je priselitev v povojnem obdobju največ v Osrednjem delu Gorenjske, na njenih ravninah in dobravah, da pa za priselitev niso več atraktivna stara dolinska industrijska jedra (kot n.pr. Jesenice in Tržič).

Preseljevalo se je bolj mestno in manj vaško prebivalstvo, prevladovale pa so tudi medobčinske selitve, saj se je na Gorenjsko doselilo ali preselilo tri petine mestnega in dve petini prebivalstva drugih občin Slovenije.

Zanimivo je, da je v povojnem obdobju med deležem vseh priselitev kar ena petina priseljencev prišla iz območij izven SR Slovenije (19,7 %). Absolutno in relativno je največ migrantov iz drugih republik in pokrajin Jugoslavije v občini Kranj. Po deležu za polovico manj jih je najti v ostalih občinah, kjer v absolutnem številu prednjači občina Radovljica (stanovanja tudi za delavce "Železarne"), v relativnem pa občina Tržič. Obdobje intenzivne doselitve delavcev iz drugih republik sovпада z obdobjem med obema zadnjima popisoma.

Zelo nazorno se kaže vpliv industrializacije in urbanizacije v dnevni migraciji prebivalstva k delovnim mestom. Povečanje skupnega deleža vseh dnevnih migrantov, povečanje števila naselij, ki oddajajo delovno silo v kraje z industrijo in povečanje števila industrijskih obratov so izraz družbeno-ekonomskih in prebivalstvenih sprememb, katerih posledica in vzročnost se kaže v socialni in regionalni mobilnosti prebivalstva. Medtem, ko je bila še leta 1961 v dnevno migracijo vključena manj kot polovica aktivnega prebivalstva Gorenjske (V. Klemenčič, 1963), znaša delež dnevnih migrantov deset let kasneje okrog dve tretjini zaposlenih. Zaradi mestnega značaja občine je najmanj dnevnih migrantov v Kranju, za polovico več jih je v Radovljici in Kamniku (gravitacijsko zaledje Ljubljane), ki je po številu in deležu dnevnih migrantov nasploh na prvem mestu. Iz istega razloga, zaradi bližine delovnih mest ljubljanske in kranjske regije, je število migrantov zelo visoko tudi v občini Škofja Loka. Ugotovimo lahko, da je dnevna migracija zajela že vse krajevne skupnosti na Gorenjskem in da se delež dnevnih migrantov bliža dvem tretinam vseh zaposlenih. To v absolutnem številu pomeni, da vsak dan potuje med krajem bivanja in delovnim mestom masa petdeset tisoč delavcev, kar gotovo vpliva na energetske, prometne in splošne družbeno-ekonomske razmere v regiji.

Delež in število začasno zaposlenih v tujini je občutno nižje kot znaša povprečje za Slovenijo. Vseh šest občin ima v tujini le okrog dva odstotka delavcev na tujem. Žal pa nimamo novejšega uradnega podatka o njihovi strokovni usposobljenosti in kvalifikaciji. Glede na to, da je Gorenjska urbanizirana in s šolsko mrežo prepredena regija, je delež kvalificiranih delavcev, ki so na začasnem delu v tujini, nadpovprečno visok (Gosar, 1978). V absolutnem številu je odšlo največ delavcev na delo v tujino iz kranjske občine. V deležu zdomcev v okviru aktivnega prebivalstva pa prednjačita Kamnik in Radovljica, ki imata med drugim edini okrog pet odstotkov delavcev zaposlenih v tujini. Za to regijo v celoti je značilno, da je med drugim tudi odskočna deska za delavce, ki so prek zaposlitve v enem od industrijskih

obratov na Gorenjskem, odšli na začasno delo v tujino ("stopničaste migracije"). To velja predvsem za delavce iz drugih republik Jugoslavije. Vplivi zdomstva se kažejo v zunanji podobi pokrajine (novogradnje, "vikendi"), ki sovpadajo z vplivom urbanizacije in tukajšnjega delavstva.

Vodilno vlogo Gorenjske v oblikovanju strukture prebivalstva urbane družbe Slovenije smo že zasledili v regionalni in deloma socialni mobilnosti prebivalstva. Poizkušajmo to ugotovitev podkrepiti. Socialna mobilnost prebivalstva je izražena v absolutni rasti števila aktivnega prebivalstva, v spreminjanju razmerja ter deleža aktivno zaposlenega prebivalstva med primarnim, sekundarnim, terciarnim in kvartarnim sektorjem.

3. Aktivno prebivalstvo. V rasti števila aktivnega prebivalstva je Gorenjska za malenkost nad slovenskim povprečjem. Tu je delež aktivnega prebivalstva porasel za 9,3 odstotka, v Sloveniji pa je v obdobju med leti 1961 in 1971 indeks rasti aktivnega prebivalstva znašal 109.

Delež aktivnega kmečkega prebivalstva se je na Gorenjskem med omenjenima letoma znižal za eno tretino, medtem ko znaša povpreček za Slovenijo le okrog 12 %. Ta odstotek izrednega upada števila kmečkega delavstva moramo osvetliti še s številom in deležem zaposlenih v primarnem sektorju. V kmetijstvu in gozdarstvu je bila na Gorenjskem zaposlena komaj ena dvajsetina vsega prebivalstva, oziroma je delež delavcev v kmetijstvu znašal komaj dvanajst odstotkov. Leta 1961, deset let poprej, je delež kmetov v številu vsega aktivnega prebivalstva znašal še 18,7 % in je predstavljal skoraj desetino vsega prebivalstva Gorenjske.

Leta 1971 je imela Gorenjska v primarnem sektorju torej 12,1 %, v sekundarnem sektorju 56,5 %, v terciarnem sektorju 19,7 % in kvartarnem sektorju 11,6 % aktivnega prebivalstva. Med letoma popisa se razmerje v terciarnem sektorju ni spremenilo, zmanjšal se je delež zaposlenih v primarju in kvartarju, povečal pa se

je kar za devet odstotkov delež, ki gre v prid zaposlenim v industriji. Medtem se je v Sloveniji delež zaposlenih v sekundarnem sektorju povečal le za šest odstotkov.

Socialna mobilnost prebivalstva Gorenjske se izraža predvsem z intenzivnim iskanjem zaposlitve v industriji in vzporedno s tem z zmanjšanjem deleža in števila zaposlenih v primarnem in kvartarnem sektorju (šolstvo). Združeno s prostorsko mobilnostjo prebivalstva se socialna transformacija izraža tudi v transformaciji podeželja, saj se zaslužek iz izvenagrarnih dejavnosti prenaša na široko območje. Nosilci preobrazbe so dnevni migranti in delavci zaposleni v industriji in turizmu. Dohodki podeželskega prebivalstva, ustvarjeni izven kmetijstva, a tudi tisti, ki so pridobljeni z usmerjenim kmetovanjem (živinoreja), vplivajo tudi na preobrazbo kmetijstva, kmečkega doma, na širjenje nekmečke hiše ter na oblikovanje območij obmestnega in rekreacijskega tipa podeželja.

Kmetijska in gozdarska funkcija je posebno izrazita v kamniški, škofjeloški (kmetijstvo) in radovljiški (gozdarstvo) občini. Nazadovanje deleža zaposlenih v agrarnem gospodarstvu je očitno največje v radovljiški in škofjeloški občini, povsem neagrarna pa so že od nekdanj območja okrog Tržiča in Jesenic (6,8 oziroma 3,5 odstotkov zaposlenih v primarnem sektorju). V teh občinah je skoraj tri četrtine, oziroma dve tretjini delavcev zaposlenih v industriji. V zaposlitev v industriji se je v desetletnem obdobju med popisoma največ delavcev preusmerilo v škofjeloški (+17 %), jeseniški (+11 %) ter radovljiški občini (+10 %), najmanj sprememb pa so zabeležili v Kranju in Tržiču. Terciarne dejavnosti so izrazitejše v alpskem svetu, saj pomeni turizem glavno dejavnost v okviru tega sektorja. Nad petino delavcev je v jeseniški in radovljiški občini zaposlenih v terciaru (24,8 oziroma 22,3 %), najmanj zaposlenih v teh dejavnostih pa beleži občina Tržič, kjer je manj kot ena desetina zaposlenih v tem sektorju.

Ugotavljamo, da so se v okviru gorenjske regije oblikovali pro-

stori določenih prednostnih usmeritev, pa čeprav povsod prevladuje zaposlitev v industriji. Območja, ki segajo v osrčje Julijskih Alp dajejo prednost zaposlitvi v terciaru in kvartaru in celo omejujejo rast zaposlenih v klasičnih industrijskih obratih. Obrobje ljubljanske kotline (Kamnik) in predalpsko hribovje je držalo, čeprav s težavo in z določenimi spremljajočimi dejavnostmi (kmečki turizem v Škofji Loki), usmeritev v kmetijsko produkcijo, ki pa je specializirano, visoko produktivno in usmerjeno v oskrbo bližnjih prebivalstvenih aglomeracij.

4. Kmečko gospodarstvo. Desetletje med letoma 1961 in 1971 pomeni za Gorenjsko, kot za SR Slovenijo, vendar nekoliko kasneje, prelom v strukturi gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi. Zaradi preobrazbe strukture kmečkih gospodinjstev v polkmečka in predvsem polkmečkih v nekmečka, se je močno povečal obseg zemlje in število kmetijskih obratov, ki so v posesti prebivalstva, ki ni več eksistenčno odvisno od kmetijstva.

V rokah kmečkih gospodinjstev je bilo leta 1961 37,4 % (v Sloveniji 48 % kmetijskih obratov), v rokah delavsko-kmečkih gospodinjstev je bilo na Gorenjskem 47,4 % kmetij, v nekmečkih rokah pa 15,2 odstotka kmečke posesti. Deset let kasneje je ostalo v rokah pravih kmetov še 31,2 % posestev, lastništvo je pripadalo mešanim delavsko-kmečkimi gospodinjstvom le v 58,9 % primerov, v ostalih 10 odstotkih pa so nekmetje, ki so stanovali v kmečkih gospodinjstvih. Opozoriti moramo tudi, da so ob popisu leta 1971 našteali 2115 gospodarstev, ali za eno četrtno manj kmečkih gospodarstev kot pred desetimi leti.

Primerjave s Slovenijo ni težko potegniti: tega leta je bilo v kmečkih rokah v Sloveniji 27 % kmečkih gospodarstev, na Gorenjskem za okrog štiri odstotke več; v rokah mešanih gospodinjstev je bilo v Sloveniji 36 % kmečkih gospodarstev, na Gorenjskem pa kar za 24 % več.

Nesporno je, da so bile v omenjenem obdobju zelo močne tendence k preoblikovanju gospodinjstev v mešana ali nekmečka, pri čemer je delež čistih kmečkih gospodinjstev na kmečkih gospodarstvih

upadel v obdobju 1961 - 1971 za dve petini (za 41 %), delež mešanih pa le za 7 odstotkov. Absolutno in relativno prihajajo vedno bolj do izraza nekmečka gospodinjstva na kmetijskih gospodarstvih in to na celotnem Gorenjskem. Značilno je še močno upadanje odstotka kmečkih gospodarstev s kmečkimi gospodinjstvi. Izrazitejše kmetije s prvobitno agrarno funkcijo je najti še v škofjeloški, kranjski in jeseniški (gozd) občini, kjer je tretina kmetij v rokah pravih kmetov. Mešana - delavsko-kmečka gospodinjstva na kmetijah so številnejša v radovljiški in tržiški občini, kjer je njihov delež daleč nad dvema tretinama v gospodinjstvih kmečkega porekla. Povečanje deleža mešanih gospodinjstev na Gorenjskem gre predvsem na račun kranjske in škofjeloške občine, kjer se je število delavsko-kmečkih gospodinjstev na kmečkih gospodarstvih povečalo za polovico. Drugod opažamo stagnacijo in ponekod celo zelo hiter upad, posebno še v jeseniški in tržiški občini, kjer se jih večina zelo kmalu preusmeri na dohodek, ki prihaja iz nekmečke dejavnosti.

5. Zaključek. Rast prebivalstva Gorenjske gre pripisati širjenju industrije, pri čemer je le-ta prodirala v začetku le v območje klasične in prometno ugodne lokacije, kasneje pa se je razširila tudi vstran od osnovnih razvojnih osi Slovenije in za seboj pritegnila maso priseljencev ter obenem vplivala tudi na socialno preobrazbo prostora. Prostor obravnave je v zaključni fazi deagrarizacija, saj so deleži kmetov v številu vsega aktivnega prebivalstva v nekaterih občinah padli že daleč pod desetimi odstotki, obenem pa je policentrični razvoj oblikoval Gorenjsko v prostor industrijske produkcije. Terciarnе dejavnosti le s težavo najdejo košček prostora, ki ga ohranjajo za svojo izključno dejavnost.

Trdimo lahko, da je Gorenjska v celoti regija dinamične rasti prebivalstva, ki je izredno prostorsko in socialno mobilno. Zaradi ekstenzifikacije gospodarstva zaostajajo tiste oblike udejstvovanja tukajšnjega prebivalstva, ki ni v neposredni povezavi z industrijsko produkcijo (upad kvartara). Kooperantski odnosi ohranjajo kmečko produkcijo zaradi bližine mest in posebej ustvarjenih pogojev zanjo.

Kasnejše raziskave na nivoju katastrskih občin in katastrskih skupnosti bodo omogočile podrobnejšo diferenciacijo prostora. Slutimo namreč, da se za fasado visoko razvite industrijske družbe skrivajo območja, ki so manj razvita, in ki bi jih s svojo demografsko in socialno strukturo lahko prištevali med manj razvita območja Slovenije.

Tabela 1: Gibanje števila prebivalstva

Zap. št.	Občina	Število prebivalstva				Indeks gibanja prebivalstva			
		1953	1961	1971	1979	53/61	61/71	71/79	53/79
01	Jesenice	23218	26016	27551	29443	112,1	105,9	106,9	126,8
02	Kamnik	17825	19897	22474	25709	111,6	113,0	114,4	144,2
03	Kranj	41593	47779	56355	63876	114,8	117,9	113,3	153,6
04	Radovljica	24147	26898	28608	31220	111,4	106,4	109,1	129,3
05	Škofja Loka	27025	27798	30848	34354	102,9	111,0	111,4	127,1
06	Tržič	10154	11350	12460	13207	117,8	109,8	106,0	130,1
	Gorenjska:	143962	159738	178296	179809	111,0	111,6	100,8	124,9

Tabela 3: Struktura aktivnega prebivalstva po panogah dejavnosti po občinah Gorenjske

O b č i n a :	D E J A V N O S T I								SKUPAJ	
	Primar		Sekundar		Terciar		aktiv. preb.			
	1961	1971	1961	1971	1961	1971	1961	1971	1961	1971
Jesenice	576	423	6647	6920	2821	2996	2032	1738	11811	12079
Radovljica	2705	1718	5341	6624	2426	2780	1832	1360	12304	12482
Kranj	4313	3035	11496	15336	4134	5277	4091	3822	24044	27470
Tržič	593	411	3624	4331	820	742	641	532	5678	6016
Škofja Loka	3467	2400	4242	7354	2428	2575	1461	1404	11598	13733
Kamnik	2413	1993	4484	6007	1695	1868	1132	705	9824	10596
Skupaj	14067	9980	35834	46572	14324	16238	11198	9561	75259	82376
Jesenice	4,9	3,5	56,3	57,3	23,9	24,8	17,2	14,4	15,7	14,
Radovljica	22,0	13,8	43,4	53,1	19,7	22,3	14,9	10,9	16,3	15,
Kranj	17,9	11,0	47,8	55,8	17,2	19,2	17,0	13,9	31,9	33,
Tržič	10,4	6,8	63,8	72,0	14,4	12,3	11,3	8,8	7,5	7,
Škofja Loka	30,0	17,5	36,6	53,5	20,9	18,8	12,6	10,2	15,4	16,
Kamnik	24,6	18,8	45,6	56,7	17,3	17,6	11,5	6,7	13,1	12,
Skupaj %	18,7	12,1	47,6	56,5	19,0	19,7	14,9	11,6	100,0	100,0

Tabela 4: Kmečko prebivalstvo v občinah Gorenjske

Zap. št.	O b č i n a	Število vsega kmeč.preb.		Delež kmeč. preb. v celoti (v %)		Indeks gib. kmeč. preb. 1961/71	Razlika v številu kmeč. preb. 1961/71
		1961	1971	1961	1971		
01	Jesenice	1089	624	4	2	57,3	-455
02	Kamnik	4725	3192	24	14	67,5	-1533
03	Kranj	7837	5544	16	10	70,7	-2293
04	Radovljica	4159	2517	16	9	60,5	-1642
05	Škofja Loka	6574	4775	24	15	72,63	-1799
06	Tržič	943	558	10	4	63,6	-385
GORENJSKA		25327	17210	16	10	68,0	-8117

Tabela 5: Gibanje števila čistih in mešanih gospodinjstev na kmečkih gospodarstvih Gorenjske

O b č i n a	Število kmečkih gospodarstev		Število kmečkih gospodinjstev				Število mešanih gospodinjstev na kmečkih gospodarstvih			
	1961	1971	1961	%	1971	%	1961 število	1961 delež(%)	1971 število	1971 delež(%)
Jesenice	799	283	273	29,7	100	35,3	562	70,3	183	64,7
Kamnik	1850	1151	725	39,2	348	30,2	1125	60,8	803	69,8
Tržič	451	223	141	31,3	56	25,1	310	68,7	167	74,9
Radovljica	884	1088	236	26,7	325	29,9	648	73,3	763	70,1
Kranj	2943	2033	1123	38,2	643	31,6	483	16,4	933	45,9
Škofja Loka	1652	1686	712	43,3	545	32,4	936	56,7	1141	67,6
GORENJSKA	8579	6464	3210	37,4	2017	31,2	4064	47,4	3807	58,9

Milan Krišelj^x :

PROSTORSKA ANALIZA REKREACIJSKO
TURISTIČNEGA POTENCIALA
pri raziskovalni nalogi:
REGIONALNI PROBLEMI GORENJSKE
/primer gospodarsko razvite, med-
narodno tranzitne obmejne ~~sl~~pske
regije/

x magister geografije, Kmetijska zadruga Škofja Loka
Jegorovo predmestje 23
64220 Š k o f j a L o k a

V s e b i n a

I. Uvod	1
II. Osnovne značilnosti kmečkega turizma problematika dosedanjega razvoja kmečkega turizma v Sloveniji	3 7
III Naselje, kot osnovna prostorska enota za ugotavljanje možnosti za kmečki turizem	9
IV. Vprašalnik o stanju in razvojnih možnostih na kmetijah	12
V. Zaključek	25

I. U V O D

Pri prostorski analizi rekreacijsko turističnega potenciala se bomo omejili na tisti del, ki se realizira v okviru turizma na vasi in kmečkega turizma.

Tema o turizmu na vasi in kmečkem turizmu je še vedno zelo aktualna, še zlasti v letošnjem letu, ko smo pripravljali gradiva za srednjeročne plane za obdobje 1981- 1985. Ker smo hkrati v obdobju takozvane " stabilizacije", je bil pri osnovnih planskih usmeritvah dan velik poudarek na razvoj tistih in takih turističnih kapacitet, ki ne bodo terjale večjih družbenih investicijskih vlaganj, pa vendar bodo dale relativno velik učinek. To pa je vsekakor turizem v privatnem sektorju, pa najsi bodo to gostinski obrati, gostilne, penzioni, apartmajski objekti, privatne sobe ali kmečki turizem.

Ker Gorenjska ima določene komparativne prednosti, kar se tiče turističnega razvoja, je le-te treba poznati in povdariti, ter na osnovi teh spoznanj zastaviti še smelejši program nadaljnega turističnega razvoja. Treba je jasno pokazati širši družbeni skupnosti, predvsem pa našim družbenopolitičnim delavcem, celosten pomen in vlogo, ki jo ima turizem pri razvoju našega gospodarstva in družbe kot celote. Čimprej bo treba izdelati tako metodologijo, ki bo pokazala vrednost turizma v celoti, ne pa samo tisti del, ki se realizira v gostinstvu, vse ostalo pa pripisujemo drugim dejavnostim / prometu, trgovini, obrti itd. /

V pričujočem prispevku bomo obdelali osnove za zbiranje konkretnih podatkov, na podlagi katerih bomo lahko vrednotili Gorenjsko za potrebe razvoja turizma na vasi in kmečkega turizma.

II. Osnovne značilnosti kmečkega turizma

Dejavnost kmečkega turizma je bila v Sloveniji opredeljena s sprejetjem Obrtnega zakona v juliju 1973 / Uradni list SR Slovenije št. 26/73/. Vsebina členov od 113 do 118 v bistvu predstavlja uzakonitev takratnega stanja. V 113. členu je rečeno, da občani lahko v svojih kmečkih gospodarstvih sprejemajo na prenočevanje goste ter jim dajejo hrano in pijačo. Nosilec dejavnosti pa je lahko v skladu s 4. členom Zakona o kmetijskih zemljiščih le kmet, ki z osebnim delom obdeluje kmetijsko zemljišče, ki stalno živi v kraju, kjer je to kmetijsko zemljišče in da s kmetijsko proizvodnjo redno ustvarja dohodek, ne glede na to, če ima še druge dohodke.

Kmečki turizem je torej dodatna dejavnost na kmetiji, ki na eni strani dopolnjuje turistično ponudbo v širšem smislu in vključuje tudi kmetovo stanovanjsko hišo v proizvodni proces.

Ob tem naj podamo še drugo definicijo za pojem, ki se največkrat v zvezi s kmečkim turizmom pojavlja, to je turizem na vasi. Turizem na vasi moramo pojmovati tako, da je to turistična dejavnost, ki se realizira v vaškem okolju, v vasi, v ruralnem prostoru / franc.: *tourisme en espace rurale*, to je širši pojem kot nemški: *Urlaub am Bauernhof*. Na letošnjem posvetovanju FAO, evropska sekcija za gospodinjstva, ki je bilo septembra v Innsbrucku, se je izoblikoval enoten pojem za kmečki turizem in turizem na vasi, to je: *le tourisme agricole*, ali nemško *Agrarourismus* ali angleško: *rural tourism!*

Naša širša družbena skupnost se je odločila, da bo z različnimi diferencialnimi ukrepi reševala tisti del ruralnega prostora, kjer so pogoji za kmetovanje težji, kot v ravninskem svetu, to je predvsem hribovski svet, za katerega želimo, da bi ostal poseljen.

Po zakonu o kmetijskih zemljiščih / Ur. list SR Slovenije št. 26/73/ spadajo med hribovske kmetije vse tiste, ki leže na nadmorski višini večji od 600 m. Sprejeto pa je bilo še določilo, da je možno med hribovske kmetije šteti tudi one, ki imajo večino svojih proizvodnih zemljišč v strmini, večji od 25 %.

Za ilustracijo, kako v Sloveniji rešujemo problematiko hribovskega prostora, bom navedel primer škofjeloške občine:

Osnovni koncept družbenega plana razvoja občine za obdobje 1974-80 je slonel na temeljni orientaciji, da se kmetijska zemlja ohrani v novih ekonomskih, prostorskih in socialnih pogojih, v pogojih, ko bo obdelovalec zemlje za svoje delo imel vsestranske motive, predvsem pa ekonomski interes. Prepustiti obdelovalno zemljo toku dogodkov brez odgovarjajoče družbene intervencije, bi bila zgodovinska napaka in trajna gospodarska škoda.

V tem smislu je občinska skupnost v Škofji Loki delovala že prej; že leta 1965 so dobili kmetje kooperanti dvotretjinsko večino v samoupravnih organih kmetijske zadruga. To je pomenilo veliko prelomnico za kmete, ki dotedaj teh možnosti niso imeli.

Leta 1967 je bila osnovana pospeševalna služba, ki je začela podrobneje raziskovati razmere na kmetijah. Rezultate raziskav je služba uporabljala pri svojem delu. V letu 1968 so bili odobreni prvi srednjeročni investicijski krediti za razvoj kmetij, začelo se je strokovno izobraževanje. Leta 1969 so začeli z načrtno selekcijo živine, v istem letu je zaživel tudi sklad za pospeševanje kmetijstva. Že leta 1970 so uvedene davčne olajšave za kmetije, ki so na podlagi preusmeritvenih investicijskih programov organizirale pridelovanje. Naslednje leto je bil podpisan družbeni dogovor o združevanju sredstev za pospeševanje kmetijstva in kreditiranje kmetij. Leta 1972 je bil sprejet srednjeročni program razvoja kme-

tijstva za obdobje do leta 1975. V tem obdobju so ustanovili tudi Kmetijsko zemljiško skupnost. Leta 1975 pride do združevanja sredstev za pospeševanje kmetijstva, nadaljnega izpopolnjevanja pospeševalne službe ter regresiranja mineralnih gnojil. /diferencirano, glede na proizvodne razmere/. Leto 1976 pomeni začetek agromelioracij v hrobovitem svetu, ki naj bi olajšale uporabo sodobnih kmetijskih strojev tudi na hribovskih kmetijah. V tem letu je pospeševalna služba začela delovati tudi na področju kmečkega turizma. Leta 1977 so bili dani prvi stanovanjski krediti za kmete kooperante in siceriz hranilnih vlog pri Hranilno kreditni službi. Leta 1978 je bil sprejet "samoupravni sporazum o združevanju sredstev in uresničevanju družbenega plana razvoja kmetijstva v občini Škofja Loka v letih 1979 in 1980.

Posebno mesto med pospeševalnimi ukrepi za reševanje prostorske problematike v hribovskem svetu pa ima vsekakor kmečki turizem. To je turistična dejavnost v okviru kmetije, kjer kmetijska proizvodnja še naprej ostaja osnovna dejavnost.

Kmečki turizem smo pri nas v Sloveniji zaželi "uradno" razvijati po letu 1968, ko je slovenska skupščina med drugim razpravljala tudi o tem, da niso izkoriščene vse možnosti, ki jih ima turizem pri vključevanju zasebnih kmetijskih proizvajalcev. V priporočilih za občinske skupščine je bilo omenjeno, da bi le-te z davčno in drugo politiko podprle vključevanje zasebnih kmetijskih proizvajalcev zlasti v gorskem svetu v turistične tokove.

Naj omenimo tudi resolucijo VII kongresa ZKS, ki med drugim navaja naslednje: "hitrejši razvoj kmetijstva ohranja poseljenost, obrambno sposobnost in urejenost kmetijskega prostora, saj omogoča produktivno rabo kmetijskih zemljišč tudi v gorskih in obrobnih področjih Slovenije. Da bomo dosegli dohodek in zagotovili obstoj hribovskih kmetij, se bomo zavzemali za razvijanje kmetijske proizvodnje in turizma v teh predelih in za vključevanje prebivalcev iz teh predelov v delo v gozdarstvu in drugih dejavnostih."

S problematiko kmečkega turizma so se prvi začeli ukvarjati geografi, gozdarji in agronomi. Gozdarji so se pač srečali z vprašanjem obstoja hribovskega sveta in kmeta v njem, ker je v višjih nadmorskih višinah agrarna kulturna krajina najbolj ogrožena, pogoji za obstoj kmeta v takem okolju pa najtežji. Zato ni naključje, da je med prvimi pobudniki, organizatorji in "ideologi" kmečkega turizma toliko gozdarjev.

Dobili smo prve študije in prve publikacije, ki obravnavajo predvsem področje organizacije kmečkega turizma, ukvarjajo se z nasveti, kako je treba urediti kmečko hišo, kako sprejeti goste na kmetiji in jim streči ter sploh skrbeti za njihovo dobro počutje. Tovrstno literaturo je izdajalo in založilo ČPZ Kmečki glas.

V letih 1971 in 1972 so bili dani prvi turistični krediti za kmetije na Škofjeloškem in v Zgornji Savinjski dolini ter na Koroškem. Kmečki turizem je dobil nov polet in zagon in tako tudi rezultati niso izostali.

Pri časopisu Kmečki glas je bil leta 1974 organiziran sosvet za kmečki turizem, v katerem so sodelovali strokovnjaki iz različnih področij, ki so delali na pospeševanju kmečkega turizma, predvsem spet gozdarji, agronomi, arhitekti in družbenopolitični delavci.

Danes že lahko delno analiziramo razvojne težave, s katerimi se je tisti čas otepal kmečki turizem. Te so bile predvsem v tem, da dejavnost ni mogla dobiti prave družbene veljave in priznanja, da še ni bil urejen sistem kreditiranja, da z ljubiteljskim delom posameznikov ni bilo mogoče več naprej. Pokazali so se številni problemi na področju vzgoje in izobraževanja, ne nazadnje pa so člani sosveta ugotovili, da je prostor najpomembnejši element / poleg človeka / s katerim kmečki turizem razpolaga in da naj bi ta prostor tudi smotrno urejali.

Kakorkoliže, dejstvo je, da smo se za organiziran pristop k razvoju kmečkega turizma odločili predvsem zato, da na eni strani pomagamo izboljšati gospodarski položaj kmetije, na drugi strani pa s tem želimo popestriti splošno turistično ponudbo.

Problematika dosedanjega razvoja kmečkega turizma v Sloveniji

Zanimanje za kmečki turizem je bilo med kmeti iz leta v leto večje, kljub temu pa so rezultati prizadevanj za razvoj te zvrsti turizma pod pričakovanji. Vzrokov zato je seveda več, tu bi naštevali le nekatere.

Vedno znova se srečujemo z dejstvom, da je vsa narava s svojimi "lepotami" le premalo močna, da bi sama privabila in tudi zadržala gosta-turista, ne samo enkratno, ampak tudi za prihodnje, kot potencialnega turističnega klienta. Ob vsaki novosti, tako tudi pri kmečkem turizmu, naletimo na vrsto ovir ekonomske, organizacijske, kadrovske, propagandne in družbeno - upravne narave. Doslej smo odstranili že veliko ovir pri razvoju kmečkega turizma. Izdelana in sprejeta so bila izhodišča za kmečki turizem, urejeno je kreditiranje, ponekod so usposobili pospeševalno službno za kmečki turizem. Hitrejši razvoj pa ovirajo naslednja dejstva:

- nezainteresiranost nekaterih osnovnih nosilcev razvoja kmečkega turizma.
- nizek stanovanjski standard na kmetijah, ki ne ustreza osnovnim sanitarno tehničnim pogojem, ki jih zahteva današnji turist
- različna občinska politika do reševanja problematike kmečkega turizma
- pomanjkljivi normativni akti
- dejstvo, da je kmečki turizem le del kompleksne turistične ponudbe, vendar za ostale kategorije prebivalstva, nekmete na vasi, ni ničesar urejenega, ne kreditna politika, ne svetovalna strokovna služba, niti ni določeno, kdo naj bi bil nosilec razvoja turizma na vasi. Ker to ni urejeno, se skušajo ostale nekmečke kategorije prebivastva na različne načine dokopati

do statusa kmečkega turizma, oziroma statusa kmeta!

- pomanjkljiva infrastrukturna, arhitekturna, komunalna in hortikultura ureditev nekaterih perspektivnih področij
- pomanjkanje načrtov za kmečke hiše in nezainteresiranost večine projektantskih in drugih organizacij, da bi se angažirale na tem področju
- različno tolmačenje vsebine kmečkega turizma v različnih občinah
- pomanjkanje primerne notranje opreme za kmečke domove in zelo nizka stopnja razvitosti proizvodne obrti za ta področja
- nedodelana politika bank do naložb v kmečki turizem na območjih, ki niso deklarirana za hribovska ali obmejna, pa imajo naravne in druge pogoje za razvoj takega turizma
- pomanjkanje strokovnih kadrov
- pomanjkanje razumavanja in pomoči upravnih služb, zlasti posameznih inšpekcij, ki bi morale z več življenjskega pristopa pomagati z nasveti, manj pa s togim tolmačenjem posameznih predpisov, ki veljajo za gostinsko dejavnost. V nasprotnem primeru bo že tako izredno težko pionirsko delo pri uvajanju kmečkega turizma obsojeno na neuspeh
- pomanjkanje turistične osveščenosti prebivalstva
- kmečki turizem še ni dovolj trdno povezan niti na nivoju regije niti na nivoju republike, zato se marsikje razvija stihijsko
- na nivoju regije ni jasnega nosilca razvoja kmečkega turizma. Regijski živinorejsko-veterinarski zavodi so kadrovske predšibki, da bi obvladali vso kompleksno problematiko, ki predstavlja kmečki turizem, poleg tega pa nimajo zadostne materialne osnove. Samo svetovalna funkcija, brez materialne stimulacije, pa je premalo za učinkovitejše pospeševanje te dejavnosti.

Cela vrsta je torej dejavnikov materialne, organizacijske in kadrovske ter izobrazbene plati, ki ne dopušča, da bi se kmetije na turistično atraktivnem območju, ki zajema dovršen del Gorenjske, hitreje vključile v turistično gospodarstvo.

III. Naselje, kot osnovna prostorska enota za ugotavljanje možnosti za kmečki turizem

Izbor in struktura pokazateljev pomembnih za razvrstitev naselij v tipične skupine

Preden si bomo ogledali kriterije, ki jih bomo uporabili za vrednotenje naselij, ki pridejo v poštev za kmečki turizem, pogledjmo podatke in pokazatelje, kakršne že uporabljajo v metodologiji, s pomočjo katere so naselja razvrščena v osnovne tipa A, B, C, D, E. Takšna metodologija je v rabi pri izdelavi prostorskih planov za potrebe družbenopolitičnih skupnosti.

Najpomembnejši podatki so o prebivalcih. S temi podatki je možno dovolj natančno podati socio-demografsko in tudi deloma socialno-ekonomsko sliko naselja.

Podatki o zemljišču, ki je vezano na naselje, nam povedo, kolikšno je potrebno minimalno število kmetijskih proizvajalcev, da zemlja še lahko ostane obdelana.

Vitalnost naselja opredeljujejo tudi podatki o stanovanjskem fondu, novogradnjah, adaptacijah različnih objektov.

Analiza komunalne opremljenosti in prometne infrastrukture pokaže predvsem neenakost družbenega standarda med mestom in vasjo.

Podatki o opremljenosti naselij s storitvenimi dejavnostmi so predvsem pokazatelj različne stopnje centralnosti kraja.

Dostopnost naselja glede na vsakodnevno povezanost/ možnost dnevne migracije/ v časovni oddaljenosti do 30 minut, od 30 do 60 min. in nad 60 min. do najbližjega zaposlitvenega centra in najbližjega centra osnovne oskrbe.

Predlagani so tudi kriteriji, ki naj bi vrednotili naselje z vidika historične, predvsem estetske vrednosti in s tem v zvezi spomeniškovarstvene omejitve.

Naj predstavimo tabelo, s pomočjo katere so naselja klasificirana. Tabela je sestavljena tako, da je mogoče željene podatke črpati iz kartoteke naselij, jo dograjevati s popisnimi podatki, ki jih kartoteka avtomatično ne ponuja ter s podatki, ki se zbirajo po posameznih službah / kmetijski, gozdarski, geodetski.../. Del demografskih podatkov je mogoče pobirati avtomatično iz prirejene kartoteke naselij.

Tabela vsebuje naslednje podatke:

- šifro in ime naselja, pripadnost KS in občini
- velikost aglomeracije naselja
- indeks gibanja prebivalstva od 1948
- starostna struktura
- število, delež gibanja in aktivne ženske v kmečkem prebivalstvu
- aktivno/vse/ prebivalstvo po sektorjih dejavnosti
- razporeditev naselij glede na razmerje med aktivnimi po sektorjih
- zaposleni izven kmetijstva izven domačega kraja
- zaposleni izven kmetijstva v domačem kraju
- struktura gospodinjstev glede na dohodek, po velikosti posesti, gibanje števila
- struktura kmetijskih gospodarstev / po podatkih S ob / vse, čiste, zaščitene po zakonu o kmetijskih zemljiščih
- naselju pripadajoče zemljišče, vse - kmetijsko
- stanovanjski fond in trend gibanja gradnje
- komunalna in prometna infrastruktura
- opremljenost s storitvenimi dejavnostmi
- primerjava razvrstitve naselij s klasifikacijo dr. Kokoleta
- predlog opredelitve tipa naselij
- identifikacija dostopnosti
- oblikovalske zahteve in spomeniškovarstvene omejitve

Poleg teh podatkov pa potrebujemo še naslednje informacije:

- opremljenost kraja z napravami za rekreacijo
- stopnja primernosti za rekreacijo v zelenem
- stopnja primernosti za zimsko rekreacijo
- struktura turistične družbene organizacije / vse/
- število in struktura OZD s področja turizma
- kulturno prosvetne institucije
- tradicionalne turistično-folklorne prireditve
- estetska vrednost
- atraktivnost
- možnost prehrane za goste izven kmetije
- razglednost
- osončenje
- povprečna nagnjenost zemljišča
- pedološke lastnosti tal

Na podlagi analize podatkov o naseljih, bomo le-te vrednotili in rangirali za potrebe turizma na vasi in kmečkega turizma. Opre- delili in rangirali bomo prednostna področja.

Znotraj območij in naselij pa bomo posamezne individualne nosilce turistične dejavnosti, bodisi take, ki se že ukvarjajo s turizmom ali pa one, ki imajo pogoje zato, turizma pa še nimajo. Pri tej analizi se bomo poslužili vprašalnika /ankete/ ki jo je uporabil Kmetijski inštitut Slovenije / zaradi možnosti primerjave podatkov in eventualne strojne obdelave/ Ta vprašalnik pa bomo ustrezno dopolnili in priredili za potrebe turizma. S to ankete želimo na eni strani dobiti popolno sliko stanja " na terenu", na drugi strani pa nam bodo podatki služili za osnovo za dokončno opre- delitev možnosti za turizem na vasi na Gorenjskem!

Vprašalnik o stanju in razvojnih možnostih na kmetijah

1. Splošni podatki o kmetiji

- naslov kmetije
- kraj in hišna številka
- številka in ime pošte
- krajevna skupnost in združna enota
- nadmorska višina
- razglednost
- osončenje
- povprečna nagnjenost zemljišča
- dostop:
 - z vsemi vozili / tudi z avtobusom/
 - s straktorjem in vprego
 - le z vprego
 - le peš
- oddaljenost kmetije od:
 - železniške postaje
 - avtobusne postaje
 - telefona
 - sedeža zadruga
 - sedeža proizvodnega okoliša
 - špecerijske trgovine
 - šole-podružnične
 - šole-centralne
 - turističnega urada
 - ambulante
 - bolnišnice
- oskrba z vodo: vodovod, studenec, kapnica, vodnjak, lastni vodovod
- oskrba z elektriko : enofazni, trofazni

2. Bivalne razmere

- hiša je nova, oziroma grajena po letu 1960
- hiša je obnovljena v zadnjih 10 letih
- hiša je starejša in v zadnjih 10 letih ni obnovljena, a je še dobra
- hiša ni več najbolj primerna za bivanje
- hiša je slaba
- število prostorov za bivanje

število prostorov za kmečki turizem

- skupno število ležišč
- število enoposteljnih sob
- število dvoposteljnih sob
- število večposteljnih sob
- skupne sanitarije
- kopalnica na koliko oseb
- stranišče na koliko oseb
- skupni prostori : število sedežev
 - kuhinja z jedilnim kotom
 - dnevni prostor
 - terasa
 - vrt
- počitniško stanovanje za koliko oseb
- nekateri elementi standarda:

- sodobno angleško stranišče
- kopalnica s tekočo toplo vodo
- centralno ogrevanje
- radio
- tv sprejemnik
- električni ali plinski štedilnik
- hladilnik
- hladilna skrinja
- pralni stroj
- sesalec za prah
- pomivalni stroj
- moped
- avto
- telefonski priključek

3. Turistična dejavnost

- kmetija je obenem kmečko gostišče
- možnost uporabe kuhinje / čajna kuhinja/
- možnost prehrane izven kmetije / kje /
- souporaba družinske kopalnica
- sanitarni prostori samo za goste - število
 - stranišče
 - kopalnica
 - kopalnica + WC
 - pralnica
- garaže
- namizni tenis
- bazen
- savna
- konji za jahanje

rekreacija izven kmetije:

kopanje: reka, odkrit bazen, pokrit bazen, zdravilišče

smučanje: organizirano, neorganizirano

igrišča: golf, mini golf, tenis

- jahanje,
- lov
- ribolov
- sprehodi, kje
- izleti, kje, kam
- planinarjenje, kje, ture- katere
- nabiranje gozdnih sadežev: katerih

način prehrane:

- zajtrk, kosilo, večerja
- zajtrk, večerja
- zajtrk

- gostje si kuhajo sami: v posebni kuhinji, v družinski kuhinji

v kuhinji je na razpolago:

- električni štedilnik s pečico
- plinski štedilnik s pečico,
- štedilnik na trdo gorivo
- hladilnik
- drugo

možnosti za prehrano v bližnji okolici

- gostilna ali restavracija je v kraju
- gostilna ali restavracija je oddaljena od kmetije _____ km

rezervacije

- direktno na kmetiji
- preko turistične agencije: katere
- preko turističnega društva: katerega
- drugače

usposobljenost nosilca turistične dejavnosti

- poklicna šola
- tečaji: kateri
- želja in potreba po nadaljnem izobraževanju

leto sprejema prvih gostov na kmetiji / v hiši/ _____

število gostov/nočitev v letih	1975	1976	1977
-domačih	_____	_____	_____
- tujih	_____	_____	_____
	1978	1979	1980
- domačih	_____	_____	_____
- tujih	_____	_____	_____

4. Podatki o zmogljivosti kmetije

- koliko je vse zemlje:

	skupna površina ha a	kmetijske ha a	njive ha a
lastna	-----	-----	-----
najeta	-----	-----	-----
skupaj-	-----	-----	-----

- koliko zemlje se odda v najem _____

- število ločenih kosov zemlje

koliko zemlje se lahko obdela s sodobnimi stroji:

s traktorjem s priključki _____ ha, a

z motornimi kosilnicami in
drugimi manjšimi samohodnimi stroji _____ ha, a

le z ročnim orodjem in vprego _____ ha, a

živalska čreda

- konji

- vprežni voli

- krave

- teleta in mlado govedo do 1 leta

- plemensko govedo / biki in telice nad 1 leto/

- pitanci nad 1 leto

- prašiči vsi

- drobnica / ovce in ostalo/

skupaj

stojna opremljenost: naštetih vse stroje z navedbo moči in starost

število stojišč v hlevu

stanje hleva: hlev je premajhen

hlev odgovarja potrebam

hlev je prevelik, prostora je še za.....glav

- število silosev in prostornina _____ m³
- gnojnična jama _____ m³
- dosuševalna naprava

5. Ekonomska slika kmetije

- - ali je kmetija že modernizirana:

da

preusmeritev poteka zdaj

ne

- če je preusmerjena;

mleko

pitanje govedi

mleko in pitanje

mleko in plemensko mlado govedo

vzreja plemenskih telic

poljedeljstvo

drugo / opisno/

- kdo je dal pobudo za preusmeritev:

kmet sam

pospeševalna služba

nekdo tretji /kdo/

- če ni preusmerjena, kaj bo v prihodnje:

skušali jo bomo preusmeriti

ne vemo kaj bomo paravili

ne bomo šli v preusmeritev

- če ne bo preusmeritve, zakaj:

kmetija je premajhna in gospodarsko prešibka

lastništvo ni urejeno

ni naslednika ali pa je zdravstveno stanje neurejeno

ni perspektive v kmetijstvu

drugo _____

- koliko umetnih gnojil je bilo potrošeno :

v letu 1979 _____ kg

v letu 1980/ _____ kg

- koliko močnih krmil je bilo porabljeno:

v letu 1979 _____ kg vsega / od tega kupljeno _____ kg

v letu 1980 _____ kg vsega od tega kupljeno _____ kg

- kakšen delež njiv posejete:

	ha	%
z žitom	_____	_____
s krompirjem	_____	_____
ostalo	_____	_____

- kaj ste v preteklem letu kupili in prodali in koliko

	kupili	prodali
govedi glav	_____	_____
govedi ž.teže	_____ kg	_____ kg
mleka lit	_____	_____
prašičev kg	_____	_____
lesa m ³	_____	_____
krompirja kg	_____	_____
drugo	_____	_____

- kakšen delež vira dohodka kmetije je od:

od živinoreje	_____
od poljedeljstva	_____
razne storitve s stroji	_____
kmečki turizem	_____
domača obrt in podobno	_____
z delom in zaposl. izven kmetije	_____
iz drugih virov	_____

- v katerih dejavnosti je možno dohodek najbolj povečati:
 - v živinoreji
 - v gozdarstvu
 - pri raznih storitvah drugim s stroji
 - pri kmečkem turizmu
 - z domačo obrtjo
 - z delom zunaj kmetije
 - z redno zaposlitvijo
 - drugo

6. Družinski člani na kmetiji

Število in sestava družine / gospodar na prvem mestu/

Opomba: popisati vse člane družine, tudi tiste, ki so odsotni zaradi šolanja, služenja JLA ali na delu v tujini, vendar ne tistih, ki sicer nimajo stalnega bivališča na kmetiji

Priimek in ime	spol	leto rojstva	razmerje do gospodarja	poklic	sposoben za delo /da,ne /	kje dela /na kmetiji zunaj kmeti/	zaposleni zunaj kmet	
							kraj redne zaposlitve	oddaljeno delovnega od doma /

Opombe: navedemo poklic, pa čeprav ga ne opravlja. Sposobnost za delo ocenimo z odgovori da, delno i ne. Na vprašanje kje dela, odgovorimo le z "na kmetiji", kadar dela samo na kmetiji, ali le občasno /sezonsko/ zunaj kmetije. Če pa je nekdo zaposlen, pa tudi če v prostem času dela na kmetiji, je odgovor "zunaj kmetije". Vsi ki delajo oz. so zaposleni zunaj kmetije, naj odgovore kje delajo in navedejo oddaljenost v km od tega delovnega mesta. Posebej za ženo, k so gospodinje in matere velja: če dela poleg v gospodinjstvu tudi na kmetiji, ocenimo kakšen je delež tega dela on ga označimo. V nekaterih primerih je ta delež lahko 100%, ker žena opravlja svoje gospodinjstvo in drugo delo v "prostem času". Torej zapišemo: na kmetiji 100 ali pač ustrezen procent.

- kako so zavarovani družinski člani, ki delajo samo na kmetiji:
 - obvezno starostno zavarovanje kmetov
 - kooperantsko socialno zavarovanje
 - socialno zavarovanje borcev NOB

- koliko družinskih članov je odšlo v zadnjih petih letih iz kmetije in se stalno zaposlilo:
 - vseh _____
 - od tega moških do 25 let _____

- če je gospodar starejši od 50 let: ali ima zagotovljenega naslednika:
 - imam _____
 - nimam _____
 - naslednika imam, vendar ni jasno, ali bo prevzel kmetijo

- če je naslednik; ali je:
 - sin
 - hči
 - sorodnik
 - nekdo drug

- bodoči gospodar je zaposlen:
 - le z delom na kmetiji
 - je v delovnem razmerju in dela na kmetiji po službi

- ko bo bodoči gospodar prevzel kmetijo, bo:
 - delal samo na kmetiji
 - kmetoval bo le poleg redne zaposlitve
 - ne ve se kako se bo odločil

- možnost za poroko bodočega gospodarja, ki je star _____ let:
 - je že poročen
 - pripravlja se na poroko
 - ima težave, ker ne dobi življenjskega tovariša
 - še na razmišlja
 - drugo / napisati/ _____

- če naslednika ni, kaj namerava sedanji gospodar:
 - poskusil bo zagotoviti naslednika
 - kmetijo bo razdelil na sorodnike
 - kmetijo bo sčqsoma prodal
 - drugo _____

- ali bi kmetijo oddal tudi družbi:
 - da
 - ne

- če da, kakšni so pogoji:
 - prodaja kmetije
 - prodaja kmetije brez hiše in gospodarskih poslopij
 - izročitev kmetije s pogojem da dobim dosmrtno pokojnino

7. Mnenje kmetov o možnostih obstoja in razvoja hribovskih kmetij

- kakšna je kmetija glede na terenske značilnosti:

hribovska

dolinska

ravninska

- - kaj bi bilo treba spremeniti ali izboljšati, da bi kmetije v hribovitem svetu obstale:

zagotoviti ustrezne cene pridelkov

znižati davke in prispevke

zagotoviti dotacije in premije za podporo hribovskim kmetijam

zagotoviti ugodne kredite za razvoj kmetij

izboljšati pospeševalno službo, oziroma njeno delo na kmetijah

bolje povezati kmetije in vzpostaviti sodelovanje med njimi

postaviti v odročnih krajih manjše industrijske obrate

izboljšati ceste

urediti telefonsko povezavo teh krajev s središči

izboljšati oskrbo z vodo in elektriko

vzpostaviti boljše avtobusne zveze s centrom

izboljšati urejenost naselij / komunalne naprave/

zagotoviti kredite za urejanje kmečkih domov / stanovanjske kr/

ohraniti šole in jih postaviti tam, kjer jih ni

poživiti kulturno in družabno življenje tudi v odročnih krajih

odpreti hribovske vasi za vikend naselja

določiti lokacije za zidanje hiš nekmečkih prebivalcev

izboljšati odnos nekmečkega prebivalstva do kmetov

izoblikovati ustrezen odnos nekmetijskega prebivalstva do kmetov

- kaj bi bilo treba izboljšati, da bi mladi ljudje ostajali na kmetijah:

zagotoviti modernizacijo vsake za to primerne kmetije

povezati mlade v krožke mladih

izboljšati kulturne in družabne razvmere v teh krajih

bolj povdarjati kmetijstvo v šolah
izoblikovati ustrezen odnos nekmetijskega prebivalstva do
kmetov

proučiti še po vasem najpomembnejši ukrep, ki ga ni med
naštetimi

- kaj menite, da naj družba ukrene, da bodo kmetije brez naslednika
tudi v prihodnje živele:
- ali bi bilo s sodelovanjem kmetij med seboj možno izboljšati
položaj hribovskih kmetij
 - da
 - ne
- katere oblike povezovanja in sodelovanja so vam najbližje:
 - nabava strojev
 - pašnaskupnost
 - medsebojna zamenjava in združevanje kmetijskih površin
 - sadjarska skupnost
 - skupnost za pridelovanje krompirja
 - povezovanje kmetij v enote s skupnom proizvodnim programom
- kakšen razvoj vaše vasi bi bil v prihodnje koristen:
 - kot naselje samih kmetov
 - kot naselje kmetov in nekmetov
 - kot naselje nekmetov
- ali bi ostali v tem naselju, tudi če kmetije ne bi obdelovali:
 - da
 - ne
- kako si predstavljate življenje v tem kraju, če kmetije ne bi
obdelovali
 - da se vozim na delo vsak dan v dolino
 - da delam kot gozdarski delavec ali čuvaj
 - da delam kot samostojni obrtnik
 - da dobim kašno delo v neposredni bližini

V. Zaključek

Gorenjska sodi med naše največje turisične ponudnike, posebej še zaradi svojih izjemnih naravnih lepot in drugih danosti, ki omogočajo obe turistični sezoni, poletno in zimsko. Turistični potenciali Gorenjske, če jih primerjamo z ostalimi podobnimi v sosednjih alpskih deželah, še zdaleč niso izkoriščeni.

S pomočjo osnovnega gradiva, ki ga bomo pridobili na podlagi predlaganih vprašalnikov in anket, bo možno napraviti solidno osnovo za prostorsko opredelitev razvoja turizma na vasi in kmečkega turizma na Gorenjskem!

Škofja Loka, 15.12. 1980

Rado Kočevar

UGOTOVITEV DANAŠNJEGA STANJA NAŠIH ZIMSKOTURISTIČNIH
SREDIŠČ NA GORENJSKEM GLEDE NA NARAVNE DANOSTI, NJIHOVO
OPREMLJENOST IN DOŠTOPNOST

14.12.1980

mag. Šolski center za blagovni promet Kranj, Župančičeva 22

Uvodni del

Naš splešen gospodarski razvoj je dosegel stopnjo, ko se hitreje kot kdaj koli prej spreminjajo življenjske navade. Življenjski standard postaja višji, vse več je prostega časa. Vel tega pa se čedalje bolj izkerišča v raznih aktivnostih, vse bolj pa v rekreaciji. Med slednjimi aktivnostmi postaja vse bolj popularna zimska rekreacija - predvsem smučanje. Ceni se, da bomo leta 1985 imeli na slovenskem ekoli 282000 smučarjev. Največji del teh bo gravitiral v Verenjski prester. Če bodo izpolnjene vse napovedi o novih kapacitetah pa bo Verenjski prester izrabljen le 38,7% // Zimski turizem v Sloveniji, 1970 in razvojne usmeritve žičnic 1981-85, gospodarska zbornica Slovenije, februar 1980, Ljubljana/.

Alpski prester Verenjske, kjer je večina znanih zimskošportnih centrov seveda še z daleč ni izrabljen, čeprav urna kapaciteta vseh smučarskih naprav dosega skoraj 57% zmogljivosti v SRS.

Za nadaljne načrtovanje naprav je pomembno ugotoviti kakšno je dejanske stanje v naših zimsketurističnih središčih, predvsem z ezirem na naravne danesti in njihove opremljenostje in seveda destopnostje.

Vsebinska omenjena raziskava bo skušala ugotoviti prav te, predvsem pa pregled dejanskega stanja z izirom na naslednje dejavnike:

- a. Reliefne-geomorfološke razmere.
- b. Trajanje snežne odeje.
- c. Žičniške naprave.
- č. Smučarske prege/delžina, strmina, denivelacija/.
- d. Tekaške smučarske prege.
- e. Sprehajalne peš poti v posameznih zimsketurističnih središčih.
- f. Možnost turnega smučanja.
- g. Ostali elementi opremljenosti/prenečišča, eskrba, drsališča,

smučarske šole, vrtci za otroke, izposojevalnice opreme, plavalni bazeni, sankarske proge, možnosti jahanja itd/.

Metodelegija dela bo slonela na naslednjem:

- a. podatkih na osnovi anket in osebnega zbiranja po posameznih središčih.
- b. na osnovi dosedanjega dela in poznavanja razmer na terenu.
- c. na podlagi virov, zlasti literature, ki se spušča v omenjene problematike.

Večina podatkov in dejanskega stanja je vezana do srede novembra 1980. Podrobnejša metodelegija po podana pri vsakem poglavju posebej. Podatki pa zbrani po 15. nov. 1980 bodo navedeni le izjemoma.

Med dosedanjimi raziskavami na področju zimskega turizma je potrebno omeniti predvsem dela Dr. Matjaža Veršiča/Rekreacija, zasnova uporabe prostora, SRS zaved za družbene planiranje 1976, njegove raziskave v zvezi trajanja snežne odeje, objavljenim v turističnem vestniku/. Dr. Marjana Žagarja/Šaharski svet osnova za turizem, turistični vestnik 1972, Ljubljana. Slovenske cestne omrežje in turizem, turistični vestnik 1962, Ljubljana/. Dipl. ing. Milan Pintar/Načrtovanje smučišč, CIPRA 1977, Ljubljana/. Pomembne so tudi ugotovitve Masterla/Zimski turizem v Jugoslaviji, tur. vestnik 1977/193, Ljubljana, Kake bomo vključili naš visoki svet v turizem, tur. vestnik 1966, Stari vrh, tur. vestnik 1971, Ali dovolj skladno razvijamo naše receptivne možnosti za dvesezonsko obravnavanje in ekonomika turizma, tur. vestnik 1974/5/. Posebno pozornost zasluži raziskava o plazovih/ Dr. Gams, geografski zbornik, 1974/. O načrtovanju smučišč naj na tem mestu omenim še avtorje raznih strok/dipl. ing. Zalekar in dipl. ing. Debelak, Aljančič in drugi/. Nekateri se omejujejo na primerjave s tujino/Zer-Aljančič: Poročilo o študijskem potovanju po zimskošportnih središčih v Franciji in v Švici, Urb. inšt. 1968/.

Med podrobnejšimi regionalnimi raziskavami in študijami je potrebno omeniti tudi idejne načrte za triglavske žičnice/Triglavske žičnice, projekt, Zaved za razvoj turizma in pospeševanje turizma Bled/. Idejne načrte za izgradnjo Seriške planine/ Projekt Ribčev laz/ ZN -program za razvoj v sodelovanju z vlado SFRJ, projekt "Gornji Jadran"/. Zimski turizem v Sloveniji/Urbanistični inštitut SRS, 1970, Ljubljana/. Od tujih avtorjev pa sta pri idejnih načrtih in projektih nabelj sodelovala Iten in Rey /Analiza možnosti razvoja zimskega turizma v Sloveniji. Ženeva 1968, Urbanistični inštitut SRS Ljubljana/. +zredno zanimive dele na področju behinjskih smučišč je dele Zamperle /RC Krn, diplomatsko dele, oddelek za geografije, FF Ljubljana 1978./.

A. RELIEFNO - GEOMORFOLOŠKE RAZMERE

Za izvajanje smučarske dejavnosti ima gorenjski prester posebne pogoje. Geološka sestava tal in glacialni vplivi se na tem območju bistveno drugačni od smučišč v Centralnih in Zahodnih Alpah. Na Gorenjskem je večina nekdanjih debrskih delin glacialne preoblikovanih. Petrografska struktura/apnenec, dolomit/ zaradi večjih strain pospešuje geomorfološke procese/ogledala pebečja, stene, melišča/. Glaciacija je tudi povzročila, da se ugodna, za smučanje primerna pebečja večinoma estala nad prepodno steno/Žagar, Naš gorski svet osnova za turizem, 1972/. Zato je tudi vrednost denivelacije naših smučišč v primerjavi z alpskimi/V Franciji, Švici, Italiji in Avstriji/ ~~raznizka~~. Druga neugodnost je kraški značaj nekaterih naših gorskih predelov /Kunaver

Gams: Kras, Slovenska matica 1974/. Te neugodnosti lahko nevtralizira le debela snežna odeja. Vendar bi lahko z današnje stopnje tehnike marsikje premagali tudi te naravne zapreke/primeri v tujini nam to dovolj zatrjujejo, smučarske avtoceste, zatratitve in podobne/.

Geomorfološke neugodnosti se zlasti pebečja nad Zgornjesavske doline nad Behinjem se razmere ugodnejše/kotlina/. Pebečja behinjskega grebena na južni strani dovoljujejo spuste smučarjem prav do dna doline/Kobla, Ribčev laz/. Ravne na tem področju bi lahko omenjene prednosti bolj izkoristili-predvsem v povezavi posameznih smučarskih centrov, ki jim v tujini v zadnjem času dajejo poseben pomen/ Ski atlas Alpen 1981/82, Wais Geographischer Verlag, Stuttgart/.

Kaker smo ene nile pa se ugodnejše razmere v višjih nadmorskih

višinah/⁴triglavske pogerje/ in na ⁴ršiču/dipl.ing.⁴intar:CIPRA 1977, Ljubljana/.Nad gozdne meje se še druge možnosti/⁴ratška planina nad Mejstrane,pobečja ⁴alškega grebena,nad Pekljuke itd/.

Kake je možne premagati tudi ovire/strmina/ geomorfološkega značaja, xjz je lepe razvidne iz bavarskega Tegelberga/Ski ^{WBLT}Went/36,iz nekeč 60% naklenine se zgradili smučišče z naklonem največ 35 %,podobni pogoji se na zgornjem pobečju Vitranca v Kranjski gori/.

B. TRAJANJE SNEŽNE ODEJE

Višina snežne odeje potrebne za smučanje je različna. Na travnatih tleh zadestuje že 15 cm. Na močne kamnitih ali kraških pa je potrebno vsaj 50 do 100 cm za varno smučanje, odvisno je od kamenitosti tal/M. Debelak 1977, 78/. Poleg višine in dolžine trajanja snežne odeje je pomembna tudi sestava snežne odeje. Žal je le ta premalo preučena. Predvsem bi bile te potrebne ^{matane in preučiti} v zimskošportnih središčih s sorazmerne nizke nadmorske lege/v večini primerov v centrih, ki leže pod 1300 m.n.v./ . Le tu je snežna pleskev pogosto različna/pršič, južna mehka vrhnja plast, ali trda v ekstremnem smislu ledena pleskev, ali popolnoma razmehčana pleskev "gnil sneg"/.

Trajanje snežne odeje je poleg reliefnih razmer najvažnejši pogoji za uspešno delovanje nekega zimskošportnega središča. Na podlagi opazovanj HMZ SRS je leta 1977 izšla karta o primernosti snežne odeje na Slovenskem/M. Jeršič/. Predvideva štiri cene/prva: 120-220 dni, druga: 100 - 150 dni, tretja: 70 - 100 dni in četrta: 40- 70 dni. trajanja snežne odeje. V svojem delu se bom poslužil omenjenih degnanj. Zaradi pomanjkljivosti sem prvi dve skupini združil v eno in za vse tri vzel povprečne vrednosti. Tu prejšnja raziskovanja se temeljila na podobnih razvrstitvah/M. Jeršič: Snežna odeja in reliefne značilnosti, glavna faktorja za razvoj zimskega turizma, 1966/. Nekateri avtorji/Pintar, CIPRA, 1977/ razvrščajo primernost snežne odeje na pet stopenj/ A- nad 140 dni, B- nad 110 dni, C- nad 90 dni, D- nad 60 dni, F- pod 60 dni/.

Glede na trajanja snežne odeje bomo gorenjska zimskošportna središča postavili v tri skupine:

1. skupina z najmanj 125 dni snežne odeje
- 2 skupina z ekoli 85 dni snežne odeje
3. skupina z manj kot 55 dni snežne odeje

prvi
V 1 skupini gre pedročja s zanesljive snežne odeje nad 125 dni, druga skupina je delno zanesljiva, tretja skupina pa je dokaj nezanesljiva. Lep primer zgeraj navedenega je 15 letne opazovanje zanesljivosti snežne odeje v Kranjski gori, ki sem ga zabeležil v letih 1960 in 1975:

Poleg podatkov HMZ, ki se najbolj zanesljiva sem uporabil tudi edgevere anket ~~gerenjski~~ posameznih zimskešportnih centrov. Prišla je do večjih ali manjših odstopanj, ki pa nastanejo zaradi različne metodologije merjenja. Kerda bi bila bolj uporabna metoda merjenja s pomočje števila obratevalnih dni smučarskih naprav, posebej še vlečnic. Opazovanja bi dala natančne rezultate v številu dnevov primernih za smučanje.

V prve skupine z najmanj 125 dni snežne odeje, primerne za smučanje bi prišla v poštevnost naslednja gerenjska zimskešportna središča:

center	število dni s snežne odeje primerne za smučanje		
	pe anketi	pe karti /M. Jeršič/	razlika v % + ali - 125dni
Vogel	120	100 - 225	- 4,0
Krvavec	120	100 - 150	- 4,0
Pokljuka	120	100 - 150	- 4,0
Seriška planina	120	100 - 150	- 4,0

Posebni odstopanj s povprečjem sicer ni, podatki ankete pa so nezanesljivi. Podatki s karte pa so uporabni, ker upoštevajo kompleksnost smučarskega centra, posebej še tistih delov, kjer je snežna odeja najdlje/višje in senčne lege/.

V druge skupine z okoli 85 dni snežne odeje sodijo naslednji zimskešportni centri na Gerenskem:

Kobla I-II	105	70 - 100	+ 23,5
Kobla III	120	100 - 150	- 4,0
Španov vrh	90	70 - 100	+ 5,8
Jezerske	90	70 - 100	+ 5,8

Kranjska gora	9e	7e-10e	+ 5,8
Zatrnik	9e	7e-10e	+ 5,8
Zelemica/sp.del/	85	7e- 10e	0
Zelenice/zg.del/	12e	10e- 15e	- 4,0

Smučišča v zgornjem delu Zelenice bi po trajanju snežne odeje sedila v prve skupine. Vendar pa je potrebno upoštevati, da zaradi plazovitosti terena pod Begunjščice ni možno varno smučanje. Če upoštevamo dejanske število dnevov primernih za smučanje se center kot celota bolj približuje drugi skupini. Rav zato smo ga uvrstili v omenjeno kategorijo. Smučanje^{je} v zgornjem delu Zelenice omejeno, bile pa so tudi smrtne žrtve zaradi plazov. Prav na primeru Zelenice bi kazalo meriti število smučarskih dnevov s pomočjo dnevnika obratovanja naprav.

V tretje skupine z okoli 55 dni nezanesljive snežne odeje sedijo manjša središča:

Stari vrh	6e	4e - 7e	+ 9,0
Bojstrana	68	4e - 7e	- 23,6

V te skupine bi lahko uvrstili še nekaj manjših vlečnic, ki pa imajo lokalni pomen/ rpin pri Begunjah, ki je zanimiva zaradi uspešnih Elanovih poskusov z umetnim snegom/ Sedežnica Straža pri Eledu, vlečnici na Jesenicah, ržiču in drugod, ki služijo predvsem za domače smučarske klube. Zanimiva je dalje, da bodoči srednjeročni plani izgradnje smučarskih centrov znatno bolj upoštevajo faktor trajanja snežne odeje in v tretji skupini ne predvidevajo pomembnejših naprav/ očevar, geografski vestnik 1980/.

Na tem mestu ni obravnavane smučišče pod Skute/Ledine/ in nad Češko kočo. Ker gre za poletna smučišča, jih bomo vključili v obravnavi poletnega turizma na Gorenjskem. Severna stran Savinjskih Alp omogoča tem smučiščem zaradi plazov iz sten, kakor tudi zaščitne senčne lege smučanje v poznem poletju. Poleg Manina, plazu pod Prisojnikom se te edina naša poletna smučišča opremljena s žičnicami.

C ŽIČNIŠKE NAPRAVE

Danes ločimo po svetu tri skupine žičnic:

1. Vlečnice/ene in dvesidre/. Te vrste žičnic priporočajo do 1500 m, z denivelacije 500 m. Ekonomska rentabilnost pride ~~pri~~ do veljave pri zasedenosti 52%/ene sidre/, do 67%/dvojne sidre/Klier 1973/

2. Sedežnice/enojne in dvojne/, priporočajo jih do višine 2000 m. V višjih legah niso primerne/veter, megla, strmina in ne višje od 17 m nad tlemi. Rentabilnost je podobna vlečnicam, vendar pa je sedežnice možno izkoriščati tudi peleti/planinstvo, izleti in podobno/.

3. Gondelske žičnice/nihalne in krožne kabinske/ danes bolj služijo kot dostavne/enake tudi obe gorenjski-Vogel in Arvavec/.

Zmogljivosti bomo upoštevali po urni kapaciteti vs^b naprav /vseh prevezov v eni uri/ in optimalni zmogljivost/ Barnick 1973, upoštevano je število smučarjev, ki jim naprave strežejo brez čakanja v vrsti/.

Na naslednjih straneh je upoštevana naslednja razvrstitev:

- skupina glede trajanja snežne odeje/ I,II,III /
- število naprav, kolona 1
- nadmorska višina naprav/po vrstah/, skupna višina, kolona 2
- urna kapaciteta naprav/po podatkih žičnic, anketa/, kolona 3
- optimalna kapaciteta naprav/po Barnicku/. Le ta upošteva dolžino naprave, vrste/gondole, sedežnice, vlečnice/ in poprečno denivelacijo smučarja 750 m na ure, kolona 4
- v koloni 5 je upoštevana optimalna prepustnost določene vrste naprave v % glede na urno prepustnost/kapaciteto/. To pomeni, da se nekatere gondole in sedežnice pres egle normalne urne kapacitete. Seveda le če je poprečna urna denivelacija smučarja 750 m. Kljub temu pa je podatek optimalne kapacitete uporaben ker upošteva dejansko število smučarjev, ki jim naprava lahko streže brez čakanja.
- v zadnji 6 koloni je v % prikazan delež posameznih naprav/po vrstah/ glede na optimalno kapaciteto/po vrstah/ v centru. Temu je prilagojen tudi priloženi kartogram/vrste naprave z velikost
ezirem na ~~velikost~~ optimalnih kapacitet^{ih} centrov/
- po pregledu posameznega centra v določeni skupini sledi povzetek po skupinah in na koncu pregled za vse gorenjske regije.

I skupina/ nad 125 dni trajajoče snežne odeje/

center	vrsta	štev.	nadm.v.	kapaciteta	optimalna	delež	
	naprave	naprav		urna	optim. prepust.	naprav	
		1	2	3	4	5	6
Vogel	gondole	1	962	350	360	102,8	18,2
	sedežnice	2	280	900	821	91,2	41,5
	vlečnice	5	460	3850	796	20,6	40,3
skupaj		8	1702	5100	1977	38,7	100
Krvavec	gondole	1	885	900	960	106,6	25
	sedežnice	3	711	2700	1529	56,6	39,8
	vlečnice	6	874	5362	1349	25,1	35,2
skupaj		10	2470	8962	3838	42,8	100
Pokljuka	vlečnica	1	40	650	63	9,6	
Seriška planina							
	vlečnice	2	295	2200	787	35,7	
Skupaj v prvi skupini							
	gondole	2	1847	1250	1320	105,6	20,4
	sedežnice	5	991	3600	2350	65,2	36,4
	vlečnice	14	1669	12062	2995	24,8	43,2
skupaj		21	4507	16912	6665	39,4	100

V prvo skupino odpade 36,8% vseh naprav, deležix višinske razlike 41,4%, urnih prevezov pa 41,2%. Približno enak je tudi delež optimalnih prevezov/41,0%/. Aer razen na Aninu Verenjska smučišča nimajo tekmecev je to izrednega pomena. Seveda vse možnosti še z daleč v tej skupini niso izrabljene.

II skupina /z okoli 85 dni trajajoče snežne odeje/

Kobla

sedežnice	3	932	2500	1750	70,0	61,4
vlečnice	2	283	2000	508	25,4	38,6
skupaj	5	1215	4500	2258	50,1	100

Španov vrh

sedežnica	1	380	400	434	108,5	
-----------	---	-----	-----	-----	-------	--

Jezerško

vlečnica	1	124	960	214	22,3	
----------	---	-----	-----	-----	------	--

Kranjska gora

sedežnice	3	1189	1300	1295	99,6	43,5
vlečnice	11	1011	7100	1676	23,5	56,5
skupaj	14	2200	8400	2971	35,3	100

Zatrnik

sedežnice	1	363	750	890	118,6	56,6
vlečnice	4	499	3400	680	20,4	43,4

Zelenica

sedežnice	2	411	858	614	71,5	92,3
vlečnice	1	100	720	51	7,0	7,7
	3	511	1578	665	42,1	100

skupaj v II skupini

sedežnice	10	3295	5808	4983	85,8	61,4
vlečnice	19	2017	14180	3129	22,0	38,6
skupaj	29	5312	19988	8112	40,5	100

V tej skupini močno prevladuje delež prevezov na sedežnicah/gledano v luči optimalnih prevezov/.Tudi delež sedežnic ~~xxixixxxxxixixix~~ je daleč največji v vsej gorenjski regiji/62,5 % /. Gledano v luči optimalnih prevezov znaša 61,4 %.Pač pa ni v tej skupini gondeskih naprav.Tudi delež vlečnic večji kot v prvi skupini/ 48,7%/."največji je tudi delež urnih in optimalnih prevezov/49% in 50,5%/.

III skupina/ z manj kot 55 dni nezanesljive snežne odeje/

	1	2	3	4	5	6
Stari vrh						
sedežnica	1	445	900	660	73,3	51,3
vlečnice	3	496	2500	625	25,0	48,7
skupaj	4	941	3400	1285	37,7	100
Mojstrana						
vlečnica	1	120	750	180	24	
skupaj v III skupini						
sedežnica	1	445	900	660	73,3	51,3
vlečnice	4	616	3250	805	24,7	48,7
skupaj	5	1061	4150	1465	35,3	100

V III skupini je delež naprav dokaj skromen, predvsem zaradi kratke in nezanesljive snežne odeje.

Gorenjska/celeta/

gondole	2	1847	1250	1320	105,6	8,2
sedežnice	16	4731	10308	7993	77,5	49,8
vlečnice	39	4302	29392	6929	23,0	42,0
skupaj	57	10880	40750	16242	39,6	100

Zanimiva je ugotovitev, da v ~~gorenjskih~~ ^{kažejo večje} prevozih prednjačije sedežnice pred vlečnicami, katerih urne kapacitete ~~vrednostije~~. Sedežnice so predvsem krajše/39 vlečnic dosega 4417 m višinske razlike, 16 sedežnic pa 6932 metrov/. Obe gondelski vzpenjači/Arvavec, Vogel/ pa sta predvsem destavni. Le Vogel tudi za večkratni prevoz smučarjev, kadar je Žagarjev graben prevozen/plazovi, slabe pripravljena prega/.

Vse žičniške kapacitete na Gorenjskem zavzemajo 57% vseh zmogljivosti podobnih naprav v SRS. Če upoštevamo dejstvo, da ekoli lež prebivalstva aktivno/občasno ali stalno/ smuča bi gorenjske naprave zadoščale za smučarje ~~gorenjske regije/~~ lež - 15600 preb. Gorenjske/. Če primerjamo število prebivalcev na eno smučarsko napravo potem je pred ~~gorenjske~~ le Avstrija

Prebivalcev na eno žičniško napravo:

Gorenjska	2836
Avstrija	2400
Švica	4250
Kanada	27000
SFRJ/celota/	93392
SRS	9140

Problem nastaja zaradi velikega števila smučarjev v naši republiki/ 200000, z letnim naraščanjem 5 - 10 %, "asterl 1977/. Kaker smo že omenili se s snežno odeje dolge nad 125 dni uvršča le Kanin, v II skupini pa le smučišča na Veliki planini, Celteh, Peci in deloma Pohorju. Delež žičniških naprav v omenjenih smučiščih je znatno manjši. Ravno tako je tudi dostopnost do teh centrov manj ugodna/ z ozirom na ljubljanske klientele, ali celo drugih republik/.

Č SMUČARSKE PROGE

Se osniva zimskešportnega centra. Od njihove dolžine, višinske razlike, širine, medsebojne povezave in snežnih razmer je odvisen razvoj smučarskega centra. Tu ne gre zanemarjati nagib smučišč in s tem v zvezi težavnost posameznih prog. Na tem mestu bomo skušali dati poudarek prav zgoraj navedenim elementom. Ker je trajanje snežne odeje osnovnega pomena bomo smučarske proge, podobno kot naprave razvrstili v že omenjene tri skupine. V prvi tabeli so:

1. Denivelacija, ~~ki~~ nam pove dejansko višinsko razliko med spodnjo in zgornjo postajo naprave, ki jo smučar uporablja. Obenem je to tudi višinska razlika najdaljše smučarske proge v centru. Po splošno veljavnih normah bi morala imeti vsaj ena smučarska proga v centru najmanj 600 m denivelacije / Debeljak, Ljubljana 1976/

2. Ploščina v ha nam pove dejanski obseg smučišč v ~~napravi~~ centru. Pomembno je da ima smučar čim več prostora. Za zahtevnejšo rekreacijo ^{je} potrebno vsaj 135 m² prostora na enega smučarja. To je minimalno, v sosednji Avstriji navajajo potrebo 1800 m² - 2000 m² na enega smučarja površine. V Avstriji se z gostoto smučarjev posebej ukvarjajo in je ^{leta} pogosta tema raznih seminarjev in simpozijev / psihol. inštitut univerze v Innsbrucku, vsaki dve leti/. Take se je izoblikovale mnenje, da bi moral imeti smučar vsaj 762 m² prostora na smučišču. Toda izračuni so le teoretični. Upravljalci žičnic sami ne vedo točno, koliko m² imajo dejanske pripravljene / strojno / smučarskih prog.

3. Skupna dolžina smučarskih prog nam pokaže celotno dolžino prog v centru.

denivelacija		velikost v ha	dalžina vseh prog
I skupina			
	1	2	3
Vogel	268	1231 ^x	50 16
Krvavec	380	1269 ^x	80 20
Pekljuka	40	1	1
Seriška planina ¹⁹⁵		10	/40/ ^{xx} 6
skupaj	883	141	46
poprečno	220,75	35,25	11,5

x Pri Voglu in Krvavcu je ob ugodnih pogojih možna tudi daljša denivelacija. Medtem ko je pri Krvavcu vprašljiva predvsem snežna odeja, pa je na Voglu problem plazov/šija/in slabo pripravljena prega skozi Žagarjev graben. Ob primerni ureditvi bi slednja bila ena najbolj atraktivnih pri^{prog} nas.

II skupina

Kobla x	767	80	12
Španov vrh	380	12	3
Jezersko	124	2	1
Kranjska gora ⁴⁵⁰	800 ^{xx}	85	22
Zatrnik	383	14	14
Zelenica x	479	6	4
skupaj	2583	199	56
poprečno	430,5	33,16	9,3

x Smučišča v zgornjem delu Koble/Kobla III/ in zgornjem delu Zelenice sedijo po trajanju snežne odeje v I skupino. Zaradi kompleksne obravnave se v celoti uvrščena v II skupino.

xx Prega iz vrha Vitranca ni primerna za smučanje in je v določenih primerih celo nevarna. Možne pa je je urediti/primer Tegelberga na Bavarskem, kjer se bile težave podobne/. Z izjemo Koble/po letu 1980/ je denivelacija tudi v tej skupini zelo skromna.

III skupina

Stari vrh	608	50	7
Mojstrana	120	2	1
skupaj	728	52	8
poprečno	364	26	4

Denivelacija in smučišča na Starem vrhu sta ugodna. Vprašljivost trajanja snežne odeje je pogosta, posebno v spodnjem delu.

Mojstrani pa je ravno nasprotno, problem je v majhnih kapacitetah, ki lahko zadeveljijo le minimalno ^{število} ~~število~~ smučarjev.

Gorenjska	1	%	2	%	3	%
I skupina	883	21,0	141	36,0	46	41,8
II skupina	2583	61,6	199	50,7	56	50,9
III skupina	728	17,4	52	13,3	8	7,3
skupaj	4194	100	392	100	110	100

Splošne ugotovitve bi bile naslednje:

- denivelacija je sorazmerne skromna in v poprečju ne doseže minimalne zahtevne norme 600 m. V določenih primerih/Vogel, Kranjska gora bi bile možne denivelacije z ustreznimi terenskimi deli nadaljšati. Naj pri tem mimogrede omenim, da več ~~znanih~~ znanih zimskošportnih centrov v Alpah/Ski Atlas Alpen/ doseže in celo preseže denivelacije 1000 m. Posebej opazno skromna pa je denivelacija v prvi skupini/od 40 do 380 m/.

2. površina smučišč izražena v ha nam ne pove veliko. Z ozirom na zahtevane površine, ki je poprečen smučar rabi za zaživeljitev svoje rekreacije pa bi se morali zediniti glede površine, ki jo potrebuje. Anenja se deljena. Če bi upoštevali presterke norme $762m^2$ za enega smučarja potem bi gorenjska smučišča dosegala približno dve tretjini teh zahtev/Kočevar, Ljubljana 1978/. Če natančneje pregledamo zmogljivost glede na število smučarjev, oziroma optimalno zmogljivost naprav ugotovimo: V Kranjski gori bi bile potrebne razširiti smučišča kar za 45% z ozirom na sedanje kapacitete/Kočevar, Ljubljana 1978, stran 23/. "relativno dovelj prostora ima Vogel, vendar le tam, kjer ni vzporednih žičnic/Konta, kratki plaz, Šija/. Preobremenjeni del pa je vsakor z Orlove glave, kjer delujeta vlečnica in sedežnica/. V Kranjski gori je podobno na Preški. Za "elenice pa je značilno, da se smučišča od planinskega doma/PD Tržič/ do Ljubelja primerna le za izvežbane smučarje ig uporabljiva šele, ko se umirijo plazovi.
3. Dolžina smučarskih prog v Alpah je različna. Po podatkih iz prvega "Ski Atlasa" je bila v 115 centrih poprečno 87,5 km. V Gorenjskih centrih pa je istega leta/1975/ znašala le 11,2 km. To bi odgo- varjale približno 12,8% omenjene vrednosti/ Kočevar, Ljubljana 1978, stran 26/. V letu 1980 se omenjene razmerje ni bistveno spremenilo, čeprav nekateri podatki govorijo v prid povečanju zmogljivosti/Kobla III/.

Pregled turnih smukov na Gorenjskem:

center/izhodišče/	število	dolžina v km
Kranjska gora	6	20,5
Zatrnik	4	32,5
Španov vrh	8	32
Vogel	5	34
Kobla	nimam podatkov glede povezave s Seriške planine in okolice, je pa vrsta mežnih turnih smukov.	
Krčavec	3	14
Stari vrh	1	20
Zelenica	1	12

skupaj	28	165
poprečno na center	2,3	13,7

Iz zgoraj navedenega je razvidno, da imamo dovolj turnih smukov. Za Koble in Seriške planine žal ni zanesljivih podatkov. Upeštevati pa je treba dejstvo, da tovrstna rekreacija poleg izrednih zahtev tehničnega znanja zahteva tudi določeno znanje glede naravnih dejavnikov/temperatura, plazovi, snežne razmere.

G OSTALI ELEMENTI OPREMLJENOSTI

Vrsta opremljenosti	Gorenjska skupaj	poprečne	poprečje 115 alpskih centrov
drsaljišča			
-naravna	3	0,3	1
-umetna	2	0,2	0,5
kegljišča			
-avtomatična	7	0,6	0,9
-na ledu	4	0,4	0,7
smučarske šole			
-število učiteljev	50	5-6	81
-vrtec za otroke	1	0,1	1,4
izpesejevalnica opreme	9	0,8	1
servisi	5	0,4	nađ 1
plavalni bazeni	7	0,6	nađ 1
sankaške proge	1 km	0,1 km	1,4 km
jahalne šole, sani	2	0,2	0,4
parkirni prostori	50000	416	ni točnih podatkov a več

Opazno je zaostajanje za tujimi centri. Tudi med samimi gorenjskimi centri se razlike. Kranjska gora ima 3 plavalne bazene, enake tudi Bled, ki pa se pohvali še s termalnim vrelcem. Od pomembnejših elementov manjkajo pokrita teniška igrišča, kot jih imajo v večini tujih centrov. V dolgoročnem načrtu je predviden v Bledu. Pri kegljiščih je opazno pomanjkanje le teh na ledu/ imajo jih le na Bledu in v Kranjski gori/. Precej zaostajamo z izjemo Kranjske gore pri smučarskih vrtcih in šolah. Velik razkorak je še v dolžini

sankaških prog. Teh skoraj ni/mišljene so urejene proge/. Pri tem je treba poudariti, da bo že čez dve leti v neposredni bližini onkraj naše meje/Feld am See, blizu Lad Aleikirchheima/ evropske sankoške prvenstvo. Napredek pa je viden pri smučarskih izpesejevalnicah in servisih. Źal na Čerenjskem tudi ni zimskih avtekanpov, ki bi posebno v Bohinju in še kje prišli prav/pe podatkih iz Ski Atlas Alpen 1980 jih je v ZRN 57, Avstriji 33, Švici 20, Franciji 15, Italiji 11, Šervecškem 5, Finskem 6/.

Pri prenočitvenih kapacitetah je najbolje spremljena Kranjska gora/skupaj 4336 postelj, od tega v hotelih 1921/. Iz grafika "Prenočitve v Kranjski gori / vse/ je razviden delež zimske sezone v treh različnih obdobjih. Pri tem je potrebno poudariti, da le Kranjska gora v razmerju : prenočitvene kapacitete - optimalna zmogljivost smučarskih naprav, doseže presešek stacionarnih gostov. Če je polne zasedena je cele 500 smučarjev preveč. To pomeni, da se vsi dnevni gostje dodatno breme naprav v centru/dolge čakajoče vrste pred žičnicami/. Smučišča na Kravcu, Voglu in Starem vrhu pa se seveda tipična za sprejem dnevne klientele.

Pri parkirnih prestopih je že danes občutiti pomanjkanje /Kravec, Zatrnik, Dobla/. Tudi srednjeročni plani do leta 1985 ne predvidevajo bistvenih sprememb. Na Kravcu pa se bo z širitvijo kapacitet na žičnicah znova pojavilo vprašanje gorske ceste.

F. PROMETNA DOSTOPNOST CENTROV

Vsa večja turistična središča Gorenjske se razmeroma ugodno dostopna. Izjema se na primer Španov vrh, Seriška planina, Pokljuka, Zatrnik. Bodoči cestni prečeri skozi Karavanke bi za zimski turizem bil odločilnega pomena le če bi se povečale zmogljivosti smučišč/naprav/. Brez dvoma se bo povečal tranzitni promet. Za zimski turizem pa bo skrajšal radius/gledano časovno/ enodnevnne in celo poldnevne smučarske klientele.

Svojevrstna posebnost se odpira Behinju, ki je kot edini zimske turistični center ohranil še železniške povezave, poleg osrednje Slovenije še s Primerjem.

Poseben problem je dostopnost Arvavca. Tu manjka dobra cestna povezava kot je ima na primer Osejščica/Gerlitzten/ nad Beljakom. Poleg gondelske vpenjače se na velje še tri gorske ceste. Če bomo hoteli razširiti kapacitete Španevega vrha, ki je po trajanju snežne odeje podoben Kranjski gori bomo morali najprej modernizirati, oziroma dekončati izgradnje ceste do spodnje postaje sedežnice/dosedaj edine smuške naprave/. Zanimivo je, da je Kranjska gora tako obiskana in prepelna prav zaradi dobre prometne dostopnosti. Ljubljanska smučarska klientela se običajno raje odleči za trikrat daljše pot, ker tako rekoč iz avtomobila začne zimsko rekreacijo. Brez dvoma se Behinju odpirajo še dodatne možnosti/energetska kriza-udobnost belega vlaka iz obeh smeri/.

ZAKLJUČEK

Zimska rekreacija je v zadnjih letih dosegla, posebnost na področju gorenjske regije pravi boom. Gradnja smučišč in ostalih zimskošportnih naprav pa je pri tem močno zaostajala. V SRS je namreč vsake leto okoli 7500 več smučarjev. Za zadovoljitev le teh bi morali vsake leto zgraditi vsaj eno smučarsko središče v zmogljivosti naprav Kranjske gore. Srednjeročni plani gorenjskih občin pri tem niso dovolj natančni. Predvidevanja so dokaj nejasna.

Obstoječe žičniške kapacitete, kakor tudi bodoče predvidene v srednjeročnem načrtu 1981-1985 so razmeščene po najpomembnejšem naravotvornem elementu - trajanju snežne odeje.

Če izvzamemo Kranjske gore sedi večina gorenjskih zimskošportnih središč v področja dnevne/poldnevne/rekreacije. Medtem ko v podobnih tujih centrih prevladuje stacionarni gostje. Še bolj zaostajamo pri ostalih elementih opremljenosti/tekaška steza, sprehajalne poti, smučarske šole, vrtci za otroke in podobno/.

Še naprej pa ostajajo odprta vprašanja okoli vprašanja dnevne klientele, posebej še poldnevne. Vpliv le te pa lahko v določenem smislu negativno vpliva na stacionarni turizem/posebej še inozemski. Lep primer tega je nezadovoljstvo skandinavskih smučarjev v zimski sezoni 1979/80, ko so morali po več kot pol ure čakati na vrste pred prenapolnjenimi kranjskogorskimi žičnicami.

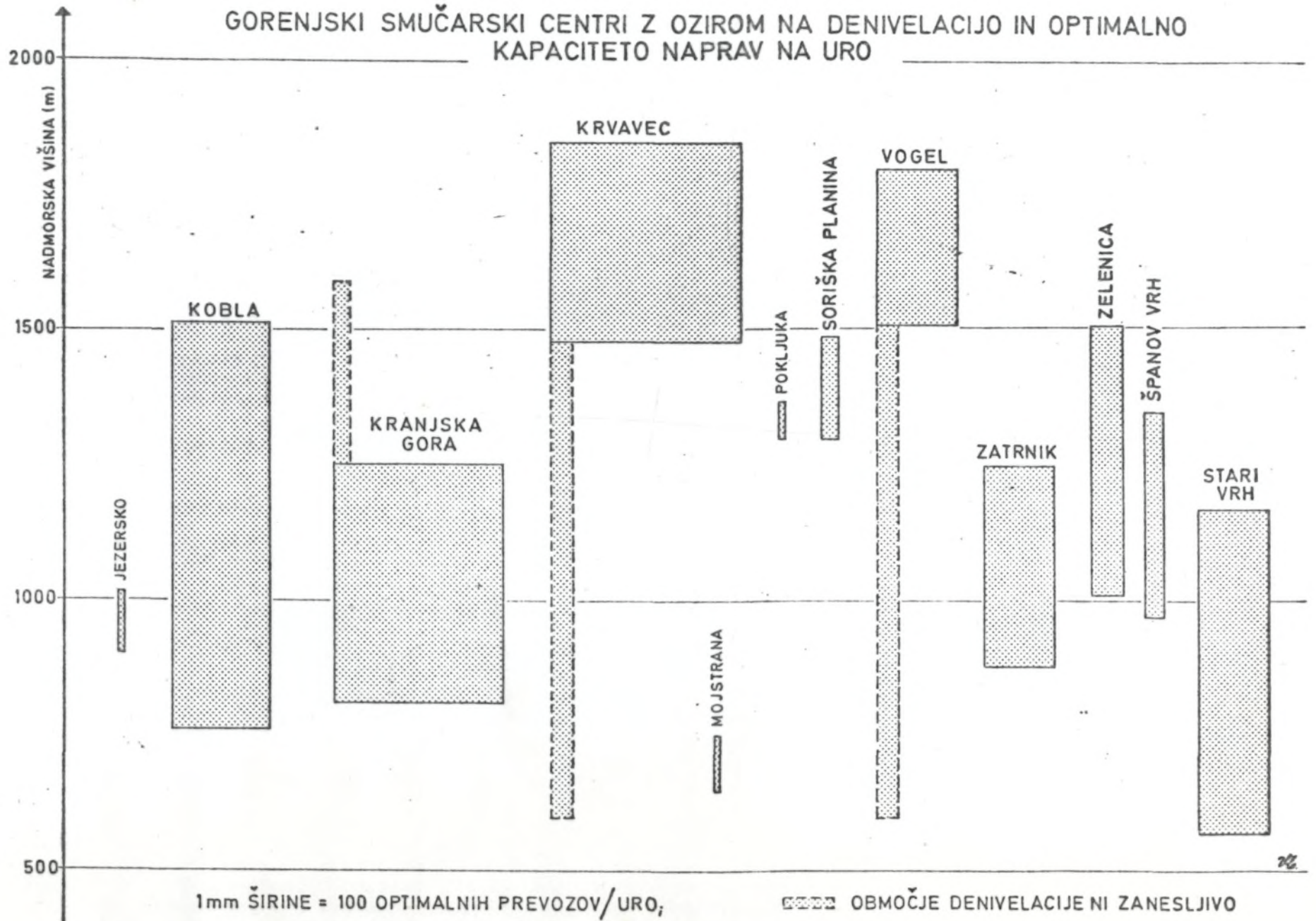
V gorenjskih smučarskih centrih pa je možno z različnimi izboljšavami /umetni sneg, zatratitve in izravnava terena/ tudi pedaljšati zimske sezono, ozirema pedaljšati smučarske proge. Vendar te ni bil namen pričujoče naloge. Na podoben način je možno v višjih legah, zlasti v Julijskih Alpah zgraditi nove obetajoče smučarske centre.

V nalogi ni govora o povezavah posameznih centrov/posebej zanimiva bi bila v Bohinju/ Soriška planina-Vogel/, ali pa na meddržavni ravni/ Peč: od Martuljka, Kranjske gore, Planice, Sovče-Seltachach/.

Trenutno prevladuje vtis, da naše gospodarstvo ne more vlagati zadostna sredstva za zaдовоľjitev množične zimske rekreacije in da se raje zaдовоľjuje z odtekanjem deviz v tujino. Prav zato bi bile treba določene odnose na tem področju spremeniti. Iz dosedanjih raziskav in analiz je namreč jasno, da imamo še dovolj naravnih možnosti, gledane predvsem iz vidika reliefnih in snežnih pogojev, ter seveda denivelacije.

Na primeru Kranjske gore je videti neskladje med gradnjo prenočitvenih kapacitet ~~na eni strani~~ in izgradnje smučarskih naprav /žičnice, proge/, kar je še posebej opazno ob koncu tedna, ozirema zimskih počitnic. Na koncu pa je posebej potrebno poudariti razdrebljenost centrov samih, še posebej v njihovi notranji strukturi, kar še posebej deluje zaviralno. Merda je prav v tem vzrok, da je ponudba v gorenjskih smučarskih centrih v zadnjih letih nazadevala in ne more slediti trendu izredno nagle rasti zimske športne rekreacije.

GORENJSKI SMUČARSKI CENTRI Z OZIROM NA DENIVELACIJO IN OPTIMALNO KAPACITETO NAPRAV NA URO

Dr. Merijan Klemenčič

KMETIJSKA INFRASTRUKTURA NA GORENJSKEM

Uvod

Predstavljeni problematiki pomeni uvod v obsežnejše in poglobljene proučitev vloge organiziranosti kmetijske infrastrukture na regionalni razvoj kmetijstva na Gorenjskem. Pod kmetijske infrastrukture so mišljene organizacijske oblike posredovanja kmetijskih pridelkov trgu: zbiralnice mleka, odkupne postaje za živino itd. V kmetijstvu, kjer vlada izrazita dislociranost posameznih proizvodnih obretov (na primer kmetij), je odločilnega pomena za njen razvoj mreža mest, kjer proizvajalci lahko posredujejo kmetijske proizvode potrežniku ali trgovski organizaciji.

Visoke stopnje tako imenovane razpršene urbanizacije omogoča, da na obsežnih revninskih in dolinskih predelih kmetje lahko prodajo v hiši dobršen del domače proizvodnje. Tak način prodaje pa ni primeren za kmetijem z mečno tržno proizvodnjo in za hribovite območje, kjer ni odjemalcev v domačem kraju. Kmetijske proizvodnje se more, poleg osnovne prilagoditve naravnim pogojem za kmetijstvo, prilagoditi predvsem možnostim prodaje kmetijskih proizvodov. Drugače, odkupne postaje v dobršni meri usmerjejo kmetijske proizvodnje.

Prispevek sloni na prikazu odkupnih oziroma zbiralnih mest za kmetijske proizvode na Gorenjskem, za katere smo dobili ustrezne podatke za l. 1980 na sedežih kmetijskih zadrug.

Kmetijske organizacije, nosilke mreže odkupnih postaj

Nosilci mreže odkupnih postaj na Gorenjskem so kmetijske zadruge.

Njihovi sedeži so v naslednjih krajih: Škoflji Leki, Kranju, Cerkljah,

Naklem, Križah, Radevljici, na Bledu, v Srednji vasi v Bohinju. Nekatere od teh pokriva je velike površine (Škofje Loke, Radevljice, deloma Kranj). Meje delovenje kmetijskih zadrug se običajne prilogejene pokrajinskim enotam. V tem pogledu je posebna izjema kmetijske zadruga v Kranju, ki obsega ozek pas od Jezerskega do Kranja ter od Kranja do Počreče na desnem bregu Save. V razporeditvi sedežev kmetijskih zadrug je deloma odseva njihove prilagoditev občinskim mejam. Škofjeloške in tržiške občine imata "lastno" kmetijsko zadrugo. Na območju kranjske občine so tri: v Kranju, Cerkljah in v Naklem. Radevljiška občina ima revno tako tri: v Radevljici, na Bledu in v Srednji vasi. V jeseniški občini ni sedeže kmetijske zadruga; to območje pokriva kmetijske zadruga v Radevljici.

Mreže kmetijskih odkupnih postaj na Gorenjskem 1.1980 in spremembe po 1.1970

Pojem odkupne postaje je zelo širok. V osnovi predstavlja mesto, ki je primerno urejeno za oddajenje kmetijskih proizvodov. Stopnja opremljenosti je različna. Pri mleku so to lahko le urejene stojišča za posode za mleko, ali pa sodobno urejene hladilnice. Pri živini so to urejene mesta, kjer je mogoče nakladienje živine na tovarniške, lahko pa je poleg še javna tehtnica. Posamezne odkupne postaje obretujeje vsak dan, druge pa le občasno, kar zvevsi predvsem od vrste kmetijskega proizvoda. Med odkupne postaje smo uvrstili vse nekezene oblike. Za naše obrevnvo je pomembna množnost oddaje kmetijskih proizvodov.

Kmetijske odkupne postaje smo glede na vrste proizvoda razdelili na tri skupine: na zbiralnice mleka, na odkupne postaje za živine in na odkupne postaje za ostale kmetijske proizvode.

Zbiralnice mleka

Zbiralnice mleka predstavljaje najbolj razvejeno mrežo stalnih od-

kupnih postaj kmetijskih proizvodov. Postavljene se predvsem v ravninske in dolinske kraje, ne izogibeje pa se tudi hribovitih predelov (v Selški in Poljenski dolini, v Behinju). Večine zbiralnic je sedežno opremljenih, obstajajo pa tudi zbiralna mesta ob cestah, kamor kmetje prinašajo posode z mlekom, ki jih ob določeni uri odpelje tevernjak.

Osrednja zbirališča s predelave mleka se v Škofji Loki, Kranju in v Srednji vasi. V Srednji vasi je obrat zaradi preurejanja trenutno zaprt, zato se mleke začasno odvažajo v Kranj.

Zbiralnice mleka po kmetijskih združenjih:

Sedež kmetijske zadruga: Škofja Loka.

Zbiralnice mleka: Sovodenj, Trebiže, Hotovlje, Lučine, Todorž, Gorenja vas, Srednja vas, Poljane, Javorje, Delnice, Log, Brode, Zminac, Škofja Loka, Železniki, Selca, Dolenja vas, Rovt, Lenart, Zg. in Sp. Luša, Bukovščica, Knepe, Sevlje, Bukovica, Praprteno, Dorferje, Gorenja vas, Reteče, Godešič, Trate, Lipice, Suha.

Kraj dovoza in predelave mleka: Škofja Loka.

Sedež kmetijske zadruga: Kranj.

Zbiralnice mleka: Predoslje, Visoko, Tupeliče, Bela, Podreče, Mavčiče, Bitnje, Predvor.

Kraj dovoza in predelave mleka: Kranj.

Sedež kmetijske zadruga: Cerklje na Gorenjskem.

Zbiralnice mleka: Cerklje, Zg. Bruik, Zelog, Šenčur, Trate, Velesovo, Voglje, Veklo, Trboje, Prebsčeve.

Kraj dovoza in predelave mleka: Kranj.

Sedež kmetijske zadruga: Naklo.

Zbiralnice mleka: Podbrezje, Naklo, Duplje, Kokrica, Gariče, Trstenik.

Kraj dovoza in predelave mleka: Kranj.

Sedež kmetijske zedruge: Kržiže.

Zbirselnice mleka: Brezje, Kever, Križe.

Kraj deveza in predelave mleka: Krenj.

Sedež kmetijske zedruge: Rdevljica.

Zbirselnice mleka: Ratače, Radekoren, Devje, Blejske Dobrova, Peteki, Breg, Smekuč, Vrba, Begunje, Zepuže, Otek, Studenčice, Hraše, Gerice, Brezje, Ljubno.

Kraj deveza in predelave mleka: Krenj.

Sedež kmetijske zedruge: Bled.

Zbirselnice mleka: Bled, Keritno, Bedešče, Selo, Mline, Bohinjka Bela, Zesip, Podhem, Gerje, Pelšice.

Kraj deveza in predelave mleka: Krenj.

Sedež kmetijske zedruge: Srednja vas v Bohinju.

Zbirselnice mleka: Gerjuše, Keprivnik, Jereka, Češnjica, Srednja vas, Stara Fužina, Bohinjska Bistrica, Studer, Pelje, Kemnje, Sevice, Bred, Bitnje, Lepence, Leg, Nemenj.

Kraj deveza in predelave mleka: Srednja vas (trenutno Krenj).

V zadnjih desetih letih mreža zbirselnic mleka ni doživela bistvenih sprememb. Pojavile so se le nekatere nove, ki se se približale kmetem, kot na primer v Tupeličah, Beli, Geričah, Bohinjski Beli. Drugje pa načrtujejo odpiranje še novih zbirselnic, ki bi zajele v odkup mleka tudi hribovite naselje (Bohinj).

Odkupne postaje za živino

Pri odkupnih postajah za živino prihaja v zadnjih letih do precejšnih sprememb. Klasične odkupne mesta zmanjšuje odkup oziroma odvoz živine neposredno z dverišča. To je megeče zaradi vse bolj usmerjene živinereje (istčasne depitanje večih glav živine) in izboljšanje cest.

Odkupne postaje za živino po kmetijskih združenjih:

Sedež kmetijske združenja: Škofje Loka.

Odkupna mesta: Sevedenj, Trebijs, Lučine, Gorenjsko vas, Poljane, Javerje, Leg, Trsta, Bukevica, Selca, Češnjica, Zeli leg, Hetsvlje.

Sedež kmetijske združenja: Kranj.

Odkupna mesta: dverišče proizvajalca.

Sedež kmetijske združenja: Cerklje na Gorenjskem.

Odkupna mesta: Cerklje, Šenčur, Vekle.

Sedež kmetijske združenja: Nokle.

Odkupna mesta: dverišče proizvajalca.

Sedež kmetijske združenja: Križe.

Odkupna mesta: dverišče proizvajalca.

Sedež kmetijske združenja: Redovljica.

Odkupna mesta: dverišče proizvajalca.

Sedež kmetijske združenja: Bled.

Odkupna mesta: Zgornje Gerje, Ribno, Behinjske Bole, Rečica, Bled, ter združni dve leti dverišče proizvajalcev.

~~Kranj~~ Sedež kmetijske združenja: Srednja vas.

Odkupna mesta: Behinjske Bistrice in dverišče proizvajalca.

Odkupne postaje za ostale kmetijske proizvode

Od ostalih kmetijskih proizvodov ima pomembnejšo vlogo le še krompir. To je tudi deksz visoke stopnje usmerjenosti kmetijske proizvodnje na Gorenjskem, ki se je preusmerila v tri osnovne smeri: mlačne in mesne živinerejše ter pridelave krompirja. Omeniti je treba še pridelave zelenjave, ki je pegejuje bližine potrešnih središč.

Odkupne postaje za krompir po kmetijskih združenjih:

Sedež kmetijske zadruga: Škofje Loke.

Odkupne postaje: Trzeta.

Sedež kmetijske zadruga: Kranj.

Odkupne postaje: Kranj (tudi za zelenjave).

Sedež kmetijske zadruga: Cerklje.

Odkupne postaje: Cerklje, Šenčur, Vekle.

Sedež kmetijske zadruga: Nakle.

Odkupne postaje: Nakle.

Sedež kmetijske zadruga: Križe.

Odkupne postaje: Križe (tudi za zelenjave).

Sedež kmetijske zadruga: Radovljica.

Odkupne postaje: dvorišče proizvajalca.

Sedež kmetijske zadruga: Srednja vas.

Odkupne postaje: Bohinjske Bistrice (le za odkup kože).

Pevzetek

Pregled mreže odkupnih postaj je pokazal, da je treba nadaljevati z raziskavo v smeri ugotavljanja stopnje vključevanja naselij v mreže odkupnih postaj in analize vplivov odkupnih postaj na prostorski razvoj kmetijstva. Še vedne namreč obstaja dilema glede meje, do katere je še umestno širiti mreže odkupnih postaj.

TRILAR Valentin, dr. PAK Mirko

REGIONALNI PROBLEMI GORENJSKE

FUNKCIJA OBRBE V OBLIKOVANJU REGIONALNE STRUKTURE NA GORENJSKEM

FUNKCIJA OSKRBE V OBLIKOVANJU REGIONALNE STRUKTURE NA GORENJSKEM

Osnovna izhodišča

Pri predstavitvi oskrbne funkcije in njene prostorske raznestitvelahko izhajamo iz dveh aspektov, od ponudbe in od povpraševanja. Ponudba pa v prostoru ni enakomerno razporejena, karveč nastopajo v tem določene zakonitosti. Iz takšnih predpostavk je W.Christaller razvil teorijo centralnih krajev kot sistema razporeditve obratov ponudbe za materialne dobrine in storitve. Po njegovem se v centralnih naseljih osredotočajo oskrbni objekti za določenoobmočje. Centralni značaj pridobe takrat, ko se jih prebivalci okolnih naselij poslužujejo za zadovoljevanje svojih življenskih potreb.¹ Oskrbne dejavnosti (trgovina, upravne službe, izobraževalne in zdravstvene ustanove, storitve različnih vrst itd.) pa se iz ekonomskih ali tehničnih razlogov le na določenih mestih. Pri nas je na osnovi oskrbnih funkcij v najširšem pomenu opredelil centralnosti V.Kokole v študiji Centralni kraji v Sloveniji.²

Bglj kot so dejavnosti specializirane osiroma, šia višje stopnje so, redkejši so obiski, toda višji so stroški nakupov v manjšem številu centrov. Zato centralna naselja v nekem območju niso le enakomerno razporejena, temveč tudi hierarhično opredeljena. Stopnja nekega centralnega naselja je glede na to največkrat določena vrednostjo njegove centralnosti in je rezultat pomembnosti centralnih dejavnosti, katerih vpliv sega tudi daleč izven samega centra. Pri opredelitvi centralnosti naselij lahko izhajamo iz centralnega naselja ali iz vplivnega območja, sprašujemo kupce, vozače, obiskovalce kulturnih prireditev, paciente itd.

Socialnogeografska analiza sistema centralnih naselij ima običajno predvsem naslednja tri težišča:

- 1.ovrednotenje centralnih dejavnosti in nosilcev teh dejavnosti;
- 2.opredelitev in omejitvev vplivnih območij glede na strukturo ponudbe in povpraševanja;
- 3.analiza prostorskih modelov oskrbnega omrežja.³

¹ Christaller W.: Die zentrale Orte in Süddeutschland. Jena 1933.

² VladimírKokole: Centralni kraji v SR Sloveniji. Geografski zbornik

Ponudba in povpraševanje sta v tesni soodvisnosti in se medsebojno dopolnjujeta. Boljša opremljenost centralnih naselij veča in jaša vplivno območje, močnejše vplivno območje z večje kupne močjo in ugodnim ekonomskim položajem prebivalstva pa izboljšuje strukturo ponudbe. Ob tem je potrebno opozoriti, da so vplivna območja pogosto administrativno prostorsko opredeljena, podobno jetudi upravni funkciji, zato je mogoče vzeti te kriterije le kot dopolnilne. Prav zato je pri opredeljevanju vplivnih območij pomembno nakupovanje, ki je prostorsko najbolj mobilna in spremenljiv dejavnik, a zelo dober regulator. Na splošno je nakupovanje manj razpršeno, kot so na primer delovna mesta.⁴

V geografskih študijah o oskrbi uporabljajo več različnih pokazateljev. Njihov izbor pa je pogosto bolj odvisen od tehničnih možnosti in od raspoložljivih statističnih podatkov kot od samega ožjeg cilja raziskav.⁵

V regionalnih študijah, ki naj bi največkrat dale odgovor o oskrbnem omrežju, je pogosto v ospredju analiza obstoječe rasporeditve objektov oskrbe, njihova koncentracija in struktura v odnosu do rasporeditve prebivalstva, do potrebnikov in do obiskovalcev nasploh ter vrednost denarnega prometa. Elasti ameriški in angleški raziskovalci postavljajo močno v ospredje ekonomske elemente⁶, drugi pa populacijske, kot nosilec razvoja centralnih dejavnosti.

Raziskovanje oskrbe na Gorenjskem bo usmerjeno predvsem v proučevanje trgovine kot najbolj neposredne oblike menjave dobrin in najbolj pogoste in pestre oblike oskrbe. V okviru takšne opredelitve predmeta raziskave izstopajo sledeči elementi:

- razvoj trgovske areše in s tem povezanih centralnih naselij,
- strukturalni elementi razvoja trgovskega omrežja,
- gravitacijska območja večjih oskrbnih središč v omrežju centralnih naselij,
- struktura trgovske funkcije večjih centralnih naselij kot oskrbnih, oziroma trgovskih središč širšega območja.

Is takopredeljenih nalog izhaja potreba po uporabi takšne meto-

dologije raziskovanja, ki naj bi dala nič bolj eksaktne odgovore na zgoraj sestavljena vprašanja.

Osnovne značilnosti razisksne regije

Raziskovalno delo, ki se nanaša na proučevanje centralnosti naselij (krajev), zajema pet politično teritorialnih enot - občine: Kranj, Jesenice, Radovljica, Škofja Loka in Trzin. Teritorij vseh petih občin obsega 2 136 km² ali približno 1/10 celotnega ozemlja SR Slovenije in predstavlja večino ozemlja gorenjske regije kot prirodnogeografska enota predalpskega in alpskega sveta s svojimi značilnimi prirodnimi in družbeno-ekonomskimi razvojnimi potezami se prav s vidika prirodne enotnosti kot mejna regija s alpskim svetom sosednje Avstrije in Italije prometno geografsko fiziognomsko in tudi ekonomsko funkcionalno navezuje na ostali alpski svet. Do nedavno je sodila ta regija med gospodarsko najbolj dinamična področja SR Slovenije, saj je doživljala industrializacijo še med obema vojnama, močne poživitve pa predvsem po II. svetovni vojni. V sedanjih socialnoekonomskih razmerah prispeva 10,1% aktivnega prebivalstva republike Slovenije, 11,2% k njeneudruženemu proizvodu. Vzporedno s razvojem industrializacije se je razvijala urbanizacija ter celotna infrastruktura kot sestavina tega procesa. Glede na prirodne pogoje obravnavanega prostora velja še posebej omeniti turistično dejavnost, ki po svojem pomenu izstopa v terciarnem sektorju gospodarstva.

XII, Ljubljana 1972.

³ J.Maier., R.Paessler, K.Ruppert, F.Schaffer: Sozialgeographie. Braunschweig 1977.

⁴ Ulrich Müller, Jochen Heidhardt: Einkaufs-orientierung als Kriterium für die Bestimmung von Grössenordnung und Struktur kommunaler Funktionsbereiche. Stuttgarter Geographische Studien -84, Stuttgart 1972

⁵ Peter Scott: Geography and Retailing. Chicago 1970.

⁶ John E.Brush, Howard L.Gauthier: Service centers and Consumer Trips. The University of Chicago 1968.

Občina	Površina osealja ka ²	Število naselij	Prebi- valstvo	Gospo- dinjstva	Število pre- bivalcev na ka ²
Kranj	453	120	56355	17101	124,4
Jesenice	375	30	27551	9368	73,5
Radovljica	641	96	28608	8801	44,6
Šk.Loka	512	183	30848	8826	60,3
Tržiš	155	24	12460	3833	80,4
Skupaj	2136	463	155822	47929	72,8

Prišujoča tabela razodeva velike anomalije med obsegom političnih teritorialnih enot (občinami) ter gostoto naseljenosti, ki znaša za celotno regijo 72,8 prebivalcev na ka². Temu nesorazmerju je pripisovati tudi nesorazmerja v številu rasporeditvi naselij, kije glede na obseg pripadajočega osezalja največje v občini Radovljica. Te anomalije je pripisovati reliefni razgibanosti prostora, ki je odigrala svojo vlogo^v preteklosti, ko je bilo gospodarsko življenje skoraj v celoti zasnovano na lokalnih virih, predvsem kmetijski izrabi zemljišča. Obdobje industrializacije je preseglo možnosti, ki jih postavlja kmetijska izraba zemljišča za preživljanje močno povečanega števila prebivalstva in vtisnila svoj pečat tudi v naselitveno podobo obravnavanega prostora. Industrializacija je pri osvajanju gorenjske regije nasledovala za svoj razvoj najbolj idealne lokacijske pogoje in dosegla največjo razsežnost v Kranju kot vodilnem urbanem centru Gorenjske, ki na sledijo Škofja Loka, Radovljica, Jesenice in Tržiš. Urbani centri Gorenjske, ki so s industrializacijo poleg upravno-administrativne funkcije prevzemali tudi gospodarsko moč, so kot tržni centri oblikovali svoja vplivna območja v nekdanj povsem agrarnem zaledju. S tem se je pričel spreminjati tudi model centralnosti agrarnih naseljenosti, saj se je navskriž, nekdanj izrazito centralno agrarno naselje, okrepilo s novimidrušbenimi in ekonomskimi funkcijami.

Ede od načinov ugotavljanja centralnosti naselij je vsekakor projekcija trgovinske mreže, ki pokriva tržno področje določene-

ga tržnega centra. Njene nadaljnje točke se navezujejo na tržni center nižje stopnje s pripadajočim tržnim področjem. V našem primeru gre za ugotavljanje hierarhičnega odnosa notraj tržnega področja posameznih vodilnih tržnih centrov Gorenjske: Kranja, Jesenic, Radovljice, Škofje Loke in Trbiča. V obseg te faze uvodnega proučevanja so bile zajete vse krajevne skupnosti izven mestnih območij, kjer so vplivi vodilnih tržnih centrov glede vsakodnevnega preskrbovanja prebivalstva že oslabljeni. Osnovno gradivo je bilo zbrano s anketo, ki je zajela naslednje podatke: vrsta trgovine glede na njihovo funkcijsko usmeritev, prostorske kapacitete posameznih poslovalnic, gostinskih objektov ter obrti in osebnih storitev in njihova genesa. Gostinski obrati in obrtna dejavnost so bili zajeti v anketo kot sestavina oskrbovalnih močnosti, kis svoje prisotnostje v posameznih centralnih krajih delujejo kot korektivni faktor v primeru, kadar razlike iz oskrbovanega vidika trgovine med posameznimi naselji niso razvidne.

Nekateri elementi analize osrežja oskrbe

Pregled krajevnih skupnosti in stopnja njihove opremljenosti s trgovino za občino Kranj je prikazana v spodnji tabeli 1
 Občina Kranj-Krajevne skupnosti s večjo koncentracijo trgovske funkcije

	Trgovine s živili		Trgovine s tekstilom		Trgovine s gospodinjski- mi predmeti		Trgovine s gospodarskimi predmeti	
	št.	m ²	št.	m ²	št.	m ²	št.	m ²
Cerklje	4	823	-	-	1	10	-	-
Golnik	2	127	-	-	1	2	-	-
Jezerško	4	349	-	-	-	-	1	60
Haklo	5	150	-	-	-	-	1	60
Preddvor	3	364	-	-	-	-	-	-
Kokrica	4	545	-	-	-	-	-	-
Šenčur	6	429	-	-	-	-	-	-

Pripadajoče prebivalstvo tržnega območja Kranja, ki znaša 34736 ljudi, je organizirano v 34 krajevnih skupnostih - družbeno-političnih teritorialnih enotah. V povprečju naj bi znašale število ljudi na 1 krajevno skupnost 1021. Kar 16 krajevnih skupnosti prekoračuje ta področni povpreček - krajevna skupnost Maklo, Kokrica in Šenčur celo za več kot 100%. Nobeno od navedenih naselij, ki se identificirajo kot krajevne skupnosti: Šenčur še z naseljen Srednja vas; Kokrica z naselji Šeje, Strahin, Čegelnica, Male Maklo, Pivka, Polica in Okroglo, ni oddaljeno od Kranja več kot 5 km. Funkcija centralnosti nekdanj povsem agrarnih naselij, zlasti Makla in Šenčurja, se skoraj povsem zbrisane ali vsaj močno prepletene z urbaniimi elementi, medtem ko je Kokrica izrazita ekateritorialna tvorba industrijsko-urbanističnega razvoja Kranja. Kot še vedno izrazito centralno naselje je omeniti od Kranja 12 km oddaljeno Cerklje, ki kot krajevna skupnost vključuje še dve manjši naselji Vašca in Pšenična polica na skrajnem vzhodnem robu kranjske ravnine.

Celotno pripadajoče tržne območje Kranja pokriva trgovinska mreža poslovalnic s povsem enovito strukturo ponudbe blaga, kinudi skromne preskrbovalne možnosti glede na strukturo današnje potrebnje. Ponudba se nanaša na vsakodnevno oskrbo s hrano in osnovnimi gospodinjskimi potrebščinami. Hierarhično zasnovanost tržnih centrov, ki glede na stopnjo strukture ponudbe oblikujejo se sebi pripadajočih tržnih področij ni zaslediti. Stopnja možnosti preskrbovanje prebivalstva kot element centralnosti naselij je razvidna le iz kapacitet prodajnih skladiščnih površinposameznih trgovinskih poslovnih enot, ki se glede na prometne možnosti in razdalje oblikovale sebi podrejena tržna področja preskrbovanja. V kakšni meri so tržna področja usklajena z naseljenostjo znotraj neja krajevnih skupnosti, bi lahko pokazala anketa trgovinskih delavcev v poslovalnicah obravnavanega prostora.

Norda kaže na tem mestu omeniti tudi pojav takoimenovane migracijske inverzije potrošnikov ali gibanje potrošnikov iz tržnega centra višje stopnje v center nižje stopnje zaradi nakupovanja posebnih dobrin in nudenja boljših uslug. Motivi, ki opravičujejo ta pojav pa se lahko tudi drugačni kot je na primer vprašanje parkirnega prostora v tržnem centru višje stopnje - v tem primeru Kranja. Udeležbo v nakupovanju teh potrošnikov v posameznih trgovinskih poslovalnicah lahko v pogojih normalno preskrbljenega tržišča ugotavljamo s koeficientom obračanja zalog določenih vrst blaga glede na njihovo poprečno potrošnjo preračunano na število potrošnikov pripadajočega tržnega področja.

Rekonstrukcija trgovinske mreže celotnega tržnega območja Kranja bilahko razodela s vidika oskrbovanja prvobitno centralnost po socialni strukturi dokaj čistih agrarnih naselij, s prevladujočo vdanostjo tradicionalnemu gibanju potrošnikov ob sejskih dnevih v sosednjitržni center višje stopnje - Kranj.

S vidika oskrbovanja sta se razvijalitudi gostinska in obrtna dejavnost. Gostinska dejavnost je presegla svoje prvotne okvire, naselje-gostilna, predvsem vkrajih, skozi katere vodijo turističnoprometni tokovi - Naklo, Jezersko. Ponekod naraščajo tudi lokalne potrebe v skladu s naraščajočim številom prebivalstva kot v Šenčurju, Kerkrici in Cerkljah, kjer je kar pet gostinskih obratov in se s svoje lokacije navezuje na turistično-sportni rekreativni center Krvavec. Prav s tega vidika je pričakovati, da bi se lahko Cerklje razvilo v močnejši oskrbovalni (trgovski) center.

Pregledkrajevnih skupnosti in stopnja oskrbovalne opremljenosti naselij izvenmestnega območja Škofje Loke

Občina Škofja Loka-Krajevne skupnosti s večjo koncentracijo trgovskofunkcije

	Trgovine s živili		Trgovine s tekstilom		Trgovine s gospodinjstkimipredmeti		Trgovine s gospodarskimipredmeti	
	št.	m ²	št.	m ²	št.	m ²	št.	m ²
Gorenja vas	5	958	1	106	1	12	1	168
Foljane	4	299	-	-	-	-	-	-
Selce	4	81	-	-	-	-	-	-
Železniki	7	2152	1	151	-	-	3	337
Širi	7	863	3	503	1	25	2	755

Škofjeloško tržno področje obsega 20 krajevnih skupnosti s 159 naselji in 21413 prebivalci. Glede na reliefne dinamike pripadajočega območja, ki je v preteklostipogojevala naselitev, so sekot posledica neskladja v možnostih izrabe prostora pojavile razlike tudi v razmestitvi in velikosti naselij. Kaseljjevanje se je osredotočalo na obe dolini - Poljanske in Selške Sore s svojo koncentracije v nekaj močnejših precej urbaniziranih industrijskih enotah, kot sta naselji Železniki in Žiri. Nedvomno predstavljata obe naselji glede na vodilni tržni center Škofja Loka tržni center nižje stopnje s dokaj pestro strukturo trgovinskih poslovalnic glede na vrsto prodajnega blaga. Zadovoljujeta potrebe preskrbovanja v svojih izrazito oblikovanih tržnih okoliših. Na razvoj oskrbovalnih možnosti naselij - Železniki, Žiri, pa je vplivala tudi oddaljenost od Škofje Loke. Glede na dolinsko usmeritev naseljenosti, stacionarno možnost zaposlovanja (v obeh centralnih naseljih druge stopnje Železniki in Žiri) bi kazalo ob obstoječih ugodnih prometnih razmerah preveriti veljavnost teorije privlačnosti potrošnikov za ugotovitev prelomne točke - meje privlačnosti potrošnikov - med dvema tržnima centroma, v tem primeru med naseljem Žiri in Šk.Loka ter naseljem Železniki in Šk.Loko. Po tej teoriji je privlačnost potrošnikov presorazmerna s maso (prebivalstvom tržnega centra) in obratno sorazmerna razdaljo.

Glede na stopnjo razvitosti oskrbovalnih možnosti znotraj Škofjeloškega tržnega področja kaže oceniti še naselje Gorenja vas v Poljanski dolini, ki sodi v tretjo kategorijo centralnih naselij po kriterijih oskrbovalnih možnosti obravnavanega prostora. Temu naselju sledi v Selški dolini še naselje Selca, ki po svoji strukturi oskrbovalnih možnosti zastaja in se skoraj identificira s naseljem Poljane v Poljanski dolini, ki sodi v četrto kategorijo centralnosti tega področja. Vsa ostala naselja pa glede nastopnje preskrbovalne opremljenosti predstavljajo svoj oskrbni center ali pa svoje skromno oskrbovalno funkcije, kvečje-sudelijske s sosednjim naseljem (Dražgoše, Davča, Lenard nad Lučo, Lučine, Log, Sovodenj, Trebijska, Javorje, Zg.Luša in Sorica).

Pregled krajevnih skupnosti in stopnja oskrbovalne opremljenosti naselij izvenestnega tržnega področja Radovljice

Občina Radovljica - Krajevne skupnosti s večjo koncentracijo trgovske funkcije

	Trgovine s šivili		Trgovine s tekstilom		Trgovine s gospodinjskimi predmeti		Trgovine s gospodarskimi predmeti	
	št.	m ²	št.	m ²	št.	m ²	št.	m ²
Bled	9	1300	8	858	7	178	4	250
Boh. Bistrica	10	1483	1	35	2	71	1	40
Begunje	3	265	1	110	1	7	-	-
Gerje	4	395	-	-	1	55	-	-
Lesce	6	836	2	560	-	-	4	5205

Radovljiško tržno območje je po obsegu (641 km²) med vsemi petimi tržnimi območji vodilnih tržnih centrov Gorenjske največje. Razdeljeno je (brez Radovljice) na 19 političnoteritorialnih enot - krajevnih skupnosti s 95 naselji in 31713 prebivalci. Prirodni pogoji so ugodni za razvoj turizma, ki se v gospodarski strukturi prepleta s industrijsko in kmetijsko dejavnostjo.

Centralnost krajev glede oskrbovalnih možnosti pogojuje poleg industrializacije, ki pospešuje urbanizacijo, tudi turizem, saj sodi trgovinska dejavnost, ko pomembna sestavina v strukturoturistične ponudbe.

Centralno naselje s vidika oskrbovalnih možnosti je naselje Lesce, ki deli s Radovljico ob neposrednem sosedstvu nekatere urbanistične funkcije in jih tudi dopolnjuje. Pripadajoče ožje tržno področje Lesce, zlasti glede preskrbovanja s vsakodnevnimi šivlenskimi potrebščinami, se prepleta s ožjim tržnim področjem Radovljice.

Po stopnji oskrbovalne opremljenosti (kapacitetah prodajnih površin), ne pa tudi po strukturi oskrbovanja (vrstah trgovin), sodi v isto kategorijo centralnih naselij tudi Bled kot eden vodilnih turističnih centrov.

Po strukturi oskrbovalnih možnosti sorodno, toda precej manjše posvojih prodajnih kapacitetah je naselje Boh. Bistrica kot drugo posebno turistično središče radovljanskega tržnega področja.

Turistična dejavnost je okrepila oskrbovalno funkcijo še v nekaterih naseljih blizu turističnih centrov kot sta Gorje pri Bledu in Stara Fužina pri Bohinjski Bistrici. Ta okrepljena oskrbovalna funkcija je v naselju Gorje izražena predvsem v gostinski dejavnosti s 7 gostinskimi obrati.

Kot oskrbovalne centre nižje stopnje je omeniti še naselja Begunje, Zasip in Kropo, ki vključujejo v strukturo oskrbovanja dobrine vsakodnevnih oskrbovalnih potreb prebivalstva s precej vase zaprtimi tržnimi področji glede na strukturo oskrbovalnih možnosti.

Pregled krajevnih skupnosti in stopnja oskrbovalne opremljenosti naselij izvenmestnega tržnega področja Jesenice

Občina Jesenice - Krajevneskupnosti s večjo koncentracijo trgovske funkcije

	Trgovine s živili		Trgovine s tekstilom		Trgovine s gospodinjstvi predmeti		Trgovine s gospodarski predmeti	
	št.	m ²	št.	m ²	št.	m ²	št.	m ²
Dovje- Nojstrana	4	375	1	80	-	-	-	-
Kranjska gora	10	2466	3	712	-	-	3	190
Fodnežaklje	2	140	-	-	1	6	1	155
Žirovnica	5	678	-	-	-	-	-	-

Fizični obseg izvenmestnega tržnega področja Jesenic znaša le 375 km² s skromno naseljenostjo 10556 prebivalcev v 28 naseljih. Hierarhična zasnovana centralnost naselij na tem področju je izražena glede na oskrbovalne možnosti (obseg in strukturo) le med vodilnim tržnim centrom Jesenicami in Kranjsko goro - vodilnim turističnim centrom tega področja. Struktura in obseg

oskrbovalnih močnosti Kranjske gore je dopolnilo k ostali turistični ponudbi. Vsa ostala naselja (Rateče, Dovje-Mojstrana, Hrušica, Planina pod Golico, Blejska Dobrava in Žirovnica) se posvoji stopnji opremljenosti preskrbovanja na nivoju lokalnih potreb za zadovoljevanje prebivalstva po vsakodnevnih življenjskih potrebščinah. Njihova centralnost je izražena samo do naselij, ki se glede osnovnega vsakodnevnega preskrbovanja nanje prometno-lokacijsko navezujejo.

Izvenestno tržno področje Tržišča, ki je po svojem obsegu najmanjše (155 km²), ne izraža v svoji strukturi naseljenosti izstopajočih centralnih naselij glede na delovanje trgovinske dejavnosti, marveč je izražena le s prisotnostjo obrtniške dejavnosti.

Ta splošna priznanja o razvoju, stanju in o zakonitostih osnovnih sestavin oskrbe funkcije na Gorenjskem bodo izhodišče za poglobljen in kompleksnejši pristop k regionalnemu opredeljevanju te problematike ter ovrednotenju te funkcije v kompleksu vseh prostorskih dejavnikov.

REGIONALNI PROBLEMI GORENJSKE

METODOLOGIJA RAZISKAVE OSNOVNIH KAZALCEV
REGIONALNEGA RAZVOJA

Ivo Piry

Povojni družbeni in gospodarski razvoj posameznih pokrajin v naši republiki je privedel do nastanka razlik v stopnji razvitosti, ki izhajajo iz različnih prirodnih, zgodovinskih in gospodarskih osnov. Nastale razlike so narekovale analiziranje vzrokov za takšno stanje in privedle do podrobnega proučevanja regionalnega razvoja na različnih nivojih kot na primer federacije, republik in pokrajin ter občin, in ne nazadnje tudi krajevnih skupnosti.

Neenakomernost razvoja in na tej osnovi neenaka stopnja razvitosti posameznih območij se pojavljata v razvoju vsakega gospodarskega sistema. Vendar postanejo razlike v razvojnem procesu vidne šele, če jih opazujemo s prostorskega oziroma teritorialnega vidika. Zato lahko rečemo, da je ena izmed osnovnih nalog pri proučevanju geografskega okolja na primerih posameznih pokrajin, ugotavljanje kompleksa odnosov med pokrajino in njenim prebivalstvom. Ker v raziskavah skušamo omejiti posamezna tipična območja in jih poimenujemo regije, lahko zaradi značilnosti določenih območij, govorimo tudi o regionalnem razvoju. Vendar smo ta pojem, ki se je razširil predvsem v planerskem izrazoslovju, sprejeli tudi geografi. Zato govorimo o regionalnem razvoju, kot razvojnem procesu, postavljenem v neko določeno pokrajino ali geografsko okolje, v katerem se vsi razvojni procesi odvijajo, iz njega izhajajo in nanj tudi vplivajo.

Regionalni razvoj je torej rezultat delovanja številnih faktorjev, ki sestavljajo regionalno strukturo in oblikujejo tudi splet odnosov znotraj nje. Zato je pomemben element, ki ga pri proučevanju regionalnega razvoja ne moremo zanemariti, prav gotovo tudi dobro poznavanje obstoječe regionalne strukture ter njenih podedovanih elementov kot izhodiščne predpostavke vsakega razvoja. Ker je razvoj nenehno spreminjanje elementov kot pogojev in medsebojnih odnosov posameznih sestavin regionalne strukture, moramo le-to proučevati z vidika procesov.

Proučevanje različnih elementov regionalne strukture je predmet številnih družboslovnih ved, med katerimi zavzema geografija zaradi znanega kompleksnega pristopa vidno mesto. Povezovanje soodvisnosti posameznih elementov regionalne strukture, ter vpliva teh odnosov na smer regionalnega razvoja, je v okviru geografije temeljno načelo proučevanja pojavov v geografskem okolju.

Kljub temu pa zahteva proučevanje regionalnega razvoja določene omejitve glede kompleksnosti pristopa tudi v geografiji. Te izhajajo predvsem iz omejenega obsega statističnega gradiva, ki je na razpolago za tovrstne raziskave. Medsebojna odvisnost vseh elementov je osnovni razlog, da je treba med faktorje regionalnega razvoja, poleg ekonomskih, vključiti tudi neekonomske dejavnike. Prav slednji pa predstavljajo oviro pri kompleksnem vpogledu v regionalno strukturo, ker razen podatkov o demografskih karakteristikah prebivalstva in njegovi socioekonomski strukturi ter gospodarski dejavnosti, drugi elementi niso dosegljivi, za zbiranje pa so potrebne obsežne terenske raziskave. Pri tem se brez podrobne analize izbranega območja ne more predpostaviti prvenstvo enega pred drugimi, ali vzpostaviti objektivna lista prioriteten faktorjev razvoja. Postavljanje ekonomskih kriterijev na prva mesta, je bilo v splošnem spoznano kot nezadostno, zato je bila večja pozornost posvečena tudi zadovoljevanju človekovih socialnih in političnih potreb. (H.Wood 1977, 464)

Regionalni razvoj je namreč nedeljiva celota. Njegove socialne, ekonomske, ekološke, institucionalne in politične dimenzije ni mogoče razumeti, brez poznavanja vseh oblik njihovih medsebojnih povezav. Analize regionalnega razvoja torej ni mogoče izvesti le s pomočjo vrednotenja posameznih komponent, ampak na osnovi delnih analiz posameznih elementov doseči sintetizirano vrednost oziroma oceno stopnje regionalnega razvoja.

Razvoj je v svojem bistvu neprekinjen proces oblikovanja in ureničevanja ciljev, ki si jih zastavljata posameznik kot del družbe in družba kot celota. Zato moramo za potrebe analize in vrednotenja, celoten razvoj proučevati s treh medsebojno povezanih

in pogojenih vidikov, katere predstavljajo :

- dosežena stopnja razvoja
- družbeni plan razvoja širše skupnosti in posameznih regij ali teritorialnih enot
- organizacijske oblike za doseg zastavljenih ciljev; funkcija sistema samoupravnega družbenega planiranja

Vrednotenje dosežene stopnje razvoja je osnovano na kvantificiranem posnetku stanja vseh glavnih komponent materialnega in človeškega faktorja v določenem času ali časovnem intervalu. Poleg teh dveh komponent moramo vključiti tudi politične in kulturno-zgodovinske elemente razvoja. Teoretsko gledano naj bi merjenje stopnje razvoja vključilo kot komponente človeškega faktorja - demografske značilnosti, izobrazbeno in kvalifikacijsko strukturo, zaposlenost prebivalstva, stopnjo osebne in splošne porabe, prostorsko razmestitev potrošnje, kulturo, elemente razvoja znanstveno raziskovalnega dela, informacijskega sistema, motivacij in sistema vrednot. Med komponentami materialnega faktorja pa bi bilo potrebno upoštevati poleg razpoložljivih naravnih virov in surovinskih osnov, tudi celotni proizvodni potencial - njegovo kvantiteto, funkcijo in strukturo. Ta je predvsem odvisen od proizvodne usmeritve posameznega območja, produktivnosti dela in akumulacije, razvitosti infrastrukture, stopnje tehnološke opremljenosti itd.

Marksistična analiza ključnih in najbolj dinamičnih faktorjev razvoja izhaja iz stopnje razvitosti proizvodjalnih sil, obstoječih proizvodnih odnosov in odgovarjajoče družbene nadstavbe. Na osnovi teh postavk izdvoji tri globalne razvojne faktorje :

- globalni človeški faktor
- globalni materialni faktor
- globalni politično institucionalni faktor

kot osnovne komponente razvoja posameznih družbenih sistemov (J.Bajec 1977, 13). Te komponente pa so same po sebi nemerljive celote, ki jih je potrebno razbiti na posamezne indikatorje, ki predstavljajo posredno merljive značilnosti globalnih komponent.

Indikatorji ali kazalci predstavljajo namreč kvantitativno in/ali kvalitativno merljive elemente globalnih komponent kot delov regionalne strukture in so vedno izraz stvarnega družbenoekonomskega položaja.

Poseben problem predstavlja izbor ustreznih kazalcev, ki ga lahko zasnujemo na dva osnovna načina. Ena od možnih oblik je postavitvev modela razvoja, ki temelji na določenih elementih, ki jih vrednotimo kot kazalce. Druga oblika izbora pa izhaja iz empiričnega proučevanja posameznih območij, na osnovi katerega moremo s pomočjo analize določiti relevantne kazalce razvoja. Izbor kazalcev je namreč pomemben z vidika iskanja korelacijskih zvez med posameznimi elementi, ki naj bi izdvojilo faktorje pomembne za razlago razvojnega procesa.

Pri raziskavah regionalnega razvoja se pojavljajo različni indikatorji, ki jih delimo v tri osnovne skupine :

- indikatorje stanja, ki naj bi definirali doseženo stopnjo skupne razvitosti osnovnih ekonomskih in neekonomskih faktorjev
- indikatorje ciljev, ki podajajo izraz stanja, ki ga nameravamo doseči v prihodnjem obdobju
- instrumentalne oziroma vodilne (upravne) indikatorje, ki predstavljajo seznam vseh postopkov in sredstev, s pomočjo katerih je mogoče realizirati sistem ciljev

V našem primeru poizkušamo opredeliti indikatorje procesov, ki vodijo do posameznih stopenj razvitosti in ki so sorodni indikatorjem stanja, vendar ne izhajajo le iz trenutnega položaja, ampak se naslanjajo na vrednosti ugotovljene v določenem časovnem intervalu. Pokrajina nam predstavlja kompleks, katerega notranja struktura in njena različnost od sosednjih pokrajin tvori osnovo za regionalno diferenciacijo. Prav zato se pri proučevanju regionalnega razvoja naslanjamo na enoten sistem kazalcev in ga ne prilagajamo značilnostim posameznih pokrajin ali teritorialnih enot. Uporaba enakovrednega sistema vrednotenja nam šele omogoča izdvojitev območij, ki presegajo oziroma ne dosegaajo vrednosti značilne za večje homogene teritorialne enote.

Naš namen je bil ugotoviti stopnjo razvitosti gorenjske regije v odnosu do razvojne stopnje dosežene v republiki in do manj razvitih območij v Sloveniji. Izhodišče našega proučevanja je bila zakonsko določena metodologija za ugotavljanje stopnje regionalnega razvoja, ki je bila prirejena predvsem za opredelitev manj razvitih območij v republiki. Kriteriji, ki so bili zajeti kot faktorji regionalnega razvoja, izhajajo iz naslednjih komponent regionalne strukture :

- gospodarske razvitosti
- prebivalstva
- družbenega standarda
- infrastrukture

Za vsako izmed teh komponent so bili izbrani indikatorji ali kazalci, ki v odnosu do republiškega povprečja določajo položaj posamezne občine. Komponenti gospodarske razvitosti sta družbeni proizvod na prebivalca in delež zaposlenih v družbenem sektorju gospodarstva; pri prebivalstvu sta indikatorja, gibanje števila prebivalstva med letoma 1961 in 1975 ter delež kmečkega prebivalstva; družbeni standard predstavljata delež predšolskih otrok v vzgojno varstvenih ustanovah in delež slušateljev višjih in visokih šol; razvitost infrastrukture pa opredeljujeta, delež gospodinjstev opremljenih z vodovodom in delež magistralnih ter regionalnih cest. (Gospodarski vestnik 1976, 17)

Nekateri kazalci razvoja občin na Gorenjskem

občina	DP/pr. 1974	%zap. 1975	preb. 61/75	%kmeč. 75/61	%VVZ 74/75	%stan. 1971
Radovljica	104,4	99,7	42,9	111,4	91,0	128,0
Jesenice	148,7	138,7	11,2	106,7	133,0	124,9
Kranj	117,0	125,3	47,8	125,2	122,0	131,5
Tržič	109,0	118,5	22,0	112,3	92,5	126,1
Škofja Loka	108,7	107,5	75,6	115,3	80,5	123,5
SRSlovenija	100,00	100,0	100,0	112,8	100,0	100,0

Predstavljeni izbor kazalcev za določevanje stopnje razvitosti, izhaja predvsem iz omejitev, ki jih postavlja ozka informacijska baza, ki je uporabna predvsem na občinskem nivoju in pa stališča da izbrani kazalci posredno razlagajo osnovne značilnosti izbranih komponent. Zaradi značaja opredelitve stopenj regionalnega razvoja, ki je izhajala predvsem iz zahteve po zagotovitvi skladnejšega regionalnega razvoja, ki je kot osnovo zahtevala republiško povprečje kot merilo za določevanje razlik. Z načinom, ki je bil uporabljen pa je bilo predvsem zajeto stanje in le posredno tudi razvojni procesi (gibanje števila prebivalstva in spreminjanje deleža kmečkega prebivalstva).

Menimo, da je osnovna značilnost dogajanja v okviru regionalne strukture regionalni proces, katerega smer in hitrost razvoja sta pomembna indikatorja ciljev, kot tudi stanja, če ju analiziramo po posameznih letih. Zato smo skušali v naših raziskavah zajeti dopolnilne elemente regionalne strukture, da bi točneje predstavili značilnosti regionalnega procesa kot razvoja pokrajine . S tem namenom smo izbrane kazalce zajeli v časovnih serijah, ki naj bi ob določitvi faktorjev razvoja, nakazale tudi smeri procesov.

Kot je bilo že pojasnjeno , veljajo v sistemu vrednotenja stopenj regionalnega razvoja isti kazalci za vsa območja v okviru enotnega družbenoekonomskega sistema. Takšen pristop, ki je seveda nujen, pa je potrebno dopolniti s prirodnogeografskimi elementi, saj ti v mnogočem vplivajo na značilnosti razvoja posameznih območij. Neodvisno od stopnje tehnološkega razvoja in socioekonomskih struktur, bi morali ugotoviti, katere negativne učinke oziroma omejevanje razvoja pogojujejo določeni prirodni pogoji, ali katere so pozitivne značilnosti, ki predstavljajo lahko tudi osnovo razvoja (surovine). Osnovna ugotovitev, ki jo lahko potegnemo iz razglabljanj o pomenu prirodnih pogojev je, da je leta relativen prav glede na doseženo stopnjo tehnološkega razvoja in socialno ekonomsko organizacije družbe. Ta trditev je najbolj jasno utemeljena na primeru Gorenjske, ki kot alpska pokrajina ni nudila najugodnejših možnosti za tradicionalne oblike gospodarstva, vendar je zaradi nekaterih značilnosti (surovine, energija) ob uporabi ustrezne tehnologije dosegla hiter razvoj.

Venda naš namen ni ugotavljati vpliv prirodnih pogojev na oblikovanje določenih faz v razvojnem procesu gorenjske regije. Omejili se bomo **predvsem** na socialnogeografske elemente regionalne strukture in podrobno analizirali osnovne značilnosti prebivalstva, njegovo spolno in starostno sestavo, naravno in mehansko gibanje, migracijske karakteristike, zaposlenost, izobrazbo itd. Poleg teh elementov bomo v raziskavo vključili osnovne sestavine gospodarske strukture kot je razporeditev in struktura delovnih mest po posameznih panogah dejavnosti, obseg dnevnih migracij delovne sile, med elementi ekonomske politike pa obseg in strukturo naložb v gospodarstvo po dejavnostih in namenu. Med sestavinami družbenega standarda nas zanima razporeditev in število vzgojno varstvenih in izobraževalnih ustanov ter struktura zdravstvene mreže in njena obremenitev. Kot sestavni del družbene stvarnosti smo vključili tudi možnosti za delovanje samoupravnih organov na nivoju krajevnih skupnosti in organiziranost različnih oblik družbene samozaščite, na osnovi mreže gasilskih društev in enot na območju posameznih občin.

Vse obravnavane analize bodo opravljene na nivoju posameznih gorenjskih občin, njim pripadajočih krajevnih skupnosti in naselij. Obravnavali bomo zadnje desetletje ob upoštevanju dotodanjega razvoja, ki bo predstavljen v obliki izhodišč, ki so vodila k oblikovanju sedanjih razvojnih tokov kot tudi stanja.

Podatke bomo zajeli za leto 1980, v kolikor pa bodo že na razpolago podatki popisa za leto 1981, pa jih nameravamo vključiti v raziskavo. Za vso obdelavo podatkov imamo že pripravljen računalniški program, zato bomo podatke lahko hitreje obdelali, tudi če bodo na razpolago v drugi polovici leta 1981.

Rezultati raziskave, za katero smo v tem delu podali teoretična izhodišča in nekatere osnovne elemente, naj bi podali podobo stopnje regionalnega razvoja za območje špetih gorenjskih občin, ter primerjalno opredelili funkcijo posameznih elementov v razvojnih procesih, ki so vodili do sedanjega položaja razvitega industrializiranega območja, v primerjavi z istimi elementi na ravni republike ter manj razvitimi območji.

Bibliografija

1. J.Bajec : Društveni razvoj i mogućnosti njegovog merenja. Savremena administracija, Beograd 1977
2. W.F.Heinemeyer: Regional detail and development. TESSG LIX/6, 1968
3. L.N.Karpov:A tentative classification of the frontier and depressed regions of the industrialized capitalist countries. Colloques internationaux du centre national du recherche scientifique, Paris 1968.
4. G.Manners: Regional development, with particular reference to Britain. Studies in Human Geography, London 1973, str.242-271
5. J.Tricart: Facteurs physiques et régionalisation. Colloques ..., Paris 1968
6. H.Wood: Towards a geographical concept of development. Geographical Review 67/1977 No.4, New York.

A.Černe, M.Klemenčič, B.Plut

**METODOLOGIJA REGIONALNE ANALIZE IN OPREDELJEVANJE POKRAJINSKIH
ENOT**
(na primeru občine Trzin)

Občina Tržič predstavlja v naravnogeografskem pogledu izrazito prehodno enoto. Pestrost in drobna raznolikost pokrajine je posledica lege na obronku Ljubljanske kotline, kjer se svet preko terciarnega gričevja povzpne v strma pobočja Karavank in Kamniških (Savinjskih Alp). Pleistocensko površnje teras se soči pri Tržiču, vendar srečamo posamezne kvartarne ravnice še višje ob Tržiški Bistrici in njenih pritokih. Prehodnost površja, ki je posledica izmenjave različnih prirodnogeografskih enot, se najbolj jasno odraža v današnji in pretekli prometni vlogi Tržiške pokrajine. Tržiška Bistrica si je skupaj s svojimi pomembnejšimi pritoki (Mošenik) vrezala strugo globoko v pobočje Karavank in s tem omogočila lažjo prometno povezavo s Celovško kotlino in osrčjem Srednje Evrope. Ljubeljaka cesta (1570 m), slasti pa Ljubeljski predor (1030 m), so odraz poudarjene prometne vloge pokrajine ob Tržiški Bistrici.

Reliefne poteze, povezane s litološkimi značilnostmi so skupaj s klimatskimi značilnostmi vtisnile osnoven pečat pokrajini in vplivale na usmeritev gospodarskega razvoja. V reliefnem pogledu nastopajo na področju občine Tržič naslednje osnovne reliefne enote: ravninski svet ob Tržiški Bistrici in njenih pritokih, oligocensko gričevje ob vsnožju Dobrče in Kriške gore, sredogorski svet med Kožuto in Kriške gore ter gorski (visokogorski) svet Karavank in Kamniških Alp. V ospredju funkcijskega vrednotenja je torej višinska plastovitost s strmine in ekspozicijo, ki se v veliki meri pokriva s litološkimi enotami. Uvodoma je potrebno poudariti, da potekajo petrografski pasovi v smeri V-Z, reke pa so si svoje struge izoblikovale v smeri S-J. Zaradi navedenega dejstva so doline ozke, vendar imajo ravno zaradi svoje smeri, ki poteka predvsem pri Mošeniku in ostalih desnih pritokih Tržiške Bistrice pravokotno na smeritev, važno prometno vlogo. V primerjavi s ostalimi alpskimi pokrajinami v Sloveniji so v Tržiški pokrajini sanjše površine kraškega sveta, saj so apniške in dolomitne površine omejene praktično na višji svet ter posejane s starejšimi, vododržnimi kamninami. Tudi dolomit je deloma vododržan, zato je hidrografska mreža razsejano gosta, površnje pa sočno fluvialno preoblikovano s številnimi hudourniškinimi grapami in jarki.

Ravninski svet ob Tržiški Bistrici in njenih pritokih se na široko odpre južno od Tržiča. Označuje ga sistem fluvio-glacialnih teras ob Tržiški Bistrici, ki so posledica pleistocenske poledenitve, izmenjave akumulacije in erozije. Z vidika namenske izrabe je poseben tudi pas aluvija, ki je nekoliko širši le ob Tržiški Bistrici pod Tržičem. Aluvialna terasa je oska s tanko plast prsti in pogosto je na površju opazen prod ali pesek. Tržiška Bistrica si je zaradi strca in neodpornosti nesprijetega materiala srezala strugo v globino. V pasu od Tržiča do Zvirč je ob normalnem vodostaju aluvialen svet 3-5 m nad vodno gladino z širšimi vodno-gospodarskimi ukrepi, ki so že vidni, bi bilo možno doseči večjo gospodarsko izrabo aluvialnega sveta, saj gre za kmetijsko manj posebna, a za rbanizacijo primerne površine. Manjša debelina prsti, grbinasto površje preprečujejo intenzivnejše kmetijsko izkoriščanje, s ustreznimi ureditvenimi in naravnovarstvenimi ukrepi pa bi bilo možno usmeriti del urbanizacije (industrija, individualne gradnje) v aluvialen svet južno od Tržiča. Pas pleistocenski, zlasti mlajših, würmskih teras, predstavlja namreč kmetijske površine prvega in drugega kakovostnega razreda. Najvišja terasa zadnje poledenitve je JZ od Bistrice, srečamo pa jo tudi nad Zvirčani, kjer stoji na njej spodnji del Kovorja (495a) in jo sledimo neskljenjeno v Lomski dolini in po dolini Mošenika. Na široko se razprostira na levi strani Tržiške Bistrice, kjer jo lahko spremljamo kot pravo široko ravnino od Pristave proti jugu. Vrhnji del terase je pretežno iz proda, prekrit s tanko, a rodovitno plastjo prsti. V višjih terasah, ki so posebno široke na desni strani Tržiške Bistrice pod Kovorjem je prst bolj enakomerna, prod slepljen, zlasti v vrhnjih plasteh, pojavi pa se že manjše zakrasevanje.

Zaradi že omenjene kmetijske vloge so naselja stisnjena na rob ravnine, ob stik s terciarnimi gričevjem, oziroma na ječe teras. Kljub ugodnim naravnim potezam za urbanizacijo (raven svet, stabilna tla, prometna položaj) bo potrebno težiti k ohranjanju kmetijskih zemljišč na kvartarnih terasah, kjer gre za kmetijsko zemljišče prvega kakovostnega razreda, tudi v slovenskem okvirju. Urbanizacijo bo potrebno bolj usmeriti v aluvialen svet ter v

terciarno gričevje (obroben pas) in ožje, kmetijsko manj poseben kvartarni svet levega brega Mošenika med Podljubeljem in Tržičem.

Terciarno (oligocensko) gričevje je Tržiška Bistrica z nasipi razdelila v dva ločena področja. Na njenem desnem bregu se začne pod Dobrčo pri Bistrici in se preko Visoč, Leš, Srednje vasi nadaljuje proti Begunjam. Oligocenske plasti, sestavljene pretežno iz sludnjatega lepornato peščenega meljevca - sivice se na široko razprostirajo pod strmimi pobočji Kriške gore in se širijo od Križe proti Sebenju in Žiganji vasi ter proti Golniku. Oligocensko gričevje, kjer prevladujejo strmine med 5% in 20% so razrezali številni manjši vodotoki, ki izvirajo izpod pobočnega (deloma periglacialnega) gruščja Dobrče in Kriške gore, izdelali so številne, strme hudourniške grabe, večje aluvialne ravnice pa si je izdelal le močan hudournik Hudi graben in sicer pri Lešah. Večja naselja so za kmetijstvo izkoristila vmesna, nerazrezana, soobljena slemena, aluvialne ravnice, pobočne police ter širše ravne površine (0-7 % strmine) pod Bresjem, od Kovorja ter pri Popovini, Hudini in Visočem, ter pod naseljem Križe. Ostanki terase so v celoti uresani v terciarno podlago in ohranjeni v obliki konglomerata. Zaradi starosti plasti je površje kraško preoblikovano. Prevladujejo plitve vrtače, katerih gostota se lokalno hitro spreminja. Ponekod nastopajo v nizu, kar velja zlasti za svet pri Hušici. Kjer je njihova gostota večja, predstavljajo omejitve za intenzivnejšo kmetijsko obdelavo. Vrtače, ki so se razvile na konglomeratu, so na številnih krajih še dosegle terciarno podlago, ki pa je nepropustna. Sivica predstavlja manj stabilno podlago. Predvsem je stabilnost zmanjšana v področju hudourniških grabov, torej na strmih pobočjih, alvast pa v višjem pasu oligocenskega gričevja, zlasti na stiku s pobočnim gruščem (Brezje, Visoč, nad Lešami in pri Vetrnin). Večji nesmotra poseg v naravno ravnotežje sproži usade ali kazejske plazove. Nestabilnost pospešujejo strmi in deroči hudourniki, ki s lahka odnašajo nesprjeti pobočni grušč in mehko sivico, prevladuje pa globinsko urezovanje.

Sredogorski pas savsena obsežne površine med Kočuto na severni in Kriško goro na južni strani ter Mešenikom oziroma Dobrčo in Begunjsčico na zahodni in Storžičem, Stegovnikom in Flešivcem na vzhodni strani. V petrografskem pogledu je omenjeni pas izredno pester, saj se na kratke razdalje litološka slika hitro spreminja. Najstarejše kamnine so nepropustni karbonski škrilavci, peščenjaki in konglomerati pod osovjnimi pobožji Konjščice. Ferske plasti škrilavcev, peščenjakov, konglomerata, trbiške breče in grebenskega apnenca se razprostirajo v dveh obsežnih pasovih, potekajočih v smeri vzhod - zahod. Segajo na obsežna pobožja med Javornikom in Dobrčo ter v vzporednem pasu od Podljubelja pa vse do Flešivca. V zgornjem toku Trbiške Bistrice in njenih pritokov se uveljavlja triadni dolomit, lapor in apnenec. Pobožni grušč je ponekod sprejet v brečo. Navedena petrografska pestrost se odraža v reliefni izoblikovanosti, opuščeni rudnikih, peskokopih in kamnolomih. Zaradi prevlade nepropustnih kamnin se je izoblikovala normalna rečna mreža. Številni deroči hudourniki so razrezali pobožja v grupe in vmesna slemenca. Strmine se spreminjajo na kratke razdalje. Strmejša so osovnejša pobožja, kjer so tudi obsežne količine neporaslega in nesprijetega pobožnega grušča, naloženega slasti v obliki melišč. Področje je plazovito, k čemur pripomore tudi antropogene iskoriščenja, slasti gradnja cestnih odsekov in v preteklosti nekontrolirana sečnja obsežnih gozdov. Morenski nasipi so najbolj vidni v Louski dolini, kjer je morenski material nesprijet in nestabilen. Tudi v zgornjem povirnem predelu Mešenika se pobožni grušč meša s ledeniškim, morenskim materialom. Razen gozdov so posebne številne planine, ki so v veliki meri opuščene. Vsekakor bo potrebno planinam nameniti večjo pozornost, ne le iz ekonomskega, temveč tudi s vidika SLO in naravnovarstvenega vidika, narašča pa tudi rekreacijski pomen celotnega sredogorskega pasu, predvsem pa planin. (Javornik možnost za izgradnjo rekreacijskega območja občinskega nivoja). Sredogorski pas je s izjemo dolinskega predela slabo poseljen, samotne kmetije so le na pregibih v pobožju Konjščice ter na levem bregu, v pobožjih nad Mešenikom Vezane so na lokalne vodne vire, ki imajo splošen obrambni pomen.

Najvišji svet sajena plečata slemena Begunjščice ter ozka slemena Košute, Storžiča, Kriške gore in Dobrše in najvišje vrhove Konjščice. Prevladuje tipična slemenitev v smeri zahod - vzhod, najvišje pa se vzpenjajo vzhovi v Begunjščici (2063m), Kladvu (2093), Strožiču (2132m) in Košutnikovem turenu (2134m). Pobočja so zelo strma, saj prevladujejo strmine nad posipnim kotom. Izrazite so zastopane južne in severne ekspozije, medtem ko so vzhodne in zahodne manj izrazite in obsežne. Slemena so ostra, večkrat koničasta in v višini nad 1700 m skalna. Zaradi prevlade mehničnega preperevanja so pod najvišjimi vrhovi obsežna melišča, ponekod deloma preoblikovana tudi v vršaje. Površje preoblikujejo številni snežni plazovi, v ledeniško zasnovanih krnicah so najvišje planine. Osvojna pobočja so bolj strma, saj jih najbolj razjedajo snežišča, tu so tudi obsežnejša melišča. Izpod pobočnega grušča isvirajo številni hudourniki, ki odnašajo prepereli drobir v dolino. Prevladuje apniški in dolomitni drobir triadne starosti, najvišji vrhovi so pretežno iz triadnega apnenca in dolomita. Alpsko rušenje ima pretežno varovalno funkcijo, saj je pas ob zgornji gozdni meji (okoli 1700 m) ekološko izredno občutljiv. Gorat svet Kamniških Alp in Karavank nima razen gozdarstva večjega ekonomskega pomena (opuščen je tudi rudnik živega srebra v Lajbi), zato pa je toliko pomembnejša njegova ekološka in rekreacijska funkcija, vendar reliefne omejitve ne nudijo dovolj možnosti za izgradnjo visokogorskega smučarskega središča, saj so prevelike strmine, ter oster prehod med krnico in pobočjem.

Fodnebne razmere so v veliki meri posledica višinske sojevitosti. Omenjeno značilnost odražajo temperature, pa tudi padavine. V temperaturnem pogledu se jasno odraža padanje temperature s višino. Izjemno predstavljajo pisojna pobočja terciarnegagričevja, ki so predvsem poleti toplejša od sicer nižje ležečih pleistocenskih teras vse od Tržiča navzdol. Omenjeno anomalijo nam potrjujejo tudi fenološki podatki, gojenje sadja, kostanj, pa tudi pojav spomladanskih slan. V Tržiču nastopi slana po podatkih meteorološke službe navadno nekje v drugi polovici aprila, v prisojnih pobočjih oligocenskega gričevja pa v prvi polovici

aprila. Značilen je podatek, da je v letu 1962 v Tržišču nastopil sadnji dan s slano celo v začetku junija. Meteorološka postaja Golnik je sicer na robu obravnavanega področja, vendar je ustrezen pokazatelj za temperaturne razmere najnižjega dela občine Tržiš in gričevja južno od Tržišča. Povprečna letna temperatura v obdobju 1931-1960 je znašala $9,1^{\circ}\text{C}$, julijska $19,0^{\circ}\text{C}$ in januaraska $1,7^{\circ}\text{C}$ (Furlan, 1965). Čeprav je meteorološka postaja Podljubelj (Sv. Ana na Plazu) obratovala pred prvo svetovno vojno in so podatki manj zanesljivi, nam le omogočajo določeno primerjavo. Srednja letna temperatura je znašala $7,5^{\circ}\text{C}$, julijska $17,1$ in januaraska $-2,8^{\circ}\text{C}$. V nižjih legah so torej slasti toplejši poletni meseci, medtem ko pozimi razlike niso tako občutne, saj se pojavlja sinaka temperaturna inverzija. Ozke in med hirbe zaprte doline Tržiške Bistrice, Mošenika in Lončice so razmeroma hladne. Pravzaprav ima izmed njih najugodnejšo sliko dolina Mošenika, ki je v posebnih mestih, kjer so plasti mehkejše, bolj razširjena, poteka v smeri sever - jug in ima bolj prisojno lego, kar podčrtuje reliefno še opredeljene možnosti za usmeritev dela urbanizacije iz Tržišča v dolino Mošenika. Navedeno ugotovitev podčrtujejo tudi podatki v sadnjem dnevu s slano. V Podljubelju se je v povprečju sadnja slana pojavila v prvih dneh maja, v Jelendolu pa okoli 15. maja (letno poročilo 1955-1968).

Negla se pojavlja praktično le v poznojesenskih in zimskih mesecih. Ker je področje dobro prevetrano slasti s vetrovi iz zahodnega kvadranta, se negla bolj zadržuje le v odvetrinih lega odmaknjenih dolin. Najdlje se zadržuje v zgornjem delu doline Tržiške Bistrice, kjer je letno okoli 60 neglenih dni. V Tržišču je negla preko celega dneva zelo redka. Povprečno je neglenih dni v letu 10-15, kar podčrtuje prevetrnost doline, vendar ne gre za močne vetrove. Še manj neglenih dni pa je v dolini Mošenika, kjer so izjemna leta, v katerih bi bilo negle več kot 10 dni. Snežna odeja se v najnižjih delih obdrži 50 - 80 dni, in po posebnih letih zelo niha. Višje v dolinah treja snežna odeja 60 - 90 dni. V nižjih delih gorovij se sneg obdrži 100 - 150 dni, nad 1500 m pa še 160 - 180 dni, v najvišjih legah pa tudi nad 200 dni na leto. (Lovrenčak, 1976). Za Zelenico velja, da ima za sušanje

ustrezno debelino snega, po podatkih HNZ Slovenije 85 dni v letu, po izjavah smučarskega centra pa 100 dni. Po mednarodnih normah so rentabilni tisti centri, ki imajo 100 (120) dnevno smučarsko sezono (Kočevar, 1978) ob ustreznih prenočitvenih in smučarskih kapacitetah.

Padavine, njihove letne vrednosti so odraz višinske slojevitosti in dejstva, da večino padavin prinašajo zahodni in jugozahodni vetrovi. Z višino se množina padavin hitro povečuje, zlasti na pobožjih, ki ležijo pravokotno na dežjenostne vetrove. Tako beleži postaja Tržič (vsi podatki veljajo za opazovano obdobje 1925 - 1940) letno 1954 mm padavin, Medvodje 1646 mm in Podljubelj že 2102 mm. Med posameznimi leti so velika kolebanja, ki večkrat presegajo 1000 mm, kar je s kmetijskega vidika zelo neugodno. Za rasporeditev padavin preko leta je značilno, da je izrazit srednjeevropski podnebni tip s zimskim režimom in jesenskim viškom kot značilnostjo mediteranskega tipa. Najmanj padavin je v februarju (Tržič 60 mm, Podljubelj 85 mm) in januarju (Tržič 73 mm, Podljubelj 83 mm), najbolj namočen mesec pa je oktober (Tržič 194 mm, Podljubelj 271 mm). Sekundarni maksimum je ponaknjen v mesec maj (Tržič 161 mm, Podljubelj 206 mm). Z vidika kmetijske produkcije so neugodne zlasti velike množine padavin v maju in juniju. Ker pa gre za tanko, zračno prst, voda hitro odteče in jo poleti večkrat celo primanjkuje. Neugodno je namreč tudi dejstvo, da pade večina padavin v poletnih mesecih v obliki neviht. V Tržiču je na leto povprečno 20 - 35 nevihtnih dni, veliko več pa jih je v goratem svetu. Toča ni pogosta, vendar navadno najbolj prizadene ravno najnižje predele. Frihaja iznad visokih vrhov Dobrče, Kriške gore in Storžiča in se pomika proti jugu. Najbolj prizadene obrobno tercirano gričevje, zlasti sadno drevje in koruze ter kvartarno ravnico južno od Tržiča. Povprečno nastopa 1,7 dni v letu. Nevihte večkrat spremljajo močni vetrovi, ki so s svojimi vrtinci zlasti nevarni gozdnim sestojem. Nenadne otoplitve sprožajo na strmeh terenu s obilnimi snežnimi padavinami snežne plazove, ki tudi poškodujejo gozdove in ogrožajo promet.

Hidrogeografske in hidrološke poteze na področju občine Tržišče so odraz specifičnih geoloških, reliefnih, klimatskih in vegetacijskih razmer, vse bolj opazen pa jetudi vpliv gospodarskih dejavnosti. Ker je delež kraškega površja razmeroma skromen, je v večini Tržiške pokrajine razvita normalna, površinska rečna mreža. Številni vodotoki, med katerimi prevladujejo vodotoki s hudourniškinimi lastnostmi, so razrezali površje in ustvarili niz grap in vmesnih slenen. Zaradi različne in hitro se spreminjajoče litološke sestave na kratke razdalje se v dolinah izmenjujejo ozki, debrasti predeli s ploskimi, za naselitev bolj primernimi površinami. Izmenjuje se manj odporna kamenina s bolj odpornimi, zato se struge in doline hudournikov ne dvigujejo enakomerno, ampak v stopnjah in številnih manjših slapovih. Vsekakor je bil velik strmec večjih vodotokov, zlasti Mošenika in Tržiške Bistrice eden od bistvenih vzrokov za zgodnji razvoj neagrarnih dejavnosti, čeprav je v sedanjem razvoju trenutno nekoliko bolj v ozadju. Karta strmin nam pokaže, da je večina porečja Tržiške Bistrice zelo strma, v sredogorskem pasu prevladujejo straine med 30% in 50%, višje pa straine nad 45%. Ker je svet strma, se voda ob deževju naglo zbira in odteka v doline hudournikov. Zaradi posega človeka, predvsem ob zgornji gozdni meji (planine) je retencija v povirjih še zmanjšana, zlasti ob naliivih odteka mnogo vode. Zlasti vodotoki, ki izvirajo v osrčju visokogorskega sveta, imajo hudourniški značaj. Hudourniki zlasti odnašajo pobočni grušč, škrlavce in laporje ter s njimi v manj strmih odsekih zasipujejo strggo, precejšnje površine pa so tudi plazovite, predvsem tam, kjer je močnejši vpliv človeka.

Številni izviri so tudi izpod melišč, visoko v gorah. Večina planin je nastala tam, kjer so tudi več ali manj stalni izviri, pomembni tudi z vidika SLO. Drug pas izvirov, ki so kraškega značaja, pa je na tektonsko zasnovanem stiku ob južnih, prisojnih pobočjih Kriške gore in Dobrše. Kot večina ostalih vodotokov potekajo prečno na geološke pasove, v smeri sever - jug. Zaradi obilnih padavin, zlasti v povirnih predelih vodotokov, so izviri in vodotoki bogati s vodo s vado erozijsko močjo,

sgodaj izkoriščeno kot pogonsko silo. Pomembnejši podatki so hidrološko urejeni, s številnimi pregradami in utrjenimi, slasti udarnimi bregovi, Kljub temu pa ob velikih nalivih posamezni hudoourniki porušijo lesene obrežne zidove in odnašajo lesene mostove. Zaradi predvidenega širjenja urbanizacije na aluvialen svet Tržiške Bistrice južno od Tržiča, bo potrebno urediti hidrografske sotočje pri Tržiču, vendar bo potrebno urediti razmere tudi v povirnih delih vodotokov. Povečati bo potrebno število jesovnih naprav in nadzorovati ter preprečevati nekontroliran poseg človeka v občutljive povirne dele vodotokov. Regulacijski objekti na Tržiški Bistrici in njenih pritokih so že deloma dotrajani. T emu se pridružuje tudi problem neurejene kanalizacije, saj ni čistilnih naprav in je Tržiška Bistrica južno od Tržiča onesnažena s industrijskimi in kumunalnimi odplakami.

Pomembnejši viri pitne vode v občini Tržič so: Črni gozd (pri Plazu), Ravne nad Tržičem, Žegnani studenec, Brezje - Hudo, Senično - Snakovo in Ljubelj. Skupno ima občina na razpolago dovolj pitne vode in bo tudi v bodoče zadostovala za oskrbo s pitno vodo (naselja, industrija) in namakanje. Vsekakor pa bi bilo tudi s naravnega vidika smotrnejše, da bi se za manj zahtevne uporabnike (tehnološka voda) začela uporabljati voda iz večjih vodotokov (Tržiška Bistrica, Mošenik). Z vidika SLO bi bilo smotno za bolj oddaljena naselja, ki niso priključena na mestni vodovod, poiskati lokalne vodne vire in predvideti gradnje lokalnih vodovodov. Velik strmec in razmeroma stalna vodnatost slasti Tržiške Bistrice in Mošenika nuda ugodne, še pre malo izkoriščene in zapostavljene možnosti za izgradnjo lokalnih elektrarn, ki bi lahko razbremenili osnovne proizvajalce električne energije, dispersivna rasporeditev pa podčrtuje tudi njihovo smotrnost s vidika SLO. Leta 1880 je bilo v tržiškem okraju (s Dupljami) 28 žag, ki so izkoriščale 106 KM (Mohorič, 1965). Po drugi svetovni vojni jih je večina prenehala obratovati, prav tako pa se ni razširilo hidroenergetsko izkoriščanje voda, slasti Tržiške Bistrice in Mošenika, sajeto s hidroelektrarno iz leta 1885. Po študiji o optimalni določitvi malih hidroagregatov za področje SRB (Litostroj, 1976), sta vodotoka Tržiška Bistrica s pritokom Mošenik glede na raspoložive vode in ugodne padece v hidroenergetskem smislu v zgornjem delu porečja Save najbolj primerna, o čemer nam priča tudi pretekla hidroenergetska izraba.

Tržiška Bistrica zbira vodo s področja južnega pobočja Košute in teče proti jugozahodu, pri Dolžanovi soteski pa spremeni smer in teče proti jugu. Po podatkih v hidroloških godišnjakih (Beograd 1959 - 1968) meri porečje Tržiške Bistrice do profila Duplje 145 km^2 , celotno porečje pa nekaj nad ~~150~~ 150 km^2 . V zgornjem delu je najbolj vodnat pritok hudournik Košutnik, ki izvira izpod Dolge njive in ima zelo strma padec. Večkrat izpodkopa dno plazišč ter ob nalivih odnaša mnogo proda v Bistrico. Tudi vsi ostali potoki se ob močnih nalivih spremene v hudournike in Bistrica hitro naraste. Tržiška Bistrica ima pri vodomerni postaji Zg. Duplje, torej pred izlivom v Savo srednji letni pretok $5,5 \text{ m}^3/\text{sek}$. Preko leta se pretoki zelo spreminjajo zaradi hudourniškega značaja večine pritokov, pogojenega slasti s strmimi pobočji, razmeroma obilnimi padavinami ter kratkimi in strmimi strugami hudournikov. Največji so pretoki v jeseni, slasti v mesecih oktober in november, kjer so srednji mes-ečni vodostoji tudi nad $15 \text{ m}^3/\text{sek}$. Drugi višek je posledica topljenja snega, zato znašajo mesečne vrednosti za april in maj do $10 \text{ m}^3/\text{sek}$, torej manj kot v jesenskih mesecih. Opravka imamo torej s pluvionivalnim rečnim režimom s primarnim jesenskim viškom in sekundarnim viškom v spomladanskih mesecih. Najmanj vode je v strugi Bistrice v januarju in februarju ($2 - 3 \text{ m}^3/\text{sek}$), nekoliko več pa v poletnih mesecih, slasti na račun pogostih nalivov in majhne retenziije. Najvišji zabeleženi pretok je znašal (po Hidrološkem godišnjaku) kar $167 \text{ m}^3/\text{sek}$ (14.12.1958), najnižji pa $0,28 \text{ m}^3/\text{sek}$ (4.3.1964). Zaradi pogostih poletnih nalivov v gorskem svetu je večina najnižjih vodostajev v sinskem času. Nizka voda v sinskem času traja dalj kot poleti. Sama Tržiška Bistrica je dolga $22,65 \text{ km}$ z višinsko razliko 483 m , povprečnim strmecem je $21^\circ/\text{‰}$. Na zgornjem delu od $22,65 \text{ km}$ do $16,6 \text{ km}$ znaša strmec $20^\circ/\text{‰}$ z višinsko razliko $221,9 \text{ m}$. Najbolj strmi in energets-kosanimiv je naslednji odsek v dolžini $3,22 \text{ km}$ z višinsko razliko $206,3 \text{ m}$ s povprečnim padcem $64^\circ/\text{‰}$. Ker teče v tem odseku po apnenčastem s-vetu, je njena dolina ozka in je malo prostora za naselitev, v preteklosti pa so bile v tem odseku številne žage. Pod Tržišcem kjer se vanjo izliva Mošeni, je strmec manjši ($11^\circ/\text{‰}$) in je več aluvialnega sveta. Širšo dolino ima od večjih pritokov Bistrice le Lomščica, ki si je vrezala strugo po dolgem, v smeri skladov, ki so pleistocenski, precej pa je tudi peščenjakov, ki so mehkejši.

Po podatkih v elaboratu "Optimalne določitve malih hidroagregatov za področje SRB", ki temeljijo na avstrijskem vodnem katastru iz l. 1909, je na Tržiški Bistrici pri predvidenih vsakoletnih obratovalnih niskih vodah na raspolago 7 497,2 KB, iskoriščenih je bilo 1 332,4 KB.

Mošenik (Mošeniški potok) izvira izpod melišč pri Ljubelju. Teče v smeri sever - jug in je omogoči prometno povezavo Ljubljanske kotline s Celovško. Dolina se razširi, kjer prečka mehkejšo kamnine. (Jeršala, 1965) V dnu doline je na posameznih odsekih več fluvioglacialnega drobirja. Celotno porečje meri 39,8 km², Mošenik pa je dolg 7,5 km in ima 280,3 m padca, povprečni strmec je 37,3°/oo. Zgornji del ima povprečni strmec 38,5°/oo, v naslednjem kratkem odseku (med 6,95 km in 6,75 km) pa celo 273,5°/oo. Najbolj položna je struga Mošenika v skrajnem spodnjem delu, kjer pa je povprečni strmec še vedno 27°/oo. Pri predvidenem obratovanju je ob vsakoletnih niskih vodah 6 285,3 KB, iskoriščeno pa je bilo 2 857,2 KB. Ob upoštevanju izgub na padcih je po podatkih avstrijskega vodnega katastra ostalo še na raspolago 3 502,7 KB.

Na rasporeditev prsti in vegetacijskih pasov Tržiške pokrajine vpliva večje število naravnogeografskih faktorjev. Zlasti se odražajo vpliv pestre geološke podlage, različne straine površja, hitro spreminjanje nadmorske višine ter s tem povezanih klimatskih dejavnikov. Velike straine stopnjujejo mošjedtekajoče padavinske vode, ki odnaša zlasti drobne delce iz zgornjih horizontov prsti. Vse to povzroča, da so v višjem svetu v glavnem nerazvite, skeletne prsti. Nadmorska višina zmanjšuje vrednosti za temperature in delovanje mikroorganizmov v tleh, zato se organske snovi počasi in težko raskrajajo ter se kopiči grob humus. (Lovrenčak, 1976) Temni apnenci dajejo več neskeletne prepereline, svetli apnenci in dolomiti pa več prepereline s precej skeleta. Silikatne kamnine dajejo več prepereline s drobnim skeletom. Najboljše in zato manj razvite so v višjem svetu na recentnem grušču in na najnižjih meliščih in vršajih. V nižini, zlasti ob strugi Tržiške Bistrice so mlada, obrečna tla na preščenem prođu s plitvim profilom. V obeh primerih gre za nerazvite prsti, s plitvim talnim profilom. Pomembna je njihova varovalna funkcija, zlasti v višjem svetu, kjer so pogosti usadi in snežni plazovi, večkrat tudi posledica krčenja varovalne vegetacije (planine, smučišča).

Od vsnočja Dobrče in Kriške gore proti vrhovom se zvrsti več rastlinskih pasov. Med drevesnimi vrstami, ki sestavljajo gozd, je v nižjih delih gorovja močno zastopana bukev, ki porašča višine med 600 in 1400 m. Tudi v nižjih legajih e večkrat zamenja sareka, ki se vedno bolj uveljavi s naraščajočo nadmorsko višino. Sareka sama ali pa s kupaj s evropskim nacesnom sestavlja gozd vse do zgornje gozdne meje. Sledijo drevesno - grmovni sestoji s nacesno, višje pa se uveljavljajo alpske trate. Na gozdne se s toje polge reliefa močno učinkujeta tudi sneg in led, še zlasti skupaj s vetrom ki ovira rast drevja. Za rast in razvoj gozdnega rastja so nevarni tudi spomladanski in jesenski jugozahodni in severozahodni vetrovi, posebej v primeru, da jih spremlja obilica južnega snega, ki lomí drevje in povzroča veliko gospodarsko škodo.

Najnižje lege pripadajo združbi gradna in belega gabra, vendar so močno izkrčene. Na področju kvartarnih teras s ugodnimi pogoji za kmetijstvo je ostalo le malo gozdnih površin. Gozdne površine so predvsem na nekoliko višjem svetu terciarnega gričevja, vzhodno od Žganje vasi, kjer so osnovnim drevesnim vrstam primešani umetno zasajeni iglasti sestoji. Terciarno gričevje pod Dobrčo je prav tako precej gozdnato, zlasti so porasla razrezana pobočja in strne grape. Na prisojnih legah so pogosti kostanjevi sestoji. Najnižji svet mlajših pleistocenskih teras pa je s izjemo pasu južno od Zvirč izkrčen. Omenjeni pas je ostal pod gozdom verjetno le iz razloga, da se je prej končala kolonizacija, saj v naravnih potesah ni bistvenih razlik v področjem teras, kajxx ki so obdelane. Obdelava je lahka, saj gre za rahlo prst in raven svet, rjava prst na fluvioglacialnem produ pa spada med najbolj rodovitne prsti s srednjeglobokim (35 - 70 cm) horizontom. Predalpski predgorski bukov gozd uspeva do višine 800 m in pokriva manjše površine nižjih delov Kriške gore, vzhodno od Tržiša ter se vleče v posameznih pasovih v pobočja srednjega dela Tržiške Bistrice in otoka ob Mošeniku ter pod Dobrčo. Tip gozda uspeva na dolomitu ali dolomitiziranem apnencu, na rjavi, srednje globoki in močno skeletni prsti. Predalpski gozd bukve in jelke pokriva zlasti obširne površine povirja Tržiške Bistrice, kjer sega

pod grebeni Košute vs-e do gozdne meje (nad 1600 m). Zahteva visoko relativno vlaž-nost zraka. Na silikatnih kameninah in gnevnih prsteh, ki so dokaj rodovitne, se močneje uveljavlja sareka. Gozd je gospodarski, ob zgornji gozdni meji pa ima tudi poudarjeno varovalno vlogo. Tudi alpski bukov gozd (AaF), ki zavzema v občini Tržišč obsežne površine, predstavlja klimatogeno gozdno družbo, ki uspeva od višine 600 m pa vse do 1600m. Pojavlja se v pasu pod Babo, Begunjščico in sega vse do Dobrče, manjše površine pa so tudi na Konjščici in Javorniku. Skupaj s predalpskim gozdom bukve in sareke (AFp) predstavlja po podatkih Biroja za gozdarsko načrtovanje (Ljubljana) najbolj razširjeno gozdno združbo v Tržiški pokrajini. Alpski bukov gozd se je prilagodil temperaturnim ekstremom in dejstvu, da se snežna odeja obdrži 100-200 dni v letu, čeprav mu bolj prijazne prisojne lege. Matično podlago tvorita apnenec in dolomit, kjer prevladuje redzina. Redzina je srednje globoka s obilo humusa, vendar skeletna. Prevladuje sicer bukev, kateri pa je pogosto primešana sareka, na bolj razvitih prsteh in osojah pa tudi jelka, sraven pa se v višjih legah uveljavi tudi macesen. Gozd ima poudarjen gospodarski in deloma varovalen pomen.

Na osojnih pobočjih Konjščice, zlasti pa v pasu od Stegovnika proti Flešivcu so ob zgornji gozdni meji uveljavi alpski sarekov gozd segajoč do 1700 m visoko. Snežna odeja obleži 5-6 mesecev, ob nizkih temperaturah pa se še močna dnevna temperaturna nihanja. Redzine so s-skeletne, močno izprane, s surovim humusom. Sareka daje les odlične kvalitete, zato predstavlja to področje gospodarski gozd. V višinah med 1500 in 1800 m (Storžič, Košuta, Begunjščica, Eriška gora, Dobrča), kjer so strma in prepadna skalovita pobočja s ostro, alpsko klimo in obilnimi padavinami, močnimi vetrovi in dolgotrajno snežno odejo (tudi nad 200 dni,) srečamo združbo alpskega ruševja. Visokogorskega graščevju (rušje, alpski brin, dlakovi sleč), se pridruži uje trdoživni macesen. Graščevje, trave in mahovi utrjujejo prst, med katero prevladuje litosa (nerazvita, s-skeletna prst)osiroma protoredzina. Zelo tanka prst anorgan-skih snovi se nabira pod šopi mahov, trav in alpskih vres. Gre za varovalno združbo, ki utrjuje prst in zadržuje snežne plazov in odnašanje materiala.

Zaradi pestre litološke sestave, predvsem po zastopanosti silikatnih kamnin se pojavljajo tudi asonalne gozdne združbe, ki pa ne zavzemajo večjih površin. Na prisojnih pobožjih Košute je teraofilni gozd bukve, pod Belo pešjo se uveljavi predalpski bukov gozd s belkasto bekico na silikatni podlagi, pri planini Dovžanki in pod Kofcah pa sarekov gozd s viličastim mahom na silikatni podlagi. Prst je kislá in sek kopiči pretežno surovi humus. Na zahodnih pobožjih Konjščice je gozd jelke in bukve. Pod Koputo pa jelov gozd, oba na silikatni podlagi s vlažnimi legami in ublaženimi toplotnimi nihanji.

LITERATURA

- Anšič B., 1977, Storiško pogojre - narava in človek, dipl.delo na PZE za geografijo Fil.fakultete, Ljubljana
- Družbeni plan razvoja občine Tržič za obdobje 1976-1980, Tržič
- Gams I., 1977, Gozd ob gornji meji uspevanja in varstvo narave, Varstvo narave 10, Ljubljana str. 23-31.
- Gams I., 1955, Snežni plazovi v Sloveniji v zimah 1950-1954, Geografski zbornik III, Ljubljana, str.115-221
- Gams I., Lovrenčak F., Plut D., 1978, Soča Breginj in Kamno v pokrajinsko ekološki primerjavi, Zgornje Posočje, Ljubljana
- Grimšičar A., 1962, Plaz v Tržiču, Geologija 7, Ljubljana, str. 275-282
- Hidrološki godišnjak 1954 - 1966, Beograd
- Inventar najpomembnejše naravne dediščine Slovenije, Zavod za spomeniško varstvo, Ljubljana 1977
- Jerala J., 1961, Tržiška pokrajina, Dipl.delo na PZE za geografijo, Fil.fakulteta, Ljubljana, str. 95
- Kočevar R., 1978, Zimsko športna središča v Sloveniji, mag.delo na PZE za geografijo, Fil.fakulteta, Ljubljana str.94
- Krajevni leksikon Slovenije, I, knjiga, Ljubljana 1968
- Letna poročila HNZ Slovenije za obdobje 1954-1968, Ljubljana
- Lovrenčak F., 1976, Zgornja gosdna meja v Kamniških Alpah v geografski luči, Geografski zbornik XVI, Ljubljana str. 5-151
- Melik A., 1954, Slovenski alpski svet, Ljubljana, str. 605
- Mohorič J., 1965, Zgodovina industrije, gospodarstva in obrti v Tržiču, Tržič, s.422
- Optimalna določitev malih hidroagregatov za področje SRS - I.del, 1.svezek, Titevi zavodi Litostroji, Ljubljana 1976
- Plut D., Gosar A., Klemenčič M., 1978, Poiskus funkcijs-kega vrednotenja alpskega sveta na primeru doline Koritnice, Zgornje Posočje, Ljubljana
- Prostorski plan občine Tržič - kategorizacija kmetijskih zemljišč, 1976, Geodetski zavod SRS, Ljubljana 1977
- Razovž A., 1960, Zemeljski plaz v Tržiču, Proteus 1959/60-6, Ljubljana, str. 146-147
- Stare M., 1975, Osrednje Karavanke s predgorjem, Sem.naloga na PZE za geografijo Fil.fakulteta, Ljubljana
- Smernice za pripravo družbenega plana občine Tržič za obdobje 1981-1985, IS SO Tržič, 1979
- Šifrer M., 1969, Kvartarni razvoj Dobrov na Gorenjskem, Geografski zbornik XI, Ljubljana, str. 99 - 233
- Podatki ankete posameznih Samoupravnih interesnih skupnosti s področja materialne proizvodnje občine Tržič, Tržič 1979

Gene Andej

2. NEKATERE ZNAČILNOSTI INFRASTRUKTURNIH DEJAVNOSTI OBČINE TRŽIČ

2.1. Vodno gospodarstvo Oskrba s pitno vodo

Tržiška občina se je leta 1979 oskrbovala s pitno vodo iz sedmih zajetij pitne vode /Žegnani studenec, Brezje-Hudo, Ravne Tržič, Lom-Križe, Senično - Snakovo, Črni gozd-Podljubelj, Ljubelj/ ter iz štirih črpališč za pitno vodo /Virje, Jožef, Ravne, Podväsca/, s skupno zmogljivostjo 72,68 l/sek. Od zajetih virov sta najizdatnejša zajetja Žegnani studenec z 32,50 l/sek. in zajetje Ravne-Tržič z 13,50 l/sek., kar je približno 80% vseh zajetih kapacitet v občini. Vsa obstoječa zajetja, razen zajetja Ravne-Tržič in Ljubelj imajo na razpolago še dovolj vode za večja izkoriščanja. Količina zajete pitne vode znaša približno 58 l/sek. V občini porabijo približno 2.719.000 l vode na dan. Zaradi naraščajočih potreb po vodi izražajo željo po večjih količinah pitne vode predvsem prebivalci na območju krajevnih skupnosti Bistrica pri Tržiču, Jelendol in Lom pod Storžičem.

Za preskrbo prebivalstva in gospodarskih dejavnosti s pitno vodo je bilo do sedaj v občini zgrajenih 11 primarnih cevovodov s skupno dolžino 29.663 m. Vzporedno s primarnim omrežjem se je izgrajevalo tudi sekundarno omrežje. Do leta 1979 je bilo izgrajenih 9 povezav sekundarnih cevovodov v dolžini 24.989 m. Večina prebivalstva občine je tako preskrbljena s skupnimi, oziroma območnimi vodami, z izjemo prebivalcev na območju krajevnih skupnosti Senično, Leše, Jelendol in Lom.

Leta 1971 je bilo od skupno 3739 gospodinjstev občine Tržič priključenih na javni vodovod ali hišni vodovod 3653 gospodinjstev ali 97 %. Ostali del prebivalstva se je oskrboval s pitno vodo iz drugih virov / iz vodnjakov se je oskrbovalo 13 gospodinjstev, iz kapnice 15, iz cistern 15 in iz rek, potokov 43 gospodinjstev. Podoba o neustreznem načinu preskrbe prebivalstva s pitno vodo se v nekaterih naseljih tudi do leta 1980 ni izboljšala. V krajevni skupnosti Križe se prebivalci naselja Gozd oskrbujejo s pitno vodo še vedno iz vodnjakov, prav tako tudi nekateri prebivalci v zaselkih krajevnih skupnosti Podljubelj. V krajevni skupnosti Senično nimajo zagotovljene preskrbe s pi-

tno vodo prebivalci naselja Zg. in Sp. Veterna.

Med največje porabnike pitne vode v občini spadajo naselja: Tržič, Bistrica pri Tržiču, Ravne, Slap, Križe in Pristava, ki potrošijo skupno 2.491.480 litrov pitne vode na dan, kar znaša okoli 90% celotne potrošnje pitne vode na območjih, ki so oskrbovana z območnimi vodami. Prostorsko močno koncentrirana poraba pitne vode zahteva visoko stopnjo opremljenosti z vodovodnim omrežjem objektov in naprav. Potrebe po pitni vodi v ostalih naseljih občine pa se gibljejo od 12.000 - 50.000 l/dan, tako, da znaša poraba pitne vode v občini 250 l na osebo na dan.

Vodno gospodarstvo

Občina Tržič spada v območje Vodne skupnosti Gorenjske, s centrom v Kranju, Vodna skupnost Gorenjske pokriva območje kranjske, jeseniške, tržiške in škofjeloške občine. Območja vodne skupnosti niso identična z občinskimi mejami.

Problematiko vodnega gospodarstva je nemogoče obravnavati v okviru ene občine, saj se lahko zagaotovi smotrno gospodarjenje z vodami samo ob poznavanju celotnega vodnega režima v posameznem porečju. Vodno gospodarstvo je sestavni del gospodarstva, čeprav samo v primeru izgradnje vodnih zadrževalnikov posega v prostor kot neposredni uporabnik. Vodno gospodarstvo pa je kljub temu urejevalec prostora za druge uporabnike. Vodno gospodarstvo je skrbnik za zagotavljanje kakovostne pitne in tehnološke vode ter skrbnik za zadostno kvalitetno vodo v vodotokih in jezerih. Območna vodna skupnost in Vodno gospodarsko podjetje Gorenjske, Kranj skrbita na področju vodnega gospodarstva v občini Tržič za območja varstva vodnih virov, nevarna območja in degradirana območja vodotokov.

Območja varstva vodnih virov

Zaradi slabe raziskanosti na tem področju /pomankanje zelo obsežnih terenskih del/ občina nima določenih najožjih varstvenih

pasov za sedem zajetij in štiri črpališča podzemne pitne vode. Na osnovi razpoložljivih podatkov je bila možna delitev vodnih virov v občini na obstoječa zajetja in črpališča ter na potencialno izkoristljive vodne vire. Za vse vodne vire, ki so zajeti ali so predvideni za zajetje je ocenjena le meja vplivnega varstvenega območja. Površine, kjer padavine direktno ponikujejo pod površje in tečejo proti vodnemu viru, ki je že zajet, odnosno je predviden za zajetje obsegajo v občini 350,00 ha.

Nevarna območja

Medu nevarna območja prištevamo poplavna območja, ki pa njihov v pravem pomenu besede na območju občine Tržič ni. Strugi Tržiške Bistrice in Mošenika sta vrezani dovolj globoko, da ne povzročata poplav na večjih površinah. Na tem področju zato tudi v srednjeročnem obdobju ni predvidenih zaščitnih ukrepov za obrambo pred poplavami.

Regulacije površinskih vodotokov z nasipi na obeh strugah Tržiške Bistrice in Mošenika, zaradi razmeroma globokih strug tudi niso potrebne. Regulacija vodotokov brez nasipov pa se v občini izvaja na Tržiški Bistrici in Mošeniku. Na Tržiški Bistrici je umetno urejena struga v dolžini 2850 m, na Mošeniku pa v dolžini 1600 m.

Stopnja onesnaženosti voda v tržiški občini

Zaradi vsesplošne neurejene kanalizacije na območju občine je kakovostno stanje vodotokov, oziroma delov vodotokov zelo neugodno. Tržiška Bistrica, Mošenik in Lomščica so do mesta Tržič v I. kakovostnem razredu. Skozi mestno naselje pa padeta Mošenik in Tržiška Bistrica v II.-III. kakovostni razred. Ta stopnja onesnaženosti se ne zmanjša do občinske meje. Od občinske meje naprej pa je Tržiška Bistrica v II. kakovostnem razredu.

Na območju občine ni naravnih vodotokov, ki bi bili v III. kakovostnem razredu. Obsataja pa stalna nevarnost, da na manjših pritokih in umetnih strugah- mlinščicah, v katere se nekontro-

lirano izlivajo odpadne vode manjših obratov in delavnic, dosežejo III. stopnjo onesnaženosti. Izgrajena kanalizacijska mreža to stanje še poslabšuje.

Večnamenski zadrževalniki

Izgradnja večnamenskih zadrževalnikov je najučinkovitejši način reševanja vodnogospodarskih problemov /odprave poplav bogatenje nizkih voda, vodna oskrba, energetika, turizem in rekreacija/. Slabost večnamenskih zadrževalnikov je v tem, da imajo izredno velik vpliv na posege v prostor, in jih je potrebno zato zelo natančno načrtovati. Akumulacije - zadrževanje voda praviloma potrebujejo obsežne površine. Na območju občine Tržič ni predvidenih večnamenskih vodnih zadrževalnikov, kar pa ni odraz potreb, marveč neraziskanosti tega področja vodnega gospodarstva v občini.

2.2 Kanalizacija

Vse odpadne vode v občini se odteka neprečiščene v vodotoke Tržiško Bistrico in Mošenik. Industrijske dejavnosti, manjši obrati in delavnice nimajo izgrajenih ustreznih čistilnih naprav za odpadne vode.

Odvajanje odplak in fekalij je na območju občine delno rešeno le v krajevnih skupnostih Tržič-mesto in Bistrica pri Tržiču. Vendar je tudi tu ponekod potrebna sanacija zastarelega kanalizacijskega omrežja. V vseh ostalih krajevnih skupnostih na območju občine, z izjemo krajevne skupnosti Pristava, vprašanje odvajanja odplak in fekalij ni zadovoljivo rešeno, oziroma ni urejeno /krajevne skupnosti: Brezje pri Tržiču, Kovor, Leše, Ravne in Senično/. V karejvni skupnosti Jelendol, Križe in Sebenje je kanalizacijsko omrežje za odvajanje odpadnih vod in fekalij neizgrajeno, oziroma le delno izgrajeno. V krajevni skupnosti Lom pod Strožičem pa bi bilo potrebno kanalizacijsko mrežo urediti sodobnemu načinu odvajanja odplak.

V občini Tržič je bilo leta 1971 opremljenih z javno ali hišno kanalizacijo 63% gospodinjstev, 37% pa jih je bilo brez priključka na kanalizacijo. V primerjavi s SR Slovenijo, z 49% gospodinjstev priključenih na javno ali hišno kanalizacijo ter 51% gospodinjstev brez priključka na kanalizacijo, je bila stopnja opremljenosti s kanalizacijo v tržiški občini nadpovprečna. Vendar moramo pri tem upoštevati različno stopnjo organizacije celotne Slovenije in tržiške občine.

Niti v enem naselju v občini niso bila priključena na javno ali hišno kanalizacijo vsa gospodinjstva. V 23 naseljih v občini je bilo leta 1971 manj kot 50% gospodinjstev priključenih na javno ali hišno kanalizacijo. V 10 naseljih: Dolina, Gozd, Grahoviše, Hudo, Leše, Paloviče, Potarje, Sp. Veterna, Vadiče in Visoče, ta delež ni znašal niti 20%. Slika se še poslabša, če izhajamo iz stališča, da naj bi bili vsi objekti, ki so priključeni na vodovodno omrežje priključeni tudi na kanalizacijsko omrežje. Tudi tu ni naselja v občini, kjer bi bila gospodinjstva enakovredno opremljena s priključki na javni ali hišni vodovod in ustreznim priključkom na javno ali hišno kanalizacijo.

Odvajanje odpadnih vod

Odvajanje odpadnih vod na območju občine ni rešeno. Odpadne vode odtekajo v petih izpustih, na petih lokacijah v Tržiško Bistrico in Mošenico. Odpadne vode se zbirajo in transportirajo po 6052 m dolgem glavnem kanalu in 3690 m dolgih kanalskih povezavah. Občina nima čistilne naprave za odpadne vode.

Zbiranje in odvoz trdnih odpadkov

V občini je organiziran odvoz odpadkov in odvoz smetnjakov ter odvoz odpadkov s kontejnerji v štirih naseljih: Bistrici pri Tržiču, Tržiču, Pristavi in Ravnah. Delno organiziran odvoz odpadkov smetnjakov in odvoz odpadkov s kontejnerji je v petih naseljih: Sebenje, Križe, Žiganja vas, Loka I ter v Retnjah. Organiziran odvoz odpadkov samo s kontejnerji pa imajo naselja: Kovor, Jelendol, Podljubelj, Leše, Lom, Senično in Brezje. V ostalih 12 naseljih ni organiziranega odvoza odpadkov. Skupno zbere in odpelje Komunalno podjetje Tržič na območju omenjenih naselij 13.970 m³ odpadkov, kar znaša približno 0,6 ton komunalnih odpadkov na osebo na leto. Komunalno podjetje zbira in odvažata tudi odpadke iz proizvodnje v količini 14.800 m³, od tega 4.000 m³ posebnih /lahkovnetljivih/ odpadkov. Odpadke odlaga Komunalno podjetje v neurejeno deponijo na območju katastrske občine Kovor. Deponija obsega 10.000 m² površin.

2.3. Prometno omrežje

Cestno omrežje

Po odloku o lokalnih in nekategoriziranih cestah v občini Tržič in po programu cestnega omrežja Samoupravne Komunalne interesne skupnosti občine Tržič je na območju občine 118.786 m cest. Od tega je moderniziranih vozišč z asfaltno prevleko 30% vse dolžine cest ali 34.407 m. Asfaltirane so v bistvu samo magistralne in regionalne ceste, ter cestno omrežje ob glavno prometni žili. Stopnja modernizacije občinskih cest v posameznih krajevnih skupnostih občine je izredno nizka. V krajevni skupnosti Kovor je od 13 km cest asfaltiranih 50% cest, na območju krajevnih skupnosti Leše je samo 1 km asfaltiranih cest od skupnih 11 km cest, na območju krajevnih skupnosti Lom pod Steržičem je 12 km makadamskih cest, v krajevni skupnosti Senično pa je od 7 km cest samo 1,5 km cest s sodobnim cestiščem. Gostota cestnega omrežja občine znaša 0,76 km/m² in je pod republiškim povprečjem / SRS 1,42 km/km²/. Tudi pri gostoti cestnega omrežja velja podobna ugotovitev kot pri stopnji modernizacije cest. Najgostejše in najrazvitejše omrežje je na območju Tržiča, Pristave, Tržiške Bistrice, Križ in Žiganje vasi. Magistrálnih cest /cest I. reda/ je na območju občine 17.320 m oziroma 14%, kar je relativno zelo visok odstotek v primerjavi z deležem magistrálnih cest v SR Sloveniji. Zmogljivost magistrálnih cest, ki ima dva prometna pasova je ocenjena na 13.000-16.000 vozil na dan. Občinskih regionalnih cest /cest II. reda/ pa je 13.340 m ali 11% od vseh cest v občini. Zmogljivost regionalnih cest na območju občine znaša po oceni Republiške skupnosti za ceste 11.000 vozil na dan. Ti podatki kažejo, na izreden pomen in položaj občine Tržič v prometu pri povezovanju gospodarskih središč tržiške pokrajine z osrednjim delom SR Slovenije in pri povezovanju teh območij preko Ljubljane z avstrijskimi gospodarskimi in kulturnimi središči. Pomembno vlogo esrednje prometne žile v občini nam ilustrirajo tudi mejni prehodi v cestnem prometu vozil, potnikov in blaga. Obseg prepeljanega blaga preko mejnega prehoda

je v stalnem porastu in se je v obdobju 1969-1976 povečal za približno 17 krat, število potnikov pa se je povečalo za 22 krat, število prepeljanih vozil pa za 27 krat. Indeks rasti za prehode vozil je znašal v tem obdobju 270, indeks rasti za prehode potnikov pa 224.

Posamezni kazalci o stopnji motorizacije uvrščajo občino Tržič v slovensko republiško povprečje. Število osebnih avtomobilov na 1000 prebivalcev znaša v občini 172, v SR Sloveniji pa 179 osebnih avtomobilov na 1000 prebivalcev. Na osebni avto pride v tržiški občini 5,8 prebivalcev občine.

Dosežene stopnja motorizacije je v občini potekala izredno hitro. Indeks rasti števila vseh motornih vozil je bil v obdobju 1969-1977 157, indeks rasti števila osebnih avtomobilov pa je znašal za isto obdobje kar 271. Število osebnih avtomobilov se je v tem obdobju v občini povečalo od 878 v letu 1969 na 2386 v letu 1977.

Hiter družbenogospodarski razvoj občine se odraža tudi v povečani motorizaciji. Iz dosedanjih podatkov je razvidno, da izgrajenost prometne infrastrukture v občini ne zadovoljuje vseh potreb gospodarstva, prebivalstva, tranzitnega prometa in v zadnjem obdobju tudi vse večjega turistično-rekreativnega prometa v občini.

Avtobusno omrežje

Lokacija prebivalstva v regiji v odnosu do prometnega omrežja je bistvenega pomena za povpraševanje po prometnih uslugah. Potniški promet je odvisen torej od lokacije naselij v bližini /neposredni/, mest zaposlitve prebivalcev naselja, prevozov v šolo, nakupovalne centre, upravne institucije, od standarda prebivalstva in od turističnega prometa.

Avtobusno omrežje je na območju občine dobro razvito. 13 rednih avtobusnih linij, ena lokalna in ena mestna avtobusna linija direktno povezujejo 20 naselij v občini. Več kot 90% vsega prebivalstva občine je direktno navezanih na avtobusne linije. Le dobrih 7% prebivalstava občine, oziroma okoli 1100 prebivalcev v 14 naseljih v občini nima neposredne veze z avtobusnimi linijami.

Najintenzivneje so med seboj povezana z avtobusnimi linijami na-

selja Tržič, Pristava, Križe, Sebenje, Žiganja vas na avtobusni relaciji Tržič-Ljubljana, Tržič, Peko, Bistrica, Loka, Kovor in Zvirče. Delež števila voženj samo na teh dveh relacijah znaša več kot 50% vseh voženj na avtobusnih linijah v občini. Avtobusna povezava občine s središči izven tržiške občine je zadovoljiva.

V nekaterih primerih avtobusne povezave ne za doščajo glede pogostnosti avtobusnih zvez, predvsem ob sobotah, nedeljah in praznikih.

Znotraj občine je mesto Tržič dobro povezano z avtobusnimi linijami z ostalimi naselji in središči posameznih krajevnih skupnosti. Manj ugodne so avtobusne zveze med samimi naselji znotraj krajevnih skupnosti in med posameznimi krajevnimi skupnostmi. To velja zlasti pri avtobusnih zvezah v času konic, ob popoldanskih urah in ob nedelavnih.

Železniško omrežje

Kljub temu, da je bila gorenjska železnica zgrajena že leta 1870 leta je dobil Tržič železniško zvezo Tržič-Kranj šele leta 1908. Železnica je usmerila razvoj mesta in njegove industrije med železniško postajo in starim mestnim jedrom, dotaknila pa se je tudi obrobij Ljubljanske ceste in pobočij nad njo.

Promet po tržiški železnici je bil od začetka relativno živahen, v 50-tih letih pa je tako pojenjal, da so ga leta 1966 ukinili ter železniško progo še istega leta tudi razdrli.

Občina Tržič torej nima direktne železniške povezave, marveč je navezana na 17 km oddaljeno kranjsko železnico.

2.4. Elektroenergetsko omrežje

Občina Tržič spada v distribucijsko preskrbovalno območje Elektro Gorenjske, skupaj z občinami Škofja Loka, Kranj, Radovljica in Jesenice.

Oskrba občine Tržič z električno energijo zadostuje v celotni strukturi. Električno omrežje v sedanjem obsegu pokriva potrebe. Edino v nekaterih naseljih v krajevnih skupnostih v občini oskrba z električno energijo ni zadovoljiva. V krajevni skupnosti Lom pod Storžičem je večji del naselij priključenih na privatno električno centralo, ki pa zaradi preobremenitve ne more zadovoljevati vseh potreb. V krajevnih skupnostih Križe, Jelen-dol, Leše in Sebenje je v posameznih naseljih čutiti občutna nihanja v napetosti predvsem v kritičnih obdobjih pomankanja električne energije.

Na območju občine obratuje v okviru elektraren distribucijskega elektroenergetskega podjetja Elektro Kranj hidroelektrarna Pristava /izgrajena že leta 1906/, z močjo 3MVA. Tovarna kos in sprov, Bombažna predilnica in tkalnica ter Peko imajo svoje industrijske elektrarne.

Celotno energetska omrežje poteka na območju občine ob glavni prometni poti po dolini Tržiške Bistrice in Mošenika ter delno po dolini Lomščice. Od tega osnovnega daljnovođenega omrežja se odcepa električno omrežje do posameznih transformatorskih postaj.

2.5. Plinovodno omrežje

V okviru programa gaziifikacije SR Slovenije je predvidena priključitev potrošnikov zemeljskega plina na območju občine Tržič na slovensko plinovodno omrežje v letu 1982.

Izgradnja plinovodnega omrežja na območju občine bo obsegala naslednja dela:

- izgradnjo visokotlačnega plinovoda v dolžini 5,3 km,
- izgradnjo merilne regulacijske postaje v Tržiču,
- izgradnjo primarne plinske mreže v Tržiču v dolžini 2,2 km,
- izgradnjo potrošniških merilnih regulacijskih naprav za Peko, BPT in Tokos.

Vsem potrošnikom se bo v okviru izgradnje primarne plinske mreže postavil plinovod do ograje tovarne, oziroma do potrošniških merilno regulacijskih postaj, ki naj bi bile čim bližje potrošniških mest.

Plinovod in objekti na njemu bodo dimenzionirani na količine, ki so jih potrošniki navedli v zahtevah za leto 1995. Do leta 1985 se ne predvideva poleg potrošnikov : Bombažne predilnice in tkalnice, Peka in Tokosa drugih novih odjemalcev plina. Oskrba plina tovarne Peko I je predvidena na sedanji lokaciji, oskrba Peka II pa na novi lokaciji v novi industrijski coni.

2.6. PTT omrežje

Občina Tržič spada v območje PTT podjetja Kranj, ki pokriva še občine : Kranj, Škofja Loka, Rdaovljica in Jesenice.

Podjetje za PTT Kranj upravlja na območju občine z eno telefonsko centralo Tržič-Križe s 1160 priključki, kar pa ne zado-
 stuje potrebam prebivalstva v občini. PTT omrežje je v občini
 slabo razvito in ne ustreza sedanjim potrebam. Primarni PTT vod
 Kranj-Tržič in Tržič-Križe ima le 89 zvez, od tega Kranj-Tržič
 80, Tržič-Križe pa samo 9. Sekundarno PTT omrežje je razvito
 le na ožjem območju mesta Tržič s 454 telefonskimi priključki
 in na območju starega dela naselja Križe s 65 telefonskimi pri-
 ključki. Sekundarno omrežje je po kvaliteti uskug na obeh obmo-
 čjih zadovoljivo, vendar so kapacitete sekundarnega omrežja
 polno izkoriščene.

Število telefonskih naročnikov se je v občini v letih 1969-1978
 povečalo ob 233 na 482. Indeks rasti števila telefonskih naro-
 čnikov je v tem obdobju znašal 206. V štiriletnem obdobju 1974
 do 1978 je znašal indeks zvečanja števila telefonskih naročni-
 kov v občini 134, kar je bilo daleč pod povprečjem Gorenjske /
 indeks 218/ in tudi pod slovenskim povprečjem /indeks 159/.

Posštevilu prebivalcev na en telefonski priključek je bila občina
 Tržič v letu 1978 v primerjavi z Gorenjsko in SR Slovenijo v
 zelo neugodnem položaju. V občini je bilo leta 1978 29 prebi-
 valcev, v gorenjski regiji 12 prebivalcev, v SR Sloveniji pa 13
 prebivalcev na en telefonski priključek. Ta podatek je neugo-
 den še predvsem zato, ker zahteve po telefonskih priključkih
 izredno hitro naraščajo. Število telefonskih pogovorov izraže-
 no v impulzih se je naprimer v obdobju 1969-1976 povečalo od
 2016 impulzov na 6537 impulzov /indeks 324/.

2.7. Območja za pridobivanje gradbenega materiala in rudnin

Morebitne zaloge gradbenega materiala /gramoz, lomljenec/ na območju občine Tržič še niso raziskane. Splošno gradbeno podjetje Tržič krije vse potrebe po gradbenih materialih na območju Savskih prodišč, v peskokopu v Podnartu in delo v gramoznici v Ljubnem. Sedanja izkopana količina gramoza se giblje okoli 30.000 m³ materiala letno.

Na območju občine je bila do leta 1959 tudi apnenica, in sicer na pobočju Kukovice, ob cesti proti Pristavi. Leta 1959 je apnenico zasul zemeljski plaz in so jo zato tudi ukinili.

Dolomitni pesek so pridobivali v občini v treh kamnolomih, ki so bili last občine, en kamnolom pa je pripadal predilnici v Tržiču. Za posipavanje cest z gramozom so izkoriščali gramoz ob cesti na Slap.

Eksploatacija danes obstoječega peskokopa je v zaključni fazi. V letu 1980 je možno izkoristiti še približno 3000 m³ dolomitnega peska. V obstoječem peskokopu na območju 0,1 ha in globini 2m skopljejo v občini letno približno 9000 m³ materiala. Način pridobivanja dolomitnega peska je neprimeren zaradi neprimerne silosne kapacitete, zastarele mehanizacije in majhnih prevoznih kapacitet.

Demografski razvoj

Po zadnji vojni je število prebivalstva v tržiški občini naraščalo zelo enskomerne, in sicer v zadnjih dveh desetletjih po povprečni letni stopnji 1%. Tak razvoj je odrez posebnega položaja tržiške občine v okviru osrednjeslovenske demografske regije. Položaj, povezan z naraščajočimi danostmi in gospodarske strukture, ki ne dovoljuje hitrih in velikih sprememb števila prebivalstva, pa omogoča ergenske vključitev prebivalstva občine v širše demografske dogajanja.

Naravni prirast po l.1960 lahko razdelimo na dve obdobji: za prvo med l.1962 in 1971 je značilen povprečno 10,2% letni prirast prebivalstva, medtem ko se je v naslednjem obdobju do l.1978 povečal na 13,6%.

Selitve so vplivale na skupni prirast števila prebivalstva le v drugem obdobju, in sicer v obsegu tertjine naravnega prirasta, medtem ko je bilo v prvem obdobju število doseljenih izenačeno s številom odseljenih. Število migrantov se vse bolj zmanjšuje, kar gre na račun v povprečju vse manjšega odseljevanja prebivalstva iz občine. Povprečno letno število priseljencev se po letu 1960 skoraj ni spremenilo in ostaja na dobrih 200, medtem ko se je povprečna letna kvota odseljenih \bar{x} z 200 zmanjšala na 160.

Ekonomska sestava prebivalstva

Število aktivnega prebivalstva se po zadnji vojni neprestano povečuje. Dinamika rasti zaposlenih po sektorjih dejavnosti je bila v razdobju 1961-1971 pozitivna, razen v primarnem sektorju; v tem sektorju se je letno zmanjševalo število delavcev za 3%, kar gre izključno na račun kmetijstva. V ostalih treh sektorjih se je letno povečevalo število delavcev za povprečno 1,3%. Poudariti je treba izrezite enostrenske usmerjeno gospodarsko strukture. Delež zaposlenih v industriji je namreč izredno visok in znaša 75% aktivnega prebivalstva.

V povejnem času naselje v tržiški občini razen redkih izjem niso doživela izjemnih sprememb. Značilnosti razvoja naselij so podobne značilnostim razvoja naselij v slovenskem in širšem prestru (zgoščevanje prebivalstva, močan porast polurbanih naselij, depopulacije hribovitih predelov itd.).

Ugotavljanje sprememb v daljšem časovnem obdobju nam zamegli razvoj znotraj tega obdobja, ki je lahko zelo različen, posebno še pri manjših krajih. Zato smo ugotovljali razvoj naselij v zadnjih dveh desetletjih: med popisoma l. 1961 in 1971 ter med 1971 in 1980. Dinamiko rasti smo izrazili s povprečno letno rastjo prebivalstva v odstotkih. Povprečno letno stopnjo rasti do 1,5% smo vzeli za stagnacijo, od 1,6 do 4,0% za porast ter 4,1 in več odstotno rast za zelo močan porast. Podobno velja za negativno stran, torej za zmanjševanje števila prebivalstva.

1. Kraji s porastom števila prebivalcev v razdobju 1961-1980. Krajev, ki spadajo v to skupino, je osem. Med njimi prevladujejo mejni (Brdo, Novake, Brezje, Breg, Žiganjska vas, Zvirče), ki ležijo v širšem območju ugodnega demografskega razvoja (na nadmorski višini do 600 m in z relativno ugodnimi prometnimi povezavami s Tržičem). V tem tipu izstopata Bistrica in Loka z daleč najmočnejšo rastjo prebivalstva; leta je privedla do skoraj sklenjenega poseljenega območja med Loko in Tržičem.

2. Kraji z upadanjem števila prebivalstva v razdobju 1961-1971 ter porastom prebivalstva v razdobju 1971-1980. Med petimi kraji v tej skupini so trije mejni in dva srednje velike. Za Križe, Sebenje in

Senično je tek razvoj nekoliko nerazumljiv, drugače pa je v primeru prometno odmaknjenejših krajev Hudi greben in Hudo. Pri vseh krajih v tej skupini sta rast in upad zmerne.

3. Kraji s porastom števila prebivalcev v razdobju 1961-1971 in upadanjem v razdobju 1971-1980. V tej skupini so se znašli ~~kraji~~ različno veliki kraji in z različnim položajem do občinskega središča. Slap, Čadovlje, Pristava, Kover, pa tudi Retnje spadajo med kraje, ki so s Tržičem med najboljše povezanimi. V tej skupini so še tri naselja, ki imajo poseben značaj: pri Visočah in Jelendolu je to oddaljenost, medtem ko Hušico zaradi simboličnega števila prebivalstva lahko izvzamemo iz obravnave. Vsi navedeni kraji doživljajo zmerne spremembe, razen Pristave, ki je v prvem obdobju doživela močan razvoj.

4. Kraji, v katerih število prebivalcev v razdobju 1961-1980 upada. V to skupino spada trinejst ali dobra tretjina krajev v občini. Med njimi lahko ločimo štiri skupine: hribovske vasi (Grahovše, Potarje, Gozd, Spodnje in Zgornje Vetrno); manjši kraji južno od Tržiča in od njega prometno precej oddaljeni (Popovo, Paloviče, Vadiče); ~~centralne~~ tradicionalne centralne vasi (Leše, Lom, Podljubelj, Doline) in Tržič. Poleg izrazitega upadanja števila prebivalstva v hribovitih predelih je posebno zaskrbljujoče dejstvo, da slabi demografske moč tradicionalnih centralnih vasi. Od vseh naselij dajejo najbolj kritično sliko Gozd, Sp. in Zg.Vetrno.

Razporeditev krajev glede na porast števila prebivalcev v razdobjih 1961-1971 in 1971-1980 je pokazala na nekatere značilne poteze:

- a) močno upadanje števila prebivalstva v hribovitih predelih;
- b) šibke rast in celo nezadovoljstvo števila prebivalstva v tradicionalnih centralnih vaseh;
- c) obstoj "žepov" z zaostajanjem demografskega razvoje;
- d) močno odseljevanje iz Tržiča na območje Bistrice, Ročevnice in Loke, ki skupno zavzemajo obsežno polurbeno območje z vsemi negativnimi posledicami nezgoščene poselitve.

Spremembe poselitve po višinskih pasovih

Splošno odseljevanje prebivalstva s hribovskih vasi je zajelo tudi tržiške občine. Tržiške občine predstavljajo šolski primer poselitve v različnih višinskih pasovih, saj sega sklenjena poselitve od nadmorske višine 450 m do preko 1000 m.

V najnižjem pasu, do 500 m, so manjši kraji na južnem delu občine, in to na najvišjih ~~ker~~ prodnatih terasah ter deloma ob Tržiški Bistrici. V zadnjih 30 letih se je število prebivalcev v teh krajih (Breg, Loka, Novske, Retnje, Sebenje, Zvirče, Žiganja vas) povečalo za 610. Prav tako se je povečal relativni delež prebivalstva tržiške občine, ki živi v tem pasu od 10,8 na 12,5%. Glede na to, da je ta višinski pas malo obsežen in obrobni, nima možnosti poselitve večjega števila prebivalcev.

Višinski pas od 500 do 600 m. To je osrednje poselitveno območje tržiške občine, tako zaradi ugodnih bivalnih pogojev kot obsežnosti območja. V tem pasu je 16 naselij (Bistrica, Brdo, Čedovlje, Hudo, Hušice, Kovor, Križe, Leše, Paloviče, Popovo, Pristava, Ročevnica, Senično, Slep, Tržič, Vadiče). Po vojni se je delež prebivalcev, ki živi v tem pasu, povečal od 72% na 75,8%. To pomeni povečanje števila prebivalstva za 3100. 86% vsega prirasta prebivalstva v tržiški občini sprejme ta višinski pas. Ob ugotovitvi, da nudi ta pas najboljše bivalne pogoje in da doživlja močne poselitvene pritiske, mu je pri načrtovanju razvoja potrebno posvetiti posebno pozornost (vsklejevanje zahtev in potreb različnih uporabnikov prostora: kmetijstva, poselitve, industrijsko-obrtné dejavnosti, prometne infrastrukture itd.).

Višinski pas od 600 do 700 m. Kljub obsežnosti površje v tem pasu pa je 1.1980 živelo le 8,4% prebivalcev občine nasproti 11,2% 1.1948. Prebivalstvo sedmih naselij (Brezje, Hudi graben, Lom, Podljubelj, Sp.Vetrno, Zg.Vetrno, Visočje) se je v tem času povečalo le za 30, ker

pomeni stagnacijo oziroma relativno nazadovanje v primerjavi z rastjo prebivalstva v občini. Velik del tega pasu nudi ugodne bivalne pogoje in predstavlja pomembno območje potencialne poselitve. Pri tem bi bilo potrebno predvsem oskrbeti prometno infrastrukturo in posvetiti velike pozornost naravnemu okolju (pas vodnih izvirov, plazovitost ozemlja itd.).

Višinski pas od 700 do 800 m. V ta pas uvrščamo tri naselja (Dolina, Jelendol, Poterje) s skromnim skupnim številom prebivalstva. Delež celotnega prebivalstva je v tem pasu padel po vojni od 4% na 2%. V absolutni vrednosti to pomeni zmanjšanje za navidez skromnih 120 prebivalcev, drugače pa je slika če ~~pravimo~~, da se je število prebivalcev v tem pasu zmanjšalo za tretjino. Glede na težje bivalne pogoje v tem pasu bi bilo treba nuditi krajem tako pomoč, ki bi dosegla vsaj stagnacijo števila prebivalstva.

Višinski pas nad 800 m. Navidezno skromen delež prebivalcev v tem pasu, slaba 2% l.1948 in dober odstotek l.1980 ni ustrezen kazalec pomembnosti poselitve v tem pasu. V ta pas statistično spadata le naselji Gozd in Grehovše, vendar je treba prišteti še samotne kmetije na tej višini, ki formalno spadajo v druga naselja. Glede bodoče poselitve je temu višinskemu pasu treba posvetiti podobno pozornost kot prejšnjemu.

Socijalno-ekonomska analiza gospodinjstev

Pri gospodinjstvih kot osnovnih družbenih celicah in izredno pomembnih dejavnikih socialnega in regionalnega razvoja so nas zanimali predvsem trije kompleksi:

- demografski potencial,
- delovni potencial,
- kmečka delovna sila.

Za osnove so služili podatki iz registra prebivalcev po naseljih pri/metrični službi SO Tržič, in sicer za l.1980.

Z navedenimi kompleksi smo želeli predvsem ugotoviti socialno-ekonomsko sliko posameznih naselij s stališča potreb prostorskega razvoja.

Delovna metoda

Gospodinjstva smo razvrstili v osem tipov, in sicer glede na starostno sestavo članov:

1. gospodinjstva, v katerih so vsi člani starejši od 70 let;
2. gospodinjstva, v katerih so vsi člani starejši od 50 let;
3. gospodinjstva s člani, ki pripadajo stari (nad 60 let) in srednji generaciji (25-60 let);
4. gospodinjstva s člani, ki pripadajo srednji generaciji;
5. gospodinjstva s člani, ki pripadajo vsem trem generacijam;
6. gospodinjstva s člani, ki pripadajo srednji in mladi generaciji;
7. mlada gospodinjstva (vsi družinski člani so mlajši od 30 let).

S take razdelitvijo gospodinjstev lahko neposredno ugotovljamo, kako se bodo v prihodnje cepile gospodinjstva (potrebe po novih stenoventjih), kakšne bodo socialne potrebe (ostarele gospodinjstva), kakšne so možnosti za razvoj kmetijstva (sestave polkmečkih gospodinjstev), morebitne možnosti zaposlovanja nove delovne sile itd. Metoda je bila uporabljena na večih primerih, posebno v Kaniški dolini, Beneški Sloveniji in na Tržaškem in je dala dobre rezultate.

Nekatere značilnosti starostnih tipov gospodinjstev

Daleč največji delež obsega najbolj vitalna gospodinjstva (40%) s srednjo in mlado generacijo. Aktivna delovna sile v teh gospodinjstvih je v polni moči, na drugi strani pa se otroci že začnejo osamosvajati.

Sledijo jim mlada gospodinjstva (14%), ki imajo precejšnje zahteve po stenoventjskem fondu in socialnih storitvah (otroške verstve itd.).

Da je proces demografske preobrazbe tradicionalnih gospodinjstev (velike družine s tremi generacijami, ki so imele izrezite socialno-ekonomski značaj; torej so aktivni člani skrbeli za socialno varnost neaktivnih oziroma obnemoglih članov) prišel zelo daleč dokazuje sorazmerno velik delež ostarelih gospodinjstev ter majhen delež gospodinjstev, v katerih živijo člani treh generacij (12%). Ta tip je

značilen predvsem za kmečke in polkmečke gospodinjstva.

Povprečno število členov v posameznih tipih gospodinjstev je različno. Najmanjše je v ostarelih (povprečno 1,2 člana), največje pa v trogeneracijskih (povprečno 5,6). Skoraj polovica prebivalcev tržiške občine živi v gospodinjstvih s člani, ki pripadajo srednji in mladi generaciji. Naslednja petina prebivalcev pa živi v trogeneracijskih gospodinjstvih.

Skoraj povsem enaka slika je glede aktivnih členov v gospodinjstvih. V trogeneracijskih gospodinjstvih so povprečno skoraj trije člani aktivni, v gospodinjstvih s srednjo in mlado generacijo pa še vedno 2,2. Skoraj v 80% gospodinjstev je v povprečju aktiven vsaj poldrugi član, kar dokazuje, da je gospodarska moč gospodinjstev v povprečju precejšna.

Tipologija naselij glede na demografski potencial gospodinjstev

Za reproduktivno moč določene skupnosti je pomembno, kakšna je demografska sestava gospodinjstev. ~~zak~~ Starostne tipe gospodinjstev smo razporedili v dve skupini: v demografsko pasivna in demografsko aktivna gospodinjstva. Prva skupina predstavlja gospodinjstva, v katerih je reprodukcijske sposobnost članov zaradi starosti prenehala ali pa je izredno skromna. Zato smo v to skupino uvrstili gospodinjstva od prvega do četrtega tipe. ^{skupini} V demografsko aktivnih gospodinjstvih pa so ostali tipi: 5,6 in 7. V tržiški občini je tretjina demografsko pasivnih in dve tretjini demografsko aktivnih gospodinjstev. Glede na to srednje vrednost smo razvrstili kraje po deležu demografsko pasivnih gospodinjstev v pet skupin.

1. Kraji z močno prevlado gospodinjstev z ugodno demografsko sestavo (več kot 80%). V to skupino spada Brdo, Brezje, Hušica in Popovo, torej razen Brezij sami zaselki.

2. Kraji s prevlado gospodinjstev z ugodno demografsko sestavo (70 do 80%). Takih krajev je tretjina in jih lahko razvrstimo v tri skupine: močni urbanizaciji podvržene kraje (Bistrica, Loka, Ročevnice),

manjše deagrarizirane kraje (Breg, Čedovlje, Hudi graben, Zvirče, Žigensja vas) ter na še precej agrarne kraje (Peloviče, Visoče, Peterje).

3. Kraji s povprečno zastopenostjo gospodinjstev z ugodno in neugodno demografsko sestavo. Tudi v te skupino spada tretjina krajev, in sicer večina večjih krajev v občini (Kover, Križe, Lom, Podljubelj, Pristava) ter manjši kraji, med katerimi imajo nekateri še močan agrarni značaj (Grahovše, Hudo, Novake, Retnje, Sebenje, Senično, Slap, Veditče).

4. Kraji s prevlado gospodinjstev z neugodno demografsko sestavo. Sestava krajev v tej skupini je zelo pestra (Dolina, Gozd, Jelendol, Leše, Tržič).

5. Kraji z močno prevlado gospodinjstev z neugodno demografsko sestavo gospodinjstev. V te skupino spadeta le Sp. in Zg.Vetrno.

Če pri analizi pustimo v ozadju manjše kraje, ki nam slike le zamegljujejo vidimo, da nam tipologija pokaže predvsem dve značilnosti: a) kraji, ki sedaj doživljajo najmočnejši razvoj (Bistrica, Ročevnica, Loka), imajo tudi najugodnejši demografski potencial. Ob prepuščanju razvoja stihiji bi prišlo do še nadaljnjega kopičenja prebivalstva v teh krajih in s tem do poglobljanja neenskomerne regionalne poselitve.

b) Na drugi strani so kraji, katerih demografska moč je šibka. Brez dotoka prebivalstva iz drugih krajev bi bile zelo težke resneje reševati razvoj teh krajev. Vzroki za tako stanje so skoraj pri vsakem različni, kljub temu jih lahko razdelimo na tri skupine:

- Gozd, Sp. in Zg.Vetrno, ~~Dolina, Jelendol~~
- Dolina, Jelendol;
- Leše;
- Tržič.

Osnovni vzroki šibke demografske moči v navedenih krajih so povezani s hribovite lege (prvih pet krajev), lege na robu občinskega ozemlja (Leše) ter do pred kratkim izrezita prometna izoliranost pri vseh

nevedenih krajih. Tržič je izgubil demografski potencial z odseljevanjem mladega prebivalstva predvsem v Bistrico. Izredno koristne bi bile podrobnejše raziskave posledic tega odseljevanja; odgovorile naj bi predvsem na vprašanje "slamizacije" mestnega jedra.

Tipologija naselij glede na delovni potencial gospodinjstev

Podobno kot v prejšnem primeru smo razvrstili kraje glede na odnos do srednje vrednosti, ki znaša 1,7 aktivnega člana v enem gospodinjstvu.

1. Kraji z zelo močnim delovnim potencialom (povprečno od 2,3 do 3,0 aktivne člane v gospodinjstvu). V tej skupini se majhne in pretežno agrarne naselje (Brdo, Grašovše, Hudi graben, Hušica, Novske, Zvirče)
2. Kraji z zelo močnim delovnim potencialom (povprečno od 1,9 do 2,2 aktivnega člana v gospodinjstvu). V tej skupini je tretjina krajev, ki so manjši in še precej agrarni (Brezje, Čadovlje, Hudo, Leše, Lom, Paloviče, Popovo, Peterje, Žiganje vas). Izjemi sta le Loka in Ročevnica, kjer se otroci v šestdesetih letih doseljenih družin že zaposlujejo.
3. Kraji s povprečnim delovnim potencialom (od povprečne 1,6 do 1,9 aktivnega člana v gospodinjstvu). V tej skupini so vsi večji kraji (Bistrica, Kovor, Križe, Podljubelj, Pristava, Tržič) ter precej manjših, ki pa nimajo neke zunanje povezanosti (Breg, Dolina, Jelen-dol, Retnje, Senično, Slap, Sebenje, Zg.Vetrno, Zvirče).
4. Kraji z izredno šibkim delovnim potencialom (povprečno 1,1 do 1,3 aktivnega člana v gospodinjstvu). V tej skupini, ki se izrazito loči od prejšnje, so: Gozd, Sp.Vetrno in Vadiče.

Pri delovnem potencialu ni velikih razlik med kraji. Izstopajo manjši kraji, ki pa sledijo splošni zakonitosti, da se z večanjem kraja zmanjšuje povprečno število aktivnih članov v gospodinjstvih. V tem pogledu sta edini in zaskrbljujoči izjemi Gozd in Sp.Vetrno, pa tudi Vadiče.

Socialne značilnosti kmečkega prebivalstva

Tržiške občine spada med najbolj deagrarizirane občine v Sloveniji. Ta ugotovitev sloni na statističnem prikazu stopnje deagrarizacije, ki je izražen z deležem aktivnega kmečkega prebivalstva. Dobro je znano, da je danes v velikem delu kmetijske proizvodnje udeležene delovna sila, ki ji je kmetijstvo druge, postranske dejavnost. Kljub temu pa znatnejše kmetijske proizvodnje in s tem prostorskih učinkov kmetijstva (negovane pokrajine) ni brez vsaj skromnega jedra aktivnega kmečkega prebivalstva. L.1980 je bilo v tržiški občini 3% gospodinjstev, v katerih so vsi ali vsaj eden od članov zaposleni na zemlji. Od teh je le četrtina (37) takih, kjer so vsi zaposleni na kmetiji.

Gospodinjstva, v katerih še vsaj eden od aktivnih članov ukvarja s kmetijstvom, so v povprečju večje od nekmečkih (povprečno 4,5 članov nasproti 3,1 v nekmečkih gospodinjstvih). Prav tako je večje tudi povprečno število aktivnega prebivalstva v teh gospodinjstvih (2,5). Število kmečkih gospodinjstev se bo v kratkem znižalo na simbolično število, kar dokazuje analiza ~~gus~~ teh gospodinjstev. Dve tretjini kmečkih gospodinjstev spadata namreč med demografsko pasivne, torej take, kjer je vprašanje nasledstva vprašljivo že z biološkega vidika. Pri polkmečkih gospodinjstvih je položaj boljši kot pri kmečkih. Demografsko pasivnih gospodinjstev je le 17%, kar je precej bolje od povprečke vseh gospodinjstev. ~~Karx85%kmetov~~ Čeprav je večina kmetov tudi v teh gospodinjstvih osterelih, pa obstaja večja verjetnost, da se bo kdo od mlajših odločil za kmetovanje.

Ker pri kmetijstvu postajajo vse pomembnejše drugotne funkcije ni tolike pomembno število kmetov kot pa njihova razporeditev v pokrajini. Le v treh krajih ni gospodinjstva, v katerem bi bil vsaj en aktivni kmet: v Tržiču, Jelendolu in Ročevnici. Trinajst krajev ima do 10% gospodinjstev z vsaj enim aktivnim kmetom, sedem krajev pa ima od 10 do 20% takih gospodinjstev.

Več kot 20% gospodinjstev ~~x~~ z aktivnim kmečkim prebivalstvom ima ker

12 krajev. Od teh je 8 takih, ki imajo manj kot 50 prebivalcev: Brdo, Gozd, Hušica, Novake, Popovo, Peterje, Sp.Vetrno, Vadiče, pa tudi Hude lahko uvrstimo v to skupino. Take ostajajo še: Grševše, Leše in Lom.

Zelo aktualno ostaja vprašanje izrabe zemlje, posebno še v odvisnosti od socialno-ekonomske sestave prebivalstva.